

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Σπουδών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών *Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη.*

Διπλωματική Διατριβή

Η Αρχαιοκαπηλία στην Ιστορική Διάσταση αλλά και ως ένα Πολιτιστικό Φαινόμενο στο Σύγχρονο Ελληνικό Κράτος.

Διονυσία Θεοδόση- Κοντού

**Επιβλέπων Καθηγητής
Γιώργος Παπαϊωάννου**

Μάιος 2020

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Σπουδών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη.

Μεταπτυχιακή Διατριβή

**Η Αρχαιοκαπηλία στην Ιστορική Διάσταση αλλά και ως ένα Πολιτιστικό Φαινόμενο στο Σύγχρονο
Ελληνικό Κράτος.**

Διονυσία Θεοδόση -Κοντού

Επιβλέπων Καθηγητής Γεώργιος Παπαϊωάννου

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στη Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη από τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Μάιος 2020

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική διατριβή ασχολείται με το ολέθριο φαινόμενο της αρχαιοκαπηλίας των πολιτιστικών θησαυρών, όπως αυτό εμφανίστηκε στον ελλαδικό χώρο από αρχαιοτάτων χρόνων, στις περιόδους ξένων κατακτητών και από τους περιηγητές του 19^{ου} αιώνα και πώς αντιδρούσε το ελληνικό κράτος σε αυτό μέσω του νομικού πλαισίου, εθνικού και διεθνούς. Μεθοδολογικά ακολουθήθηκε η βιβλιογραφική επισκόπηση, πρωτογενών και δευτερογενών πηγών και η μελέτη περίπτωσης, βάσει της οποίας εξετάστηκαν εκτενώς οι περιπτώσεις: «*Η αφαίρεση των μάρμαρων του Παρθενώνα από τον λόρδο Έλγιν*», «*η Αφροδίτη της Μήλου*», ο «*Σκεπτόμενος Εφήβος*» και οι «*Κλεμμένες αρχαιότητες του αρχαιολογικού μουσείου της Κορίνθου*». Διαπιστώθηκε ότι η ανάγκη θωράκισης των πολιτιστικών θησαυρών οδήγησε στο να ενισχυθούν οι νομικές διατάξεις με πιο αυστηρά άρθρα, ώστε να μπορεί το κράτος να διεκδικήσει και επαναπατρίσει τις υφαρπαγμένες αρχαιότητες. Ακόμη, ότι παρά τα διαπιστωμένα κενά στη διεθνή και στην εγχώρια νομοθεσία, καταβλήθηκε κάθε προσπάθεια για την καταστολή του φαινομένου και της μέριμνας των αρχαιοτήτων, καθώς και των πρακτικών διεκδίκησής τους. Προτάθηκε δε να γίνουν και επιπλέον ενέργειες διεκδίκησης βάσει πιο σύγχρονων νομοθεσιών, όπως του Ν 3028/2002 και του συμπληρωματικού του Ν 3658/2008, αν και δεν πρέπει να παραβλέπεται η διεκδίκηση μέσω διπλωματίας και ως προς το ηθικό σκέλος.

Summary

The following dissertation deals with the devastating phenomenon of the illegal trade of antiquities, as it appeared in Greece from the ancient times, in the times of foreign conquerors and by the travelers of the 19th century and how the Greek state reacted to it through the legal framework, national and international. The methodology followed was the bibliographic review of primary and secondary sources and the case study, on the basis of which were extensively examined the cases: "The removal of the Parthenon marbles by Lord Elgin", "Aphrodite of Milos", "the Skeptistic teenager" and the "Stolen antiquities of the Corinthian Archaeological Museum". It was found that the need to shield cultural treasures led to the strengthening of legal provisions with stricter articles, so that the state could claim and repatriate the looted antiquities. Moreover, despite the gaps in international and domestic legislation, every effort has been made to suppress the phenomenon and to take care of the antiquities, and the practices of claiming them. It was suggested that additional action could be taken on the basis of more modern legislation, such as Law 3028/2002 and supplementary Law 3658/2008, although the claim of repatriation should be through diplomacy and the moral perspective.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον σύζυγό μου και την οικογένεια μου , οι οποίοι καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου στάθηκαν αρωγοί και με ενθάρρυναν να υλοποιήσω αυτό που αγαπούσα. Θέλω να ευχαριστήσω το Ανοικτό Πανεπιστήμιο της Κύπρου, που μου έδωσε την ευκαιρία να παρακολουθήσω ένα από τα πιο υψηλού επιπέδου σε γνώσεις ,Μεταπτυχιακά Προγράμματα το οποίο παρέχει ολοκληρωμένη εκπαίδευση στη διαχείριση του πολιτισμού. Επίσης θέλω να ευχαριστήσω όλους τους διδάσκοντες μου, που μέσα από τις θεματικές ενότητες συνέβαλαν στο να εμβαθύνω τις γνώσεις μου και να μου ανοίξουν τους πνευματικούς ορίζοντες που αφορούν τη διαχείριση του πολιτισμού μας. Επίσης ένα ευχαριστώ στην υπηρεσία τεκμηρίωσης. Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω στον καθηγητή μου και επιβλέποντα κύριο Παπαϊωάννου Γεώργιο, ο οποίος με καθοδήγησε και με συμβούλεψε στην συγγραφή της παρούσας Διπλωματικής Διατριβής, ώστε να καταγραφεί ένα τόσο οδυνηρό φαινόμενο, όπως της αρχαιοκαπηλίας, που ταλανίζει τον πολιτισμό μας. Τέλος ένα μεγάλο ευχαριστώ και στις δυο επιβλέπουσες καθηγήτριες την κυρία Αντωνίου Θεοφανία και την κυρία Χατζίδη Σοφία οι οποίες μελέτησαν και συνέβαλαν στην υλοποίηση της παρούσας Διπλωματικής Διατριβής.

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή.....	vii
1.1. Σκοπός, στόχοι, ερευνητικό ερώτημα και σημασία της εργασίας.....	vii
1.2. Μεθοδολογική προσέγγιση.....	viii
1.3. Περιορισμοί.....	ix
1.4. Σύνοψη.....	ix
2. Η αρχαιοκαπηλία στον ελλαδικό χώρο: ιστορία, νομοθεσία, διεθνείς συμβάσεις.....	3
2.1. Ιστορική αναδρομή και σημαντικοί σταθμοί της αρχαιοκαπηλίας στον ελλαδικό χώρο από την αρχαιότητα έως σήμερα	3
2.2. Οι διεθνείς συμβάσεις.....	9
2.2.1. Η Σύμβαση της Χάγης 1899, 1907.....	10
2.2.2. Η Σύμβαση της Χάγης 1954.....	11
2.2.3. Η Σύμβαση της UNESCO 1970.....	14
2.2.4. Η Σύμβαση της UNSESCO 1972.....	16
2.2.5. UNIDROIT.....	17
2.2.6. ΟΔΗΓΙΑ 93/7/ΕΟΚ.....	18
2.2.7. Σύμβαση Συμβουλίου της Ευρώπης 2017.....	19
2.2.8. Κριτική Διεθνών Συμβάσεων.....	20
2.3. Η ελληνική νομοθεσία.....	21
2.3.1. Αρχαιοκαπηλία και Ν. 3028/2002.....	26
2.3.2. Αρχαιοκαπηλία και Ν. 3658/2008.....	29
2.4. Συμπερασματικά	31
3 Μελέτες Περίπτωσης.....	33
3.1. Η αφαίρεση των μαρμάρων του Παρθενώνα από τον Λόρδο Έλγιν.....	34
3.2. Η Αφροδίτη της Μήλου ή του Λούβρου.....	40
3.3. Ο Σκεπτόμενος Έφηβος του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου	42
3.4. Η ληστεία του Αρχαιολογικού μουσείου της Κορίνθου.....	45
3.5. Συμπερασματικά.....	48
4 Συζήτηση Αποτελεσμάτων.....	49
Συμπεράσματα.....	52
Βιβλιογραφικές αναφορές.....	53
Δικτυογραφία.....	56
Νόμοι -Προεδρικά Διατάγματα.....	59

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή

1.1 Σκοπός, στόχοι, ερευνητικό ερώτημα και σημασία της εργασίας

Η παρούσα διπλωματική εργασία ασχολείται με το φαινόμενο της αρχαιοκαπηλίας στον ελληνικό χώρο και πώς το ελληνικό κράτος αντέδρασε σε αυτό. Συγκεκριμένα, στοχεύει στην διερεύνηση της αντιμετώπισης της αρχαιοκαπηλίας από το ελληνικό κράτος, βάσει του νομικού πλαισίου που διέθετε, και στη διερεύνηση των πρακτικών διεκδίκησης των πολιτιστικών θησαυρών που έχουν αφαιρεθεί από την ελληνική επικράτεια.

Βάσει του ως άνω ερευνητικού σκοπού τέθηκε το ερευνητικό ερώτημα της αντιμετώπισης της αρχαιοκαπηλίας από πλευράς του σύγχρονου ελληνικού κράτους. Πιο συγκεκριμένα, *«με ποιό νομικό οπλοστάσιο και με ποιούς θεσμούς, είτε ελληνικούς είτε διεθνείς, καταφέρνει να προλαμβάνει, να καταστέλλει αλλά και να διεκδικεί εθνικούς θησαυρούς, οι οποίοι έχουν υφαρπαχθεί»*.

Η σημασία της παρούσας εργασίας έγκειται στο ότι θα αναδείξει πως η πολιτιστική παρακαταθήκη της Ελλάδας έγινε αντικείμενο δέους από την Ευρώπη και παγκοσμίως,¹ ενός δέους που οδήγησε σε δυσάρεστα αποτελέσματα, την αρχαιοκαπηλία.² Η αρχαιοκαπηλία ξεκίνησε από την αρχαιότητα³ και συνεχίστηκε από τους περιηγητές στα προεπαναστατικά χρόνια, όταν μεγάλος αριθμός πολιτιστικών θησαυρών υφαρπάχθηκε, με προορισμό τη Δύση⁴ κάτω από την ανοχή και την άδεια του κατακτητή.⁵

Ακόμη, η παρούσα εργασία θα αναδείξει πώς το ελληνικό κράτος προεπαναστατικά προσπαθούσε από τα πρώτα νομοθετικά του διατάγματα να θωρακίσει, να προστατέψει και να μεριμνήσει για τις αρχαιότητες, ενώ και μετά την ίδρυση του νεότευκτου κράτους

¹Κριτζάς Β. Χ., 2000, «Συνεργασία Υπουργείου Πολιτισμού με Αστυνομικές και τελωνειακές αρχές για την προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών.» στο *Πολιτιστική Κληρονομιά: επιστροφή και παράνομη διακίνηση: συζήτηση στρογγυλής τράπεζας*. ΥΠ.ΠΟΛ., Διεύθυνση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Τμήμα Ξένων Σχολών, Αθήνα, σ.43.

²Ο.π.

³Σιμόπουλος Κ.,1991., *Η λεηλασία και καταστροφή των ελληνικών αρχαιοτήτων: η τραγικότερη πολιτιστική γενοκτονία της παγκόσμιας ιστορίας. Βανδαλισμοί, δηώσεις, αφανισμός μνημείων από την περσική εισβολή ως τον 20^ο αιώνα. «Αρχαιολάτρες», αρχαιοθήρες, αρχαιοκάπηλοι. Να επαναπατριστούν με απόφαση των εθνών όλοι οι αιχμάλωτοι καλλιτεχνικοί θησαυροί*, Αθήνα: εκδόσεις Πιρόγα, σ.9.

⁴Σιμόπουλος Κ.,1991., σ.275.

⁵Ο.π.,σ.293.

καταβλήθηκε κάθε προσπάθεια να κατασταλεί η υφαρπαγή των πολιτιστικών θησαυρών.⁶ Σε αυτή την προσπάθεια συνηγόρησαν οι διεθνείς συμβάσεις, που προσπάθησαν να προστατέψουν τις αρχαιότητες από το παράνομο εμπόριο.⁷ Επιπλέον, η ελληνική νομοθεσία χρειάστηκε να εκσυγχρονίσει το νομικό της οπλοστάσιο και με την σύμπραξη των διεθνών συμβάσεων, να διεκδικήσει τις κλεμμένες αρχαιότητες και να απαιτήσει τον επαναπατρισμό τους.

Μέσα από τις μελέτες περιπτώσεων των μαρμάρων του Παρθενώνα, της Αφροδίτης της Μήλου, του σκεπτόμενου έφηβου και της κλοπής του Μουσείου Κορίνθου, θα αναδειχτεί αν το νομικό οπλοστάσιο της Ελλάδας υπήρξε αρκετό για την ευόδωση των διεκδικήσεων των αρχαιοτήτων και το κυριότερο αν υπήρξαν κενά κατά τη διεκδίκηση και τί θα μπορούσε να γίνει, προκειμένου το εγχείρημα να στεφθεί με επιτυχία. Προτείνετε επίσης σε μια μελλοντική διεκδικητική ενέργεια επαναπατρισμού υφαρπαγμένων αρχαιοτήτων, μέσω της πλήρους αξιοποίησης του νομοθετικού οπλοστασίου της χώρας και της πλήρους εκμετάλλευσης των διεθνών συμβάσεων.

1.2. Μεθοδολογική προσέγγιση

Η προσέγγιση της έρευνας μας και η τεκμηρίωση θα γίνει με την βιβλιογραφική επισκόπηση. Θα αναζητηθούν δηλαδή τα σχετικά με το θέμα συγγράμματα, τα οποία θα αποτελέσουν το βασικό άξονα στη ανάλυση και τεκμηρίωση. Καταρχάς, θα εντοπιστούν τα πρωτότυπα κείμενα της συναφούς ελληνικής νομοθεσίας και των διεθνών συμβάσεων. Κατόπιν θα εξεταστούν οι μελέτες και το σύνολο των νομοθετικών διαταγμάτων, που αναφέρονται στην προστασία, στην καταστολή, αλλά και στον επαναπατρισμό των αρχαιοτήτων από τα αρχαιοκαπηλικά κυκλώματα. Η εξέταση αυτή ενισχύεται από τη μελέτη της δευτερογενούς βιβλιογραφίας, δηλαδή σχετικές επιστημονικές μελέτες γύρω από το φαινόμενο της αρχαιοκαπηλίας.

Θα ακολουθηθεί επίσης η μελέτη περίπτωσης. Η μελέτη περίπτωσης είναι ποιοτικής μεθοδολογίας, επιλέγεται σκόπιμα και αναδεικνύει την συνθετότητα, αλλά και τη λειτουργία της περίπτωσης. Είναι μια ευέλικτη μέθοδος, μελετά με συστηματικό και κριτικό τρόπο, δίνει έμφαση στην περιγραφή, ενώ μπορεί να ανταποκριθεί σε πεδία και ερευνητικούς σκοπούς

⁶Βουδούρη Δ., 1992, *Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στην προοπτική της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς*, Παπαζήση, Αθήνα, σ.47.

⁷Αποστολίδης Α., 2006, *Αρχαιοκαπηλία και εμπόριο αρχαιοτήτων*. Μουσεία, έμποροι τέχνης, οίκοι δημοπρασιών, ιδιωτικές συλλογές, Άγρα, Αθήνα, σ.142.

διαφόρων ειδών. Στόχος της «συλλογικής», είναι να μελετά πολλές περιπτώσεις ταυτόχρονα.⁸Μέσα από την ανάλυση της συλλογικής μελέτης περιπτώσεων που επιλέξαμε στην παρούσα εργασία, προκειμένου να απαντήσουν και να αναλύσουν το ολέθριο και οδυνηρό φαινόμενο της αρχαιοκαπηλίας. Οι μελέτες περίπτωσης αφορούν τις υποθέσεις της αφαίρεσης των Μαρμάρων του Παρθενώνα, όσο και της περίπτωσης της Αφροδίτης της Μήλου, αλλά και του «Σκεπτόμενου Εφήβου» και των αρχαιοτήτων που είχαν κλαπεί από το Αρχαιολογικό Μουσείο Κορίνθου, τα οποία έχουν επαναπατριστεί.

1.3.Περιορισμοί της έρευνας

Η μικρή έκταση της εργασίας δεν μπορεί να αναδείξει την πολυπλοκότητα του αρχαιοκαπηλικού φαινομένου. Επίσης, τα δεδομένα της μελέτης περίπτωσης απαιτούν πολύ χρόνο για να συλλεχθούν ωστόσο οι πληροφορίες που αναδύονται από την έρευνα αναδεικνύουν και φωτίζουν όλες τις πτυχές της μελέτης περίπτωσης. Ο περιορισμός έγκειται ότι τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την έρευνα δεν μπορούν να γενικευτούν σε όλες τις περιπτώσεις αρχαιοκαπηλίας, που πρέπει επίσης να εξεταστούν ενδελεχώς. Ακόμη, περιορισμός είναι ότι δεν υπήρχε η δυνατότητα παράθεσης απόψεων από απασχολούμενους σε φορείς του πολιτιστικού τομέα για τις υπό εξέταση περιπτώσεις, ώστε να μην υπάρχει μόνο η άποψη της ερευνήτριας, και αυτό αποτελεί έναυσμα για περαιτέρω έρευνα.

1.4. Σύνοψη

Ένας από τους βασικούς άξονες του κυρίου μέρους της παρούσας διπλωματικής διατριβής είναι η ιστορική επισκόπηση της αρχαιοκαπηλίας, από την αρχαιότητα έως την σημερινή εποχή, που θα αποτελέσει το δεύτερο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους της παρούσας εργασίας. Στο ίδιο κεφάλαιο, περιγράφεται ο εκσυγχρονισμός του νομικού πλαισίου του ελληνικού κράτους για την προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς και οι διεθνείς συμβάσεις, τις οποίες έχει υπογράψει και αφομοιώσει στο νομικό του σύστημα, προκειμένου να παρεμποδίσει το παράνομο εμπόριο των «εθνικών θησαυρών».

⁸Μαγγόπουλος Γ., 2014, Η μελέτη περίπτωσης ως ερευνητική στρατηγική στην αξιολόγηση προγραμμάτων: θεωρητικοί προβληματισμοί. *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, Τόμος: ΙΣΤ, τεύχος 64, Χειμώνας 2014,σ.74-75 και 77, <http://ojs.lib.uth.gr/index.php/tovima/article/view/96/85>πρόσβαση στο : (τελευταία ενημέρωση 19-4-2020).

Στο τρίτο κεφάλαιο, μέσα από τις μελέτες περίπτωσης των Μαρμάρων του Παρθενώνα, όσο και της περίπτωσης της Αφροδίτης της Μήλου, αλλά και του «Σκεπτόμενου Εφήβου» και των αρχαιοτήτων που είχαν κλαπεί από το Αρχαιολογικό Μουσείο Κορίνθου, θα κατανοηθεί καλύτερα η αντιμετώπιση της αρχαιοκαπηλίας από την ελληνική επικράτεια, αλλά και η προσπάθεια που καταβάλλεται για τον επαναπατρισμό των αρχαιοτήτων που υφαρπάχθηκαν.

Ακολουθεί το κεφάλαιο συζήτηση των αποτελεσμάτων, όπως αυτά αναδύονται μέσα από την αρχαιολογική νομοθεσία περί αρχαιοκαπηλίας, τα πρωτότυπα κείμενα της ελληνικής νομοθεσίας, αλλά και εκείνα των διεθνών συμβάσεων, τα οποία θα προσεγγίσουμε κριτικά για το πώς συνέβαλαν στην μέριμνα και στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς του ελληνικού κράτους.

Κεφάλαιο 2

Η αρχαιοκαπηλία στον ελλαδικό χώρο: ιστορία, νομοθεσία, διεθνείς συμβάσεις

Το κάτωθι κεφάλαιο περιγράφει τους σημαντικότερους σταθμούς του αρχαιοκαπηλικού φαινομένου, έτσι όπως εκδηλώθηκε στην Ελλάδα από τα αρχαία χρόνια ως σήμερα. Στη συνέχεια, περιγράφεται η αντιμετώπιση του αρχαιοκαπηλικού φαινομένου από τις συμβάσεις με παγκόσμια ισχύ και ακολούθως πως η Ελλάδα αντιμετωπίζει το φαινόμενο μέσω της εθνικής της νομοθεσίας.

2.1. Η ιστορική διαδρομή του φαινομένου της αρχαιοκαπηλίας από την αρχαιότητα ως σήμερα

Ο πολιτισμός οδηγεί στην κατανόηση της ιστορικής συνέχειας⁹ και της εθνικής ταυτότητας.¹⁰ Σε αυτόν αποτυπώνεται η μνήμη και οι σχέσεις των ανθρώπων και των αγαθών.¹¹ Όμως, η ιστορία του ελληνικού πολιτισμού επισκιάστηκε από αλληλοδιαδοχικές λεηλασίες, με τον αφανισμό και την υφαρπαγή ιστορικών μνημείων και έργων τέχνης,¹² που σήμαναν την απώλεια της ιστορίας, της ταυτότητας και της κουλτούρας.¹³

Στην Ελλάδα, οι εμφύλιοι και επεκτατικοί πόλεμοι οδήγησαν στην καταστροφή των αρχιτεκτονικών μνημείων¹⁴ ή στον ακρωτηριασμό των πολιτιστικών αγαθών, με τους νικητές του πολέμου να καρπώνονται τη λεία τους.¹⁵ Στην ουμανιστική Αναγέννηση οι λόγιοι γνώρισαν τα ελληνικά συγγράμματα,¹⁶ διαμόρφωσαν με αυτά την «ευρωπαϊκή ιδιαιτερότητα», ενώ η Γαλλική Επανάσταση προωθούσε τη δημιουργία του «νέου

⁹ Μουσταΐρα Ε., 2012, *Συγκριτικό δίκαιο και πολιτιστικά αγαθά*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα σ. 45.

¹⁰ *Ο. π.*, σ. 45-46.

¹¹ *Ο. π.*, σ. 46

¹² Σιμόπουλος Κ., 1991., σ.9

¹³ *Ο. π.*, σ. 9,18.

¹⁴ *Ο. π.*, σ. 48.

¹⁵ Κόνσολα Ντ., 1995, *Η διεθνής προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς*, Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 39.

¹⁶ Μαργαρίτης, Γ., 1999, «Η Ευρώπη των Επαναστάσεων», στο Γ. Μαργαρίτης, *Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία*, τόμος Γ' ΕΑΠ, Πάτρα, σ. 26.

ελληνισμού»¹⁷ υπό τις διακηρύξεις του Διαφωτισμού,¹⁸ που ένα κήμα του είναι το *Grand Tour* των λογίων.¹⁹ Η αρχαιολατρία τους συνδέθηκε με τον ακρωτηριασμό των πολιτιστικών θησαυρών.²⁰ Έκτοτε η Ελλάδα προσπαθεί να θωρακίσει την εθνική της κληρονομιά.²¹

Πιο συγκεκριμένα, ως τον 17^ο αιώνα, η ιστορία των πολεμικών συρράξεων, δείχνει πως οι τροπαιοφόροι και πορθητές καρπώνονταν ή κατέστρεφαν τους πολιτιστικούς θησαυρούς.²² Μαρτυρείται η σύληση τάφων, καθώς και η λεηλασία εθνικών μνημείων,²³ υψηλού συμβολισμού.²⁴

Παράδειγμα τέτοιας τακτικής ήταν οι Πέρσες, που κατέστρεψαν τα αρχιτεκτονικά μνημεία και πυρπόλησαν την Ακρόπολη,²⁵ όπως και οι Ρωμαίοι στην εισβολή τους στην Κόρινθο το 146 π.Χ.,²⁶ που κατά τον Στράβωνα αφαίρεσαν «τα πλείστα και άριστα»,²⁷ ισοπέδωσαν ακόμη και λαμπρά κτίρια²⁸ και υφάρπαξαν αγάλματα θεοτήτων των ναών, που κατόπιν μιας «τελετής αναθήματος», τα τοποθετούσαν στους ρωμαϊκούς ναούς. Με την τελετή «απαλλάσσονταν» από το ηθικό βάρος.²⁹ Από τους δε τάφους άρπαζαν κυρίως πήλινα αγγεία με ανάγλυφο διάκοσμο και χάλκινα σκεύη. Μάλιστα, τα Νεκροκορίνθια πωλούνταν ιδιαιτέρως ακριβά στην αγορά της Ρώμης.³⁰ Τα λάφυρα επιδείκνυαν στον λαό οι πορθητές στρατηγοί, ως απόδειξη της ανδρείας τους και του «ρωμαϊκού επεκτατισμού».³¹ Οι αξιωματικοί και οι αυτοκράτορες κοσμούσαν με αυτά τα σπίτια τους ή τα δημόσια κτίρια.³²

Η Ελλάδα φθίνει επί ρωμαιοκρατίας και εντέλει ενσωματώνεται στη βυζαντινή αυτοκρατορία,³³ διασταύρωση «Ρώμης και ελληνισμού».³⁴ Έτσι, απέκτησε πολιτισμική αυτονομία στον Μεσαίωνα.³⁵ Η Κωνσταντινούπολη καθιέρωσε ως επίσημη θρησκεία τον

¹⁷Ο. π., σ. 38.

¹⁸Πετρίδου, Β., 2008, «Η Αρχιτεκτονική στην Ευρώπη κατά τον 19^ο αιώνα και τον 20^ο αιώνα», στο Π. Τουρνικιώτη, *Η Ιστορία των Τεχνών στην Ευρώπη*, Τόμος Β' σ. 200.

¹⁹Ο. π.

²⁰Σιμόπουλος, Κ., 1991, σ. 11.

²¹Βουδούρη, Δ., 1992, σ.47.

²²Σιμόπουλος, Κ., 1991, σ. 48.

²³Ο.π.

²⁴Κόνσολα Ντ., 1995, σ. 39.

²⁵Σιμόπουλος, Κ., 1991, σ. 48.

²⁶Ο. π., σ. 9.

²⁷Ο. π.

²⁸Κόνσολα Ντ., 1995, σ. 39.

²⁹Σιμόπουλος, Κ., 1991, σ. 83.

³⁰Πετράκος Β.Χ. 2003, «Οι ελληνικές αρχαιότητες κειμήλια ή εμπόρευμα» στο *Ο Μέντωρ*, τ.68 (2003), σ.97-130 πρόσβαση στο: https://www.archetai.gr/images/pdfs/mentor/Publ_MENTOR_68.pdf: τελευταία ενημέρωση: 14-3-2020,σ.99

³¹Σιμόπουλος, Κ., 1991, σ. 10.

³²Ο. π.

³³Κόκκου Α., 1977, *Η μέριμνα για τις αρχαιότητες στην Ελλάδα και τα πρώτα μουσεία*, Αθήνα, Ερμής, σ. 5.

³⁴ Πέννα, Β. 1999, «Βυζαντινοί Θεσμοί», στο Πέννα Β., *Βυζάντιο και Ελληνισμός*, Τόμος Β' Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα, σ. 21.

³⁵Ο.π.

χριστιανισμό.³⁶ Την περίοδο εκείνη επικράτησε η αντίληψη για το «δίκαιο πόλεμο», δηλαδή δικαιολογούσε κάθε είδους καταστροφική ενέργεια στα πολιτιστικά αγαθά, συμπεριλαμβανομένων και των θρησκευτικών μνημείων.³⁷ Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1204³⁸ αποτέλεσε άλλη μια πολιτιστική πηγή μετά τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.³⁹ Οι σταυροφόροι σύλησαν τάφους αυτοκρατόρων,⁴⁰ κατέστρεψαν πολιτιστικά κειμήλια⁴¹ και αφάνισαν ελληνικές αρχαιότητες, που είχαν μεταφερθεί στην Κωνσταντινούπολη από την ίδρυση της από τον Κωνσταντίνο.⁴² Ιδιαίτερος καταστροφικός ήταν οι Φράγκοι, οι Γερμανοί,⁴³ οι Βενετοί που υφάρπαζαν αγάλματα,⁴⁴ θρησκευτικές εικόνες και σκεύη που μετέφεραν με καράβια στη Βενετία.⁴⁵

Στη δεύτερη Άλωση της Κωνσταντινούπολης, το 1453, από τους Τούρκους⁴⁶ οι Οθωμανοί έκαψαν χειρόγραφα και συγγράμματα αρχαίων συγγραφέων, ενώ λεηλάτησαν τις εκκλησιαστικές εικόνες και τις βιβλιοθήκες.⁴⁷ Στον τουρκοκρατούμενο ελληνικό χώρο πολλοί Ευρωπαίοι υψηλής μόρφωσης μελέτησαν Έλληνες συγγραφείς και⁴⁸ έτσι αυξήθηκαν οι περιηγητές, για να γνωρίσουν από κοντά τις κλασικές αρχαιότητες.⁴⁹ Τον 18^ο και 19^ο αιώνα αναδύθηκε ο κλασικισμός, επιτάθηκε η αρχαιολογική έρευνα και οι δημοσιεύσεις για τα ελληνικά μνημεία,⁵⁰ και ένα φυλετικά «πολύχρωμο μωσαϊκό» επισκέπτονταν την Ελλάδα και ασχολούνταν με τη «συλλεκτική αρχαιολογία».⁵¹ Κατά μαρτυρία του Klenze οι περιηγητές « με το ένα χέρι κρατούσαν τον Πausανία και με το άλλο το φτυάρι»,⁵² αποσπούσαν δηλαδή κάποιο κειμήλιο με προορισμό την χώρα τους.⁵³ Οι περιηγητές, πρέσβεις, διπλωμάτες, έμποροι, συνήθιζαν τον τεμαχισμό χειρογράφων, τις αρπαγές πολιτιστικών θησαυρών και

³⁶ Ο. π., σ. 25.

³⁷ Κόνσολα Ντ., 1995, σ. 39.

³⁸ Ο. π.

³⁹ Σιμόπουλος, Κ., 1991, σ. 247.

⁴⁰ Ο. π., σ. 251.

⁴¹ Ο. π., σ. 248.

⁴² Ο. π., σ. 252.

⁴³ Ο. π., σ. 256.

⁴⁴ Ο. π.

⁴⁵ Ο. π., σ. 257

⁴⁶ Ο. π., σ. 259.

⁴⁷ Ο. π.

⁴⁸ Λεκάκης Στ., 2006, «Αρχαιοκαπηλία και τοπικές κοινωνίες. Η περίπτωση των Κυκλάδων τον 18ο και 19ο αιώνα» στο Ναζιακά, Τρίμηνη επιθεώρηση της Ομοσπονδίας Ναζιακών Συλλογών τ. 20(58), 2006, σ. 7-19, σ. 7-8: πρόσβαση

στο: https://www.academia.edu/15025805/Αρχαιοκαπηλία_και_τοπικές_κοινωνίες_Η_περίπτωση_των_Κυκλάδων_τον_18ο_και_19ο_αιώνα

⁴⁹ Κόκκου Α. 1977, σ. 7- 10.

⁵⁰ Μερκούρη Χ., 2012, «Εξαγωγές αρχαιοτήτων κατά τον 19^ο αιώνα και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Το πρώτο νομοθετικό πλαίσιο για τη προστασία τους», στο Ματθαίου Σ., Χατζηδημητρίου Α., «Ξενιτεμένες» ελληνικές αρχαιότητες. Αφειτηρίες και διαδρομές, ΙΝΕ/ ΕΙΕ, Αθήνα, σ. 141.

⁵¹ Λεκάκης Στ., 2006, σ. 8

⁵² Ο. π.

⁵³ Σιμόπουλος, Κ., 1991, σ. 278.

αρχιτεκτονικών μελών και την οικειοποίηση πολύτιμων εγγράφων.⁵⁴ Στην απόκτηση αρχαιολογικών συλλογών πρωτοστατούσαν οι Άγγλοι και οι Γάλλοι βασιλείς, για να κοσμοούν τα παλάτια τους ή τις «ιδιωτικές συλλογές»,⁵⁵ γενόμενοι και μαικήνες των τεχνών.⁵⁶ Οι περιηγητές ήταν αυτοί που τους προμήθευαν τις αρχαιότητες,⁵⁷ αυξάνοντας το ενδιαφέρον νέων περιηγητών.⁵⁸

Οι Μεγάλες Δυνάμεις γίνονται λάτρεις του ελληνικού «κάλλους» και των ιδανικών της ελληνικής τέχνης και ιστορίας⁵⁹ και η Δύση στήνει τα μουσεία της από τις αυτοκρατορικές και ιδιωτικές συλλογές,⁶⁰ με σκοπό να μεταλαμπαδεύσουν τον αρχαιοελληνικό πολιτισμό στο κοινό τους,⁶¹ όπως το Βρετανικό μουσείο (1753) και το Μουσείο του Λούβρου (1791).⁶² Το πρώτο φέρει μεγάλο μέρος του γλυπτού διάκοσμου του Παρθενώνα και μιας Καρυάτιδας του Ερεχθείου, που επικυρώθηκε με Σουλτανικό φιρμάνι⁶³ και το δεύτερο το γλυπτό της Αφροδίτης της Μήλου.⁶⁴

Βάσει των ανωτέρω, προεπαναστατικά οι ελληνικές αρχαιότητες υφαρπάζονταν από τις Ευρωπαϊκές δυνάμεις,⁶⁵ με την ανοχή των Τούρκων, που αντιλήφθηκαν την αξία που είχαν οι «άσπρες πέτρες» και αποκόμιζαν έσοδα.⁶⁶ Για αυτό επέβλεπαν τους ξένους αρχαιοκάπηλους, εισέπρατταν μπαξίσι, διενεργούσαν μόνοι τους ανασκαφές⁶⁷ και διαπραγματεύονταν με τους ισχυρούς της Ευρώπης,⁶⁸ χρησιμοποιώντας τις αρχαιότητες ως μέσω διπλωματίας.⁶⁹ Για αυτό οι Τούρκοι ανέλαβαν την φύλαξη και θωράκιση της Ακρόπολης. Η είσοδος στο χώρο γίνονταν μόνο με φιρμάνι, επειδή αποτελούσε στρατιωτική τοποθεσία, με οικίες και «τζαμί». ⁷⁰

Εκτός όμως από τους Οθωμανούς συνέβαλλαν και οι κάτοικοι στη διαμόρφωση του ακρωτηριασμού της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς προέβαιναν στην πώληση των

⁵⁴ Μερκούρη Χ., 2012, σ. 141.

⁵⁵ Δεκάκης Στ. 2006, σ. 8.

⁵⁶ Ο.π., σ.8.

⁵⁷ Ο.π., σ.9.

⁵⁸ Ο.π., σ.9.

⁵⁹ Ο.π.

⁶⁰ Χατζηδημητρίου Α., 2012, «Ο εκπατρισμός των ελληνικών αρχαιοτήτων και η συμβολή τους στη συγκρότηση των πρώτων αρχαιολογικών συλλογών και μουσείων», στο Ματθαίου, Σ., Χατζηδημητρίου, Α., (επιμ.), «Ξενιτεμένες» ελληνικές αρχαιότητες. Αφετηρίες και διαδρομές, ΙΝΕ/ ΕΙΕ, Αθήνα, σ. 33.

⁶¹ Δεκάκης Στ. 2006, σ. 9.

⁶² Ο. π.

⁶³ Μανακίδου Ε. 1999, «Η σημασία και η προσφορά της αρχαιολογικής έρευνας στην Ελλάδα», στο Βούρτσης Ι., Μανακίδου Ε., Πασχαλίδης Γ., Σμπόνιας Κ., *Η έννοια του Πολιτισμού. Όψεις του Ελληνικού Πολιτισμού*, τόμος Α', ΕΑΠ, Πάτρα, σ.173-245, σ. 177.

⁶⁴ Χατζηδημητρίου Α., 2012, σ.43.

⁶⁵ Σιμόπουλος, Κ., 1991, σ.292.

⁶⁶ Ο. π.

⁶⁷ Ο. π.

⁶⁸ Ο. π., σ.292- 293.

⁶⁹ Ο. π.

⁷⁰ Ο. π.

αρχαιοτήτων ή συμμετείχαν ενεργά στις ανασκαφικές δραστηριότητες και στην μεταφορά τους, με σκοπό το κέρδος.⁷¹ Σύμφωνα με το άρθρο του κύριου Λεκάκη στη *Megasin Encyclopedique* αναφέρεται πως οι Έλληνες πωλούσαν «χωρίς διάκριση και επιλογή».⁷² Οι φτωχοί και αγράμματοι Έλληνες αύξαναν τον οικιακό προϋπολογισμό με τις αρχαιότητες.⁷³ Απτή απόδειξη αποτελεί η μελέτη περίπτωσης της υφαντικής του αγάλματος της Αφροδίτης της Μήλου.

Άλλοτε πάλι, οι αρχαιότητες χρησιμοποιήθηκαν ως οικοδομικά υλικά για ανέγερση νέων κτιρίων ή για κόσμηση σε δημόσια και ιδιωτικά κτήρια⁷⁴ ή στην τοιχοποιία εκκλησιών.⁷⁵ Τα μάρμαρα μεταφέρονταν στη Βενετία και στην Κωνσταντινούπολη για να ανεγερθούν πολυτελή οικοδομήματα⁷⁶ ή για να κοσμήσουν πλούσια παλάτια, μέγαρα και μουσεία.⁷⁷

Στον ελλαδικό χώρο υπήρχε μεγάλη διασπορά αρχαίων λειψάνων τόσο στην επιφάνεια, αλλά και στη γη. Αυτά άρπαζαν οι περιηγητές, αφού δεν υπήρχε φύλαξη, ενώ γίνονταν πολλές οικοδομικές και γεωργικές εργασίες, ενώ η μη ύπαρξη νομοθετικού πλαισίου ευνοούσε την πώληση τους.⁷⁸

Στο τέλος του 18^{ου} αιώνα αναδύθηκε ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός, με αποστολή την πνευματική καλλιέργεια και την σωστή διδασχά των αρχαίων λειψάνων στον υπόδουλο λαό.⁷⁹ Σύμφωνα με τον Μαργαρίτη επικαλούνταν την Αρχαιότητα και το ένδοξο παρελθόν ως μέσο αφύπνισης των Ελλήνων και έτσι δημιουργήθηκε ο «απελευθερωτικός μύθος».⁸⁰ Το όραμα των Ελλήνων διανοούμενων της Διασποράς ήταν να συμβάλλουν με την παιδεία την μετακένωση των γνώσεων για τα αρχαία λείψανα και κατ' επέκταση να εξαλειφθεί το φαινόμενο της αρχαιοκαπηλίας.⁸¹

Ο Αδαμάντιος Κοραΐς τόνιζε ότι οι αρχαιότητες αντιμετωπίζονται ως τεκμήρια της ιστορικής συνέχειας.⁸² Πρότεινε την ίδρυση ενός Ελληνικού μουσείου το 1807 με «υπευθύνους επιστάτας» οι οποίοι συγκέντρωσαν χειρόγραφα και δείγματα της αρχαίας

⁷¹ Λεκάκης Στ. 2006, σ.10.

⁷² Ο. π.

⁷³ Ο. π.

⁷⁴ Μερκούρη Χ., 2012, σ. 143.

⁷⁵ Ο. π.

⁷⁶ Ο. π.

⁷⁷ Ο. π.

⁷⁸ Ο. π.,σ.144.

⁷⁹ Κόκκου Α. 1977, σ 27.

⁸⁰ Μαργαρίτης, Γ. 1999, σ. 55.

⁸¹ Μανακίδου Ε. 1999, σ. 177-178.

⁸² Ματθαίου, Σ. 2012, «Η καθιέρωση της ιδέας της εθνικής ιδιοκτησίας των αρχαίων μνημείων», στο Ματθαίου Σ., Χατζηδημητρίου Α., «Ξενιτεμένες» ελληνικές αρχαιότητες. Αφετηρίες και διαδρομές, ΙΝΕ/ ΕΙΕ, Αθήνα σ.15-31, σ.19.

ελληνικής τέχνης και διενήργησαν «επιστημονική καταγραφή».⁸³ Η ίδρυση το 1813 της «Φιλόμουσου Εταιρείας» στόχευε στην εκπαίδευση των υπόδουλων Ελλήνων και στην θωράκιση της «αρχαιολογικής κληρονομιάς» από την υφαρπαγή.⁸⁴ Έτσι, προώθησε την «ίδρυση» σχολείων και μουσείων,⁸⁵ όπως του μουσείου στην Ακρόπολη και ταυτόχρονα παρακαλούσαν τους Έλληνες να μην προβαίνουν σε αναίτια εκποίηση αρχαιοτήτων.⁸⁶

Η Ελλάδα ξαναβίωσε τον πόλεμο, τον Β Παγκόσμιο. Η Κυβέρνηση του Μεταξά αποφάσισε την διάλυση των μουσείων με σκοπό την προστασία των αρχαίων εκθεμάτων.⁸⁷ Το Υπουργείο Παιδείας δημιούργησε «Επιτροπές Απόκρυψης και Ασφάλισης των εκθεμάτων των μουσείων».⁸⁸ Αρωγοί στάθηκαν οι φύλακες αρχαιοτήτων, οι τεχνίτες Υπηρεσίας, οι υπάλληλοι και οι εργάτες.⁸⁹ Η διαδικασία φύλαξης ξεκίνησε από τη 28 Οκτωβρίου 1940 και ολοκληρώθηκε τον Μάιο του 1941.⁹⁰ Από την πρώτη στιγμή κάσσες με γλυπτά και χάλκινα αγγεία μεταφέρθηκαν στα υπόγεια του νέου κτιρίου του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου.⁹¹ Ποτέ δεν αποκαλύφθηκε στους Γερμανούς η τοποθεσία τους.⁹² Εντούτοις, δεν έλειψαν οι παράνομες ανασκαφές και οι κλοπές, όπως για παράδειγμα στο Μουσείο του Κεραμεικού με τον «πήλινο μελανόμορφο πίνακα» και άλλες φθορές σε αρχιτεκτονικά μέλη.⁹³

Μέχρι την δεκαετία του '60 πολλοί αρχαιολόγοι και υπάλληλοι στα μουσεία αποκτούσαν απρόσκοπτα αρχαιότητες χωρίς να εξετάζεται η προέλευσή τους.⁹⁴ Ωστόσο όμως από το 1973 παρατηρείται μια προτίμηση της διεθνούς αγοράς στα μικρότερα αντικείμενα, όπως τα κυκλαδικά ειδώλια, οπότε ξαναάνθισε η αρχαιοκαπηλική δραστηριότητα. Στη λήξη του 80 και στην έναρξη του 90 παρατηρείται αύξηση των ληστειών σε αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία, όπως του Αρχαιολογικού Μουσείου Κορίνθου,⁹⁵ γεγονός που αντανακλούσε την εμπορευματοποίηση του πολιτιστικού πλούτου και την

⁸³Μανακίδου, Ε. 1999, σ. 178

⁸⁴Ο.π.

⁸⁵Ο. π.

⁸⁶Ο. π.σ,86 και σ.90.

⁸⁷ Πετράκος Β. Χ., 2012, *Τα αρχαία της Ελλάδος κατά τον πόλεμο 1940-1944*, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, Αθήνα, σ. 81.

⁸⁸Ο.π.

⁸⁹Ο. π., σ. 81-82.

⁹⁰Ο.π.,σ.81.

⁹¹Παπασπιρίδη Καρούζου Σ., « Πως φυλάχτηκαν τα αρχαία του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου», Νέα Εστία, τ.465, σ.1158-1163: πρόσβαση στο:<http://www.ekebi.gr/magazines/ShowImage.asp?file=73429&code=0838>(τελευταία ενημέρωση 14-3-2020), σ.1160.

⁹²Πετράκος Β. Χ., 2012, σ. 126.

⁹³Ο. π., σ. 137,140.

⁹⁴ Αποστολίδης Α., 2006, σ.44.

⁹⁵ Ο.π.,σ.195, 269-270.

κερδοσκοπία. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι του «σκεπτόμενου εφήβου».⁹⁶ Αυτό που προκύπτει είναι ότι «*όσο άσχημη κι αν φοβόσασταν ότι θα ήταν η κατάσταση [σχετικά με την αρχαιοκαπηλία και το λαθρεμπόριο αρχαιοτήτων], πάντοτε αποδεικνύεται πολύ χειρότερη*».⁹⁷

2.2 Οι διεθνείς συμβάσεις

Η ανάγκη της διαφύλαξης των πολιτιστικών αγαθών στην Ευρώπη τονίστηκε από τους νομικούς του 17^{ου} αιώνα A. και J. Gentilis και H. Grotius και στον 18^ο από τον A. DeVattel.⁹⁸ Οι νομικοί ασχολήθηκαν διεξοδικά με την καταστροφή και λεηλασία των πολιτιστικών αγαθών κατά την περίοδο των πολεμικών συρράξεων.⁹⁹ Από τα μέσα του 17^{ου} αιώνα οι πρώτες συνάψεις συνθηκών μετά τη λήξη των πολεμικών συρράξεων εμπεριέχουν άρθρα με αιτήματα επιστροφής ή ανταλλαγής πολιτιστικών αγαθών.¹⁰⁰ Γίνεται μνεία και αναλύονται εκτενώς παρακάτω οι συνάψεις των συνθηκών. Αρχικά, με το Συνέδριο της Βιέννης το 1815, η οποία επιτάσσει τις χώρες που υφάρπαξαν πολιτιστικούς θησαυρούς να τους επιστρέψουν.¹⁰¹ Μετά τη δύση του Ναπολέοντα οι Ευρωπαίοι ηγέτες απαιτούσαν την επιστροφή των καλλιτεχνικών αριστουργημάτων.¹⁰²

Παράλληλα, η θεμελίωση της επιστήμης της αρχαιολογίας κατά το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα με τις ανακαλύψεις της για την παλαιότητα του άνθρωπου,¹⁰³ και η εξελικτικότητα συνέβαλλαν στη δημιουργία της πρώτης αρχαιολογικής νομοθεσίας (μέσα 19^{ου} αιώνα).¹⁰⁴

Το πολεμικό κλίμα ανάμεσα στις Μεγάλες Δυνάμεις είχε μεταφερθεί στις αποικίες της Ασίας, Αφρικής και Αμερικής.¹⁰⁵ Εκείνη την περίοδο η Ευρώπη ενσωμάτωνε την αντίληψη για το δίκαιο του πολέμου, με θέσεις που διαπνέονταν από τον Κώδικα Lieber της

⁹⁶Σιμόπουλος, Κ., 1991, σ. 15.

⁹⁷Μανιάτης Α., 2010, *Θεμελιώδη δικαιώματα και αρχιτεκτονική κληρονομιά. Συμβολή στο Διοικητικό Δίκαιο*, Εκδόσεις Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, σ.343.

⁹⁸Κόνσολα Ντ. 1995, σ. 40.

⁹⁹Ο. π.

¹⁰⁰Ο. π.

¹⁰¹Ο. π.,σ.41

¹⁰²Ο. π.

¹⁰³ Renfrew C., Bahn P., 2001, «*Αρχαιολογία, Θεωρίες, Μεθοδολογία και Πρακτικές Εφαρμογές*», μτφ. Ι. Καραλή – Γιαννακοπούλου, Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα., σ. 44.

¹⁰⁴Ο.π.

¹⁰⁵Τομάη Φ. 2008, «18 Μαΐου 1899-29 Ιουνίου 1899. Η πρώτη Συνδιάσκεψη Ειρήνης στη Χάγη» στο *Το Βήμα Archives*, πρόσβαση στο <https://www.tovima.gr/2008/11/25/archive/i-prwti-syndiaskepsi-eirinis-sti-xagi> (τελευταία ενημέρωση 13-3-2020),2008.

Αμερικής¹⁰⁶ και έγιναν προσπάθειες από διάφορα νομικά κείμενα, όπως της Διακήρυξης των Βρυξελλών το 1874 και του Κώδικα της Οξφόρδης. Παρότι, δεν αναγνωρίστηκαν ως διεθνείς συμβάσεις, εντούτοις αποτέλεσαν τον βασικό κορμό και οι αρχές τους υιοθετήθηκαν από την Διεθνή Διάσκεψη της Χάγης το 1899.¹⁰⁷

2.2.1 Σύμβαση της Χάγης 1899, 1907

Η απόπειρα να κωδικοποιηθεί το δίκαιο του πολέμου χρησιμοποιήθηκε ως βάση της Διεθνούς Διάσκεψης της Χάγης το 1899,¹⁰⁸ που όπως και αυτή του 1907 θέτουν ως βασική προτεραιότητα την εύρεση μιας ειρηνικής επίλυσης στις διεθνείς διαφορές και στο δίκαιο του πολέμου και σε δεύτερο επίπεδο στα θέματα διαφύλαξης των πολιτιστικών αγαθών.¹⁰⁹ Οι δύο Διασκέψεις μπορεί να μην πέτυχαν το στόχο τους, αλλά εξέφρασαν και γνωστοποίησαν τις αντιλήψεις και τις προτάσεις τους,¹¹⁰ και διατήρησαν εφήμερα την ειρήνη στην Ευρώπη.¹¹¹

Στην Συνδιάσκεψη του 1899 συμμετείχε και η Ελλάδα, με εκπρόσωπο τον Δηλιγιάννη, που την υπέγραψε.¹¹² Στη Διάσκεψη του 1907 η Ελλάδα εκπροσωπήθηκε στο Βερολίνο από τον Ραγκαβή, τον Streit, καθηγητή του διεθνούς δικαίου και τον πληρεξούσιο Συνταγματάρχη πυροβολικού Σαπουντζάκη.¹¹³ Από αυτή προέκυψαν συμβατικά κείμενα («Συμβάσεις της Χάγης»).¹¹⁴ Οι Συμβάσεις της Χάγης και ιδιαίτερα η «Τέταρτη Σύμβαση για τους Κανόνες και τα Έθιμα του Κατά Ξηράν Πολέμου» περιλαμβάνει πολλές διατάξεις οι οποίες θωρακίζουν τα πολιτιστικά μνημεία και τα ιδρύματα.¹¹⁵ Ειδικότερα αναλύεται μέσα από τη Σύμβαση IV του 1907 και τα άρθρα 27 και 56 η προστασία των πολιτιστικών αγαθών κατά την ένοπλη σύρραξη (κωδικοποίηση «δικαίου πολέμου»).¹¹⁶ Ορίζεται η απαγόρευση πολιορκίας ή βομβαρδισμού σε ανοχύρωτες πόλεις, χωριά ή κτήρια, ενώ σε πολιορκία ή

¹⁰⁶Κόνσολα Ντ. 1995, σ. 41.

¹⁰⁷ Ο. π.

¹⁰⁸ Ο. π., σ.42.

¹⁰⁹ Ο. π.,σ.42.

¹¹⁰ Χριστοδουλίδης, Θ. Α., 1984, *Εισαγωγή στη διεθνή οργάνωση*, Π. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα,σ. 116-117.

¹¹¹Τομάη, Φ., 2008.

¹¹²Ο. π.

¹¹³ Brown –Scott, J.1899-1907 (ed.),*The Hague conventions and declarations of 1899 and 1907, accompanied by tables of signatures, ratifications and adhesions of the various powers, and texts of reservations*, πρόσβαση στο: <https://archive.org/details/hagueconventions00inteuoft/page/13/mode/1up> (τελευταία ενημέρωση 12-3-2020).σ. 13.

¹¹⁴Κόνσολα Ντ. 1995, σ. 42.

¹¹⁵Κόνσολα Ντ. 1995, σ. 42.

¹¹⁶ Φωτοπούλου, Σ-Β., 2018, «Η διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και η προστασία των νεότερων μνημείων: πρόληψη και αντιμετώπιση κινδύνων» στο *Πολιτιστική Κληρονομιά Προστασία και Αντιμετώπιση Κινδύνων. Πρακτικά Ημερίδας αφιερωμένης στα 60 χρόνια της Σύμβασης της Χάγης για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης. 29 Μαΐου 2015, Αθήνα, Μουσείο Ακρόπολης, ΥΠ.ΠΟΛ.ΑΘ.*, Αθήνα, σ. 104.

βομβαρδισμούς πρέπει να λαμβάνονται τα απαραίτητα μέτρα προστασίας για τα ιερά, τις τέχνες, τις επιστήμες, τα ιστορικά μνημεία, στα οποία απαγορεύονται οι καταστροφές.¹¹⁷

Οι Συμβάσεις αυτές ορίζουν την προστασία όχι ως πολιτιστική κληρονομιά, αλλά ως έκφραση της κουλτούρας στα μεγαλοπρεπή οικοδομήματα και στα σημαντικά αντικείμενα τέχνης, άρα δεν νοούνται ως θωράκιση της Άυλης και της Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς.¹¹⁸ Επίσης, το νομοθετικό πλαίσιο προστασίας των πολιτιστικών αγαθών σε περίοδο πολέμου, δεν εφαρμόστηκε στην διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου με τις σημαντικές λεηλασίες στα μουσεία, τα μνημεία και τις βιβλιοθήκες.¹¹⁹

2.2.2 Σύμβαση της Χάγης 1954

Ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος επέφερε ολέθριες και ανυπολόγιστες λεηλασίες στα πολιτιστικά αγαθά,¹²⁰ και έτσι έγινε ορατή η ανάγκη δημιουργίας διεθνών οργανισμών για την αντιμετώπιση πολυσύνθετων ζητημάτων, όπως ο πολιτισμός.¹²¹ Έτσι, προέκυψε η UNESCO το 1946 με είκοσι κράτη-μέλη αρχικά, που στο καταστατικό της αναφέρει πως θα προωθεί την παιδεία, την επιστήμη και τον πολιτισμό και τη συνεργασία των κρατών σε αυτούς τους τομείς.¹²² Στο πεδίο του πολιτισμού στόχος είναι η ανάληψη πρωτοβουλιών για τη θωράκιση της πολιτιστικής κληρονομιάς.¹²³

Η Σύμβαση της Χάγης του 1954 κατόπιν του ολέθρου του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου αφορά την «*Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης*» κύριο μέλημα της Σύμβασης είναι η προστασία και διατήρηση της παγκόσμιας κληρονομιάς της ανθρώπινης δημιουργίας ως επιστημονικό, καλλιτεχνικό ή διανοητικό αποτύπωμα, ιστορικής ή αρχαιολογικής σημασίας από ένα νέο, καταστρεπτικότερο πόλεμο εξαιτίας της τεχνολογικής εξέλιξης.¹²⁴ Για πρώτη φορά στο προοίμιο αναδύεται η έννοια της παγκόσμιας κληρονομιάς.¹²⁵ Συνοδεύεται από ένα Εκτελεστικό Κανονισμό και ένα συνοδευτικό

¹¹⁷Κόνσολα Ντ. 1995, σ. 42.

¹¹⁸ Φωτοπούλου, Σ-Β. 2018, σ.104.

¹¹⁹Κόνσολα Ντ. 1995, σ. 42.

¹²⁰ Ο. π., 43.

¹²¹Κόνσολα Ντ. 2006, *Πολιτιστική Ανάπτυξη και Πολιτική*, Παπαζήσης Αθήνα, σ.121.

¹²²Κόνσολα Ντ. 2006, σ.123-124

¹²³Κόνσολα Ντ. 1995,σ. 64.

¹²⁴(Κόνσολα Ντ. 1995,σ. 47, 64 και Κακούρης Ι., 2000, «Παράνομη Διακίνηση Πολιτιστικών Αγαθών. Οι συμβάσεις της UNESCO (Παρίσι, 1970) και του UNIDROIT (Ρώμη, 1995)» στο *Πολιτιστική Κληρονομιά: επιστροφή και παράνομη διακίνηση: συζήτηση στρογγυλής τράπεζας*. ΥΠ.ΠΟΛ., Διεύθυνση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Τμήμα Ξένων Σχολών, Αθήνα, σ.29-31),σ. 29.

¹²⁵Ο.π.

Πρωτόκολλο.¹²⁶ Στο τελευταίο δίνεται βάση στη διαφυγή πολιτισμικών αγαθών.¹²⁷ Κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον Ν.1114/81.¹²⁸

Η Σύμβαση, κάνει λόγο για προστασία του πολιτιστικού αγαθού και δεν λαμβάνει θέση «υπέρ ή κατά» της επιστροφής. Η δε αναφορά στην πολιτιστική κληρονομιά αφορά ολόκληρη την ανθρωπότητα,¹²⁹ τασσόμενη έτσι υπέρ του πολιτιστικού διεθνισμού.¹³⁰ Παράλληλα, η έννοια του πολιτιστικού αγαθού¹³¹ διευρύνεται, επειδή παράλληλα με την καλλιτεχνική του αξία προστίθεται και η ιστορική, η αρχαιολογική και η επιστημονική¹³² και δίνεται έμφαση σε όλα τα πολιτιστικά αγαθά όπου και εάν βρίσκονται, γιατί συγκροτούν την πολιτιστική κληρονομιά της οικουμένης.¹³³ Αν αυτά καταστραφούν, καταστρέφεται και εκείνη.¹³⁴ Έτσι, προσδιορίζονται οι όροι προστασίας τους και εφαρμογής μεταξύ των συμβαλλομένων μερών.¹³⁵

Ως γενική προστασία του πολιτιστικού αγαθού ορίζεται η «διαφύλαξη» και ο «σεβασμός» του ανθρώπινου πολιτισμικού αποτυπώματος. Πιο συγκεκριμένα, με το όρο «διαφύλαξη» συμπυκνώνονται τα προληπτικά μέτρα, σε περίοδο ειρήνης, που «αφήνονται στη διακριτική ευχέρεια των συμβαλλομένων κρατών».¹³⁶ «Σεβασμός» είναι η υποχρέωση προς τα συμβαλλόμενα μέρη σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης να απαγορεύσουν τη χρήση των αγαθών με πρόθεση που μπορεί να τα εκθέσουν σε πράξη λεηλασίας και υφαρπαγής.¹³⁷ Εντούτοις, το «νομικό κενό» είναι ότι τα παραπάνω ενδέχεται να καταργηθούν

¹²⁶Ο. π., σ. 47.

¹²⁷ Ειδικότερα το Πρωτόκολλο μεριμνεί και δεσμεύει τα κράτη-μέλη ως προς την υποχρέωση τους να εμποδίσουν τη διαφυγή πολιτισμικών αγαθών από εμπόλεμες ζώνες, καθώς και την δέσμευση για την επιστροφή όσων εθνικών θησαυρών ή άλλων πολιτιστικών αγαθών απομακρύνθηκαν από την εδαφική επικράτεια κατακτηθέντων κρατών (Ματαράγκας, Β. 2011, σ.188).

¹²⁸ Κόνσολα Ντ. 1995,σ.47.

¹²⁹ Χρυσοχοΐδου, Α., 2019, *Επιστροφή και απόδοση πολιτιστικών αγαθών*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα,σ.22.

¹³⁰ J. Merryman, Two ways of thinking about cultural property. *American Journal Law of International Law*, pp. 831-853 (originally published) / in J. Merryman, *Thinking about the Elgin Marbles: Critical Essays on Cultural Property, Art and Law*, Wolters Kluwer Law and Business, σ.83, Χρυσοχοΐδου, Α., 2019,σ.22.

¹³¹ «Πολιτιστικό αγαθό» νοείται κάθε κινητό ή ακίνητο αγαθό, που συμβάλει στην κατανόηση του πολιτισμικού παρελθόντος των λαών, όπως «μνημεία αρχιτεκτονικής, έργα τέχνης, κοσμικά ή θρησκευτικά, ιστορικά τεκμήρια ή ντοκουμέντα με καλλιτεχνικό ενδιαφέρον, επίσης χειρόγραφα ή έντυπα, επιστημονικές ανακαλύψεις, συλλογές». Ταυτόχρονα δε, στο πλαίσιο προστασίας των πολιτιστικών αγαθών, εμπεριέχεται και το κέλυφος το οποίο προστατεύει, διαφυλάττει και εκθέτει τα κινητά μνημεία του ανθρώπινου πολιτισμού όπως τα μουσεία, οι βιβλιοθήκες, τα αρχεία καθώς και οι χώροι που προορίζονται για την προστασία των κινητών μνημείων σε «περίπτωση» πολέμου, καθώς και τα λεγόμενα «κέντρα περιέχοντα μνημεία» (Ματαράγκας, Β. 2011, σ.189. Κόνσολα Ντ. 1995, σ. 48)

¹³²Κακούρης Ι. 2000, σ. 29

¹³³Ο.π.

¹³⁴ Χρυσοχοΐδου, Α., 2019,σ.23.

¹³⁵Κόνσολα Ντ. 1995, σ. 47-51.

¹³⁶Κόνσολα Ντ. 1995, σ. 48.

¹³⁷Ο.π.

σε περίπτωση ειδικών στρατιωτικών σκοπών.¹³⁸ Έτσι, τα μνημεία εκτίθενται σε διάφορους κινδύνους, όπως ο διαμελισμός και η παράνομη εμπορία τους.¹³⁹ Στο πλαίσιο της ειδικής προστασίας αναφέρονται η μέριμνα ενός περιορισμένου αριθμού καταφυγίων το οποίο έχει ως σκοπό τη στέγαση κινητών πολιτιστικών αγαθών και κέντρα πόλεων τα οποία περιέχουν μνημεία με υψηλή σπουδαιότητα. Τα καταφύγια αυτά πρέπει να βρίσκονται σε επαρκή απόσταση από βιομηχανικές ζώνες ή στρατιωτικούς στόχους.¹⁴⁰ Η παραχώρηση της ειδικής προστασίας γίνεται με την εγγραφή σε ειδικό κατάλογο.¹⁴¹

Η Σύμβαση της Χάγης περιλαμβάνει ένα ξεχωριστό Πρωτόκολλο για την παράνομη εξαγωγή των πολιτιστικών αγαθών από τα κατεχόμενα εδάφη,¹⁴² ζήτημα που θίγεται στο Άρθρο 1.¹⁴³ Η Σύμβαση δεν έχει αναδρομική ισχύ ενώ αυτό που παρατηρήθηκε είναι ότι δεν την επικύρωσαν πολλά κράτη.¹⁴⁴

Ένα νέο, παρόμοιου περιεχομένου Πρωτόκολλο υπογράφεται το 1999,¹⁴⁵ το οποίο η Ελλάδα επικύρωσε με τον Ν.3317/2005.¹⁴⁶ Προβλέπει την συνδρομή της UNESCO και των ενδιαφερόμενων μερών για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών¹⁴⁷ και δημιουργείται μια Επιτροπή με καθοριστικό ρόλο στην πραγματοποίηση του Πρωτοκόλλου.¹⁴⁸ Ταυτόχρονα, προχωρά η ίδρυση του Ταμείου για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε περίοδο Ένοπλης Σύρραξης, για οικονομική ενίσχυση στα συμβαλλόμενα κράτη-μέλη.¹⁴⁹ Επομένως, παρατηρείται η ενίσχυση του θεσμικού πλαισίου σε αντίθεση με τα ελλιπή μέτρα των

¹³⁸Ο.π.

¹³⁹Ο. π.

¹⁴⁰Ο. π.

¹⁴¹«Διεθνές Μητρώο Πολιτιστικών Αγαθών υπό Ειδική Προστασία», το οποίο καταρτίζεται και φυλάσσεται από το Γενικό Διευθυντή της UNESCO, ενώ τα πολιτισμικά αγαθά τα οποία απολαμβάνουν το καθεστώς ειδικής προστασίας φέρουν συγκεκριμένο σήμα-έμβλημα το οποίο τα καθιστά αναγνωρίσιμα και βοηθάει το καθεστώς σεβασμού τους και προστασίας τους (Κόνσολα Ντ. 1995, σ. 49).

¹⁴²Ο. π., σ. 51.

¹⁴³ Ειδικότερα, στο άρ.1 του Πρωτοκόλλου ορίζεται ότι τα συμβαλλόμενα μέρη υποχρεώνονται να αναλάβουν την αποτροπή της εξαγωγής πολιτιστικών αγαθών από τα εδάφη που κατέλαβαν. Επίσης, υποχρεούνται να κατάσχουν πολιτιστικά αγαθά τα οποία εισάγονται στο έδαφος τους από κατεχόμενα εδάφη καθώς και να εξασφαλίζουν την επιστροφή τους μετά το πέρας των πολεμικών εχθροπραξιών (Γραμματικάκη –Αλεξίου Α., Στρατή Α., Μουαμελετζή Ε., Αναγνωστοπούλου Δ., 2001, σ. 120-121).

¹⁴⁴Χρυσοχοϊδου, Α., 2019, σ.71-72, Κόνσολα Ντ. 1995, σ. 57.

¹⁴⁵ Πρόκειται για το Πρωτοκόλλο για την «Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης» της Σύμβασης της Χάγης του 1954, που προέκυψε από τις μαζικές καταστροφές και λεηλασίες, που έλαβαν χώρα στα πολεμικά γεγονότα των του τελευταίου τετάρτου του 20^{ου} αιώνα (Ματαράγκας, Β. 2011, σ.188).

¹⁴⁶ ν. 3317/2005 –ΦΕΚ Α-45/23-2-2005, «Κύρωση του Δεύτερου Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση της Χάγης του 1954 για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης», πρόσβαση στο: <http://www.et.gr/index.php/anazitisi-fek> σ.512-520.

¹⁴⁷ ν. 3317/2005 –ΦΕΚ Α-45/23-2-2005, αρ33.

¹⁴⁸Ο.π., αρ.27.

¹⁴⁹Ο.π., αρ.29.

προηγούμενων ετών.¹⁵⁰ Η ενισχυμένη μέριμνα συμπεριλαμβάνεται στον «*Διεθνή Κατάλογο Πολιτιστικών Αγαθών υπό Ενισχυμένη Προστασία*»¹⁵¹ η οποία προβλέπεται στο Β΄ Πρωτόκολλο και αφορά κυρίως «υλικά μνημεία», όπως απηχείται από τον όρο της σύμβασης «culturalproperty» ο οποίος, ουσιαστικά, δεν ταυτίζεται με τον γενικότερο όρο «πολιτιστική κληρονομιά».¹⁵²

2.2.3 Η Σύμβαση της UNESCO 1970

Στο τέλος της δεκαετίας του '60 παρατηρήθηκε αύξηση των κλοπών στα μουσεία και τους αρχαιολογικούς χώρους,¹⁵³ που έκανε την ανάγκη για προστασία των πολιτιστικών αγαθών πιο επιτακτική.¹⁵⁴ Ταυτόχρονα, η λήξη της αποικιοκρατίας ανέδνε την πολιτιστική κληρονομιά νέων χωρών, που έχρηζαν προστασίας¹⁵⁵ στη σύγχρονη συγκυρία που η υφαρπαγή έχει γίνει παγκόσμια «αγορά».¹⁵⁶ Συνήθως, κράτη «εξαγωγείς» αρχαιοτήτων είναι οι φτωχότερες χώρες αλλά με πολιτισμικό πλούτο.¹⁵⁷

Σε αυτό το πλαίσιο, υπογράφηκε η Σύμβαση της UNESCO στο Παρίσι το 1970, που επικυρώθηκε από το ελληνικό κράτος με τον ν.1103/1980. Αφορά στα «*Αηπτέα Μέτρα για την Απαγόρευση και Παρεμπόδιση της Παράνομου Εισαγωγής και Εξαγωγής και Μεταβίβασης της Κυριότητας των Πολιτιστικών Αγαθών*».¹⁵⁸ Στο προοίμιο της Γενικής Συνέλευσης τονίζεται «*ότι η ανταλλαγή πολιτιστικών αγαθών μεταξύ των κρατών για επιστημονικούς, πολιτιστικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς προάγει τη γνώση του ανθρωπίνου πολιτισμού, εμπλουτίζει την πολιτιστική ζωή όλων των λαών και γεννά τον αμοιβαίο σεβασμό και την εκτίμηση μεταξύ των κρατών*»,¹⁵⁹ καλλιεργώντας μια παγκόσμια συνείδηση για την ανάγκη αμοιβαίας προστασίας της πολιτισμικής κληρονομιάς¹⁶⁰ κάθε λαού, που λαμβάνει μεγαλύτερη

¹⁵⁰ Φωτοπούλου, Σ-Β. 2018, σ.105

¹⁵¹Ο ' Keefe R, Camill R., Tofig M., Gianluca F., United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2016). Unesco "Protection of Cultural Property. Military Manual". πρόσβαση στο: [https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246633/PDF/246633eng.pdf.multi\(τελευταία ενημέρωση 15-3-2020\)](https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246633/PDF/246633eng.pdf.multi(τελευταία%20ενημέρωση%2015-3-2020).σ.15).σ.15.

¹⁵² Φωτοπούλου, Σ-Β. 2018, 105.

¹⁵³Ματαράγκας, Β. 2011, σ.193

¹⁵⁴Χρυσοχοΐδου, Α., 2019, σ.VII.

¹⁵⁵Κακούρης Ι. 2000, σ. 29

¹⁵⁶ Χρυσοχοΐδου, Α., 2019, σ.VII

¹⁵⁷Ο.π.

¹⁵⁸ ν.1103/1980 ΦΕΚ297/29-12-1980, πρόσβαση στο: <http://www.et.gr/index.php/anazitisi-fek> (τελευταία ενημέρωση 15-03-2020), σ.4258-9.

¹⁵⁹ Γραμματικάκη –Αλεξίου Α., Στρατή Α., Μουαμελετζή Ε., Αναγνωστοπούλου Δ., 2001, *Νόμιμη και παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών υπό το πρίσμα του διεθνούς, κοινοτικού, και ελληνικού δικαίου.*, Εκδόσεις Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα –Κομοτηνή, σ. 95.

¹⁶⁰ ν.1103/1980 ΦΕΚ297/29-12-1980, πρόσβαση στο: <http://www.et.gr/index.php/anazitisi-fek> (τελευταία ενημέρωση 15-03-2020), σ.4258-9.

αξία όταν κοινοποιείται στη διεθνή κοινότητα.¹⁶¹ Προκειμένου να προαχθεί η «αμοιβαία κατανόηση» των λαών, που υπονομεύεται από την εμπορία αρχαιοτήτων, η UNESCO προτείνει την διεθνή συνεργασία.¹⁶²

Η Σύμβαση προκρίνει την ηθική υποχρέωση των κρατών-μελών για να εξαλειφθεί το παράνομο εμπόριο αρχαιοτήτων.¹⁶³ Όσα κράτη-μέλη δεν έχουν υπογράψει τα άρθρα της έχουν αποδεχτεί τους ηθικούς κώδικες άλλων ενώσεων, όπως το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων και η Ένωση Μουσείων της Μεγάλης Βρετανίας.¹⁶⁴ Έτσι, τα μουσεία δεσμεύονται ηθικά να μην προβαίνουν σε αγορά αντικειμένων από παράνομη εξαγωγή μετά την ψήφιση της Σύμβασης της UNESCO το 1970.¹⁶⁵ Επιβάλλεται στα συμβαλλόμενα κράτη η οργάνωση θεσμικών υπηρεσιών για την προστασία των πολιτισμικών αγαθών και το πλαίσιο άδειας (πιστοποιητικό) εξαγωγής. Κάθε κράτος έχει την ευχέρεια να παρεμποδίζει ημεδαπά μουσεία και παρόμοια ιδρύματα να προχωρούν στην απόκτηση πολιτιστικών αγαθών τα οποία προέρχονται από παράνομες ενέργειες εξαγωγής από άλλο κράτος – μέλος της ένωσης.¹⁶⁶ Επιπλέον, η Σύμβαση αναφέρεται στην «*δια της βίας εξαγωγή και μεταβίβαση...*».¹⁶⁷

Καταληκτικά, κάθε κράτος αναλαμβάνει την ευθύνη να θωρακίσει τα πολιτιστικά αγαθά του και σε περίπτωση που κλαπούν αιτείται την επιστροφή τους διότι αυτά συνδέονται ιστορικά και εθνικά με τον τόπο τους.¹⁶⁸ Έτσι, δημιουργείται ένας «πολιτιστικός εθνικισμός» όπου το κράτος είναι «φρουρός» της πολιτιστικής του κληρονομιάς μέσω της εθνικής νομοθεσίας του,¹⁶⁹ για την αποτροπή κλοπών, λαθρανασκαφών και παράνομων εξαγωγών.¹⁷⁰ Η επιστροφή τους αποτελεί «εθνική κυριαρχία».¹⁷¹

¹⁶¹ ν.1103/1980 ΦΕΚ 297/29-12-1980, , πρόσβαση στο: <http://www.et.gr/index.php/anazitisi-fek> (τελευταία ενημέρωση 15-03-2020), σ.4258-9

¹⁶²Κόνσολα Ντ. 1995, σ.64

¹⁶³Αποστολίδης Α. 2006, σ.139.

¹⁶⁴Ο. π.

¹⁶⁵Ο. π.

¹⁶⁶ ν.1103/1980 ΦΕΚ297/29-12-1980, αρ. 5,6,7.

¹⁶⁷ Η «*δια βίας εξαγωγή* αφορά την περίπτωση κατοχής χώρας μέλους από ξένη δύναμη, καθιστώντας ηθικά απαράδεκτη την απόσπαση και εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών, υποχρεώνοντας κράτη μέλη της ένωσης να μη δέχονται στο έδαφος τους πολιτιστικά αγαθά τα οποία έχουν βιαίως αποσπαστεί από κράτος – μέλος» (ν.1103/1980 ΦΕΚ297/29-12-1980, αρ. 11,12)

¹⁶⁸ Χρυσοχοΐδου, Α., 2019, σ.12.

¹⁶⁹Ο.π.

¹⁷⁰ν.1103/1980 ΦΕΚ297/29-12-1980, πρόσβαση στο: <http://www.et.gr/index.php/anazitisi-fek> (τελευταία ενημέρωση 15-03-2020), σ.4258-9.

¹⁷¹ Χρυσοχοΐδου, Α., 2019, σ.12.

2.2.4 Η Σύμβαση της UNESCO 1972

Το προπαρασκευαστικό στάδιο που οδήγησε στην υιοθέτηση της Σύμβασης του 1972, ξεκίνησε το 1966 βάσει της απόφασης που λήφθηκε από τη Γενική Συνέλευση της UNESCO να αναθέσει στο Γενικό Διευθυντή του Οργανισμού την έρευνα και τη σύνταξη ενός νομικού κειμένου το οποίο αφορούσε την διαφύλαξη και προστασία «ενός περιορισμένου αριθμού μνημείων, που αποτελούν μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας». ¹⁷² Το ερευνητικό έργο ανέλαβαν οι επιτροπές εμπειρογνομόνων, οι οποίες πρότειναν την επεξεργασία δυο κανονιστικών κειμένων, μιας Σύστασης για τη διαφύλαξη σε «εθνικό επίπεδο» για όλα τα πολιτιστικά αγαθά και μιας Σύμβασης για τη προστασία σε «διεθνές επίπεδο» η οποία αφορά αγαθά που μπορεί να θεωρούνται μνημεία «εξαιρετικής σημασίας» για τον πολιτισμό. ¹⁷³

Η Σύμβαση της «Προστασίας της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς» υπογράφηκε στο Παρίσι το 1972 και κυρώθηκε από το ελληνικό κράτος με το Ν1126/ 10.2.1981. Στα αρ. 1 και αρ. 2 ορίζεται η πολιτιστική και η φυσική κληρονομιά ¹⁷⁴ και στο αρ.7 διατυπώνεται ως «διεθνής προστασία» η παροχή διεθνούς συνδρομής προς τα κράτη-μέλη της Σύμβασης για τη διαφύλαξη της κληρονομιάς. Το προοίμιο αναφέρει ότι η οικουμενική πολιτιστική και φυσική κληρονομιά είναι πολύτιμη. Κάθε τμήμα κληρονομιάς που διαθέτει «εξαιρετική οικουμενική αξία» συγκαταλέγεται στην παγκόσμια κληρονομιά. Θεωρείται δε απαραίτητη η προστασία από τους κινδύνους που την απειλούν, που οφείλονται στις ραγδαίες μεταβολές του κοινωνικοοικονομικού τομέα. ¹⁷⁵ Τέλος σημαντικό έργο επιτελεί η Επιτροπή, αφού δέχεται αιτήσεις από τα κράτη-μέλη για βοήθεια αναφορικά με τη διαφύλαξη του αγαθού. ¹⁷⁶ Η UNESCO ενσωμάτωσε στον *Κατάλογο της Πολιτιστικής Κληρονομιάς* τον Παρθενώνα. ¹⁷⁷

¹⁷²Κόνσολα Ντ. 1995, σ.73.

¹⁷³Ο.π.

¹⁷⁴ Η Πολιτιστική Κληρονομιά περιέχει μνημεία, κτίρια και χώρους ή συνδυασμούς που περιλαμβάνει έργα ανθρώπων τα οποία έχουν οικουμενική αξία και αναδύεται το ιστορικό, το καλλιτεχνικό και επιστημονικό επίπεδο. Η φυσική κληρονομιά εσσωκλείει τα φυσικά μνημεία, γεωλογικούς και φυσικούς χώρους τα οποία έχουν οικουμενική αξία ως προς το επιστημονικό ή αισθητικό ή για τη προστασία του περιβάλλοντος (Κόνσολα Ντ. 1995, σ.75).

¹⁷⁵Κόνσολα Ντ. 1995, σ.73-74.

¹⁷⁶ Ο.π.,σ.77.

¹⁷⁷ Υπουργείο Πολιτισμού: «Υπόμνημα για τα Μάρμαρα του Παρθενώνα υποβάλλεται από την Κυβέρνηση της Ελληνικής Δημοκρατίας στην Ειδική Επιτροπή σε θέματα Πολιτισμού, Τύπου και Αθλητισμού του Βρετανικού Κοινοβουλίου»: πρόσβαση στο <https://www.culture.gr/DocLib/memorandum-gr.pdf> (τελευταία ενημέρωση 13-3-2020).

2.2.5 UNIDROIT

Η Σύμβαση UNIDROIT για τα «Κλαπέντα ή Παρανόμως Εξαχθέντα Πολιτιστικά Αγαθά» υπογράφηκε στη Ρώμη το 1995¹⁷⁸ και κυρώθηκε από το ελληνικό κράτος με τον ν.3348/23.6.2005.¹⁷⁹ Σύμφωνα με τη σύμβαση UNIDROIT η οποία συμπληρώνει τις «ασάφειες και γενικότητες» της Σύμβασης της UNESCO του 1970, υιοθετώντας την οδηγία 93/7 της ΕΟΚ.¹⁸⁰ Ειδικότερα, ρυθμίζει το διαχωρισμό αιτημάτων που σχετίζονται με την απόδοση κλαπέντων πολιτιστικών αγαθών και των παράνομα εξαχθέντων από χώρα συμβαλλόμενου κράτους.¹⁸¹ Με την UNIDROIT φιλοδοξείται η επιστροφή των παρανόμως εξαχθέντων πολιτιστικών μνημείων να γίνει αποδεκτή τόσο από τα κράτη που έχουν υποστεί διαρπαγές μνημείων, αλλά και από τα κράτη «εισαγωγής» και από τα κράτη «διαμετακομίσεως» (transit).¹⁸²

Η Σύμβαση UNIDROIT, επίσης, τονίζει τη σημασία της θωράκισης της πολιτιστικής κληρονομιάς και της πολιτιστικής ανταλλαγής, ως μέσα κατανόησης των λαών, με σκοπό την «ευημερία και την πρόοδο» της οικουμένης.¹⁸³ Ένα πολιτιστικό αγαθό με προέλευση από νόμιμη ή παράνομη ανασκαφή, που κρατείται παράνομα, θεωρείται κλαπέν εφόσον δεν έρχεται σε αντίθεση με τις διατάξεις του κράτους για τις ανασκαφές.¹⁸⁴ Για την υποβολή αιτήματος απόδοσης του κλαπέντος πολιτιστικού αγαθού καθορίζεται στα τρία έτη από την ημερομηνία κατά την οποία ο αιτών ενημερώθηκε για το ποιος είναι ο κάτοχος και πού βρίσκεται το αγαθό και σε κάθε περίπτωση ως πενήντα έτη από την περίοδο της κλοπής.¹⁸⁵

Παράλληλα γίνεται η εισαγωγή του «απαράγραφτου της αξιώσεως», το οποίο αφορά ένα μεγάλο εύρος πολιτιστικών αγαθών τα οποία αποτελούν «αναπόσπαστο μέρος» προσδιορισμένου μνημείου ή αρχαιολογικού χώρου ή ανήκουν σε δημόσια συλλογή¹⁸⁶. Εντούτοις, κάθε Συμβαλλόμενο κράτος, ανάλογα με την νομοθεσία του είναι σε θέση να καθορίσει το χρόνο παραγραφής σε εβδομήντα πέντε ή περισσότερα χρόνια¹⁸⁷. Επιπλέον, προβλέπεται το δικαίωμα εύλογης αποζημίωσης του κατόχου, εφόσον αποδείξει ότι δεν

¹⁷⁸Κακούρης Ι. 2000, σ. 30.

¹⁷⁹ ν.3348/2005 ΦΕΚ 144/23-6-2005, «Κύρωση της Σύμβασης UNIDROIT για τα κλαπέντα ή παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά», πρόσβαση στο: <http://www.et.gr/index.php/nomoi-proedrika-diatagmata>

¹⁸⁰Κακούρης Ι. 2000, σ. 30

¹⁸¹Ο.π.

¹⁸²Ο.π.

¹⁸³ ν.3348/2005 ΦΕΚ 144/23-6-2005,Κύρωση της Σύμβασης UNIDROIT για τα κλαπέντα ή παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά, πρόσβαση στο: <http://www.et.gr/index.php/nomoi-proedrika-diatagmata> (τελευταία ενημέρωση 15-3-2020), σ. 2079.

¹⁸⁴Ο.π., αρ.3, παρ.2.

¹⁸⁵Ο.π., αρ. 3 παρ.3 .

¹⁸⁶Ο.π., αρ.3, παρ.1-4.

¹⁸⁷Ο.π., αρ. 3 παρ.5

γνώριζε ότι ήταν κλαπέν το αντικείμενο και ενέργησε κατά την απόκτησή του με την δέουσα επιμέλεια.¹⁸⁸

Τα αιτήματα επιστροφής των πολιτιστικών αγαθών που εξήχθησαν παρανόμως, κατατίθενται μόνον από τα κράτη-μέλη και διερευνώνται υπό όρους.¹⁸⁹

2.2.6 ΟΔΗΓΙΑ 93/7/ΕΟΚ

Με τη Συνθήκη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (άρθρο 30) παρέχεται η δυνατότητα να θεσπιστούν απαγορεύσεις ή περιορισμοί εισαγωγών, εξαγωγών με το αιτιολογικό της «δημόσιας ηθικής», της δημόσιας τάξης και ασφάλειας και της θωράκισης περιλαμβάνοντας στους κόλπους της και τους εθνικούς θησαυρούς.¹⁹⁰ Επομένως η ίδρυση της ΕΟΚ επέτεινε τη συνεργασία των κρατών – μελών για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών κατά την οποία, σύμφωνα με τον Κανονισμό της Ε.Ε. 752/1993, ορίζεται ότι η εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών θα πρέπει να συνοδεύεται από ένα ειδικό έντυπο¹⁹¹ διαφορετικά η παράνομη εξαγωγή του τιμωρείται βάσει του Ν.3028/2002.¹⁹² Εν συνεχεία οδηγήθηκε στην ευρωπαϊκή οδηγία 93/7/ΕΟΚ 1993 αναφορικά με την «Επιστροφή Πολιτιστικών Αγαθών που έχουν Παράνομα Απομακρυνθεί από το Έδαφος Κράτους Μέλους» με το π.δ. 133/1998.¹⁹³ Για να επιστραφούν τα πολιτιστικά αγαθά που θεωρούνται εθνικοί θησαυροί, πρέπει να έχουν παραβιαστεί τα εθνικά μέτρα είτε η οδηγία ΕΚ 3911/92.¹⁹⁴ Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στη

¹⁸⁸Ο. π., αρ.4, παρ.1-2.

¹⁸⁹Κακούρης Ι. 2000, σ. 31.ν.3348/2005 ΦΕΚ 144/23-6-2005,Σύμφωνα με το αρ. 5 ,παρ 3 (β) «κατά το οποίο, το δικαστήριο ή οποιαδήποτε αρμόδια αρχή του Κράτους προς το οποίο απευθύνεται το αίτημα επιβάλλει την επιστροφή του πολιτιστικού αγαθού αφού αποδείξει το αιτούν κράτος την πολιτιστική αξία του αντικειμένου που απομακρύνθηκε από το έδαφος ή ότι προσβάλλονται τα συμφέροντά του αναφορικά με την «ακεραιότητα ενός σύνθετου πολιτιστικού αγαθού».

¹⁹⁰Maria Vergou, Protection of Cultural Property - International, European and Greek Law (2016) in Greek, πρόσβαση στο: https://www.academia.edu/29533704/Maria_Vergou_Protection_of_Cultural_Property_-_,σ.1071.

¹⁹¹Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης 1993, Κανονισμός ΕΟΚ αριθ. 752/93 ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ της 30^{ης} Μαρτίου 1993 «περί διατάξεων εφαρμογής του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 3911/92 του Συμβουλίου σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών» L74/74-L74/79: πρόσβαση στο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:31993R0752&from=ES> (τελευταία ενημέρωση 16-5-2020),

¹⁹² ν.3028/2002 ΦΕΚ Α'153 28/06/2002 «Για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει των πολιτιστικών αγαθών», πρόσβαση στο: <http://www.et.gr/index.php/anazitisi-fek> (τελευταία ενημέρωση 15-03-2020),σ.3003-3030 αρ.63, παρ.4.

¹⁹³ Γραμματικάκη –Αλεξίου Α., Στρατή Α., Μουαμελετζή Ε., Αναγνωστοπούλου Δ., 2001, σ. 131, βλ. σχετικά: Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης 1993, Οδηγία 93/7/ΕΟΚ, Συμβουλίου 27-3-1993 «σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί από το έδαφος κράτους μέλους» L74/74-L74/79: πρόσβαση στο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:31993L0007&from=EN>

, επίσης π. δ. 133/1998 ΦΕΚ 106/19-5-1998, Σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί από το έδαφος κράτους – μέλους σε συμμόρφωση με την οδηγία 93/7/ΕΟΚ.

¹⁹⁴ Ο. π., σ. 131-132.

συνεργασία των κρατών-μελών,¹⁹⁵τη συνεργασία με την Ιντερπόλ και αρμόδιους φορείς, που έχουν καταλογογραφήσει τα κλεμμένα έργα τέχνης.¹⁹⁶

Ένα πολιτισμικό αγαθό θεωρείται «εθνικός θησαυρός» αν ανήκει στις κατηγορίες του παραρτήματος του π.δ.133/1998 και αν είναι τμήμα δημόσιων συλλογών μουσείων, αρχείων, βιβλιοθηκών και καταλόγων εκκλησιαστικών ιδρυμάτων. Δεν αφορά μόνο το καθεστώς ιδιοκτησίας (κρατική ή μη κυριότητα), αλλά εμβαθύνει στην ιστορική και πολιτισμική του αξία για τον λαό, νομιμοποιώντας τον κάτοχο να διενεργήσει αγωγές για τον επαναπατρισμό του.¹⁹⁷

Η Οδηγία δεν έχει αναδρομική ισχύ, ωστόσο μέσα από το αρ.14 τα «κράτη μέλη έχουν την δυνατότητα αιτήματος επιστροφής πολιτιστικών αγαθών,¹⁹⁸που απομακρύνθηκαν παράνομα πριν από την 1^η Ιανουαρίου του 1993».¹⁹⁹

2.2.7 ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΕΥΡΩΠΗΣ 2017

Στη Λευκωσία έγινε η 127^η Σύνοδος της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης στο πλαίσιο της «Κυπριακής Προεδρίας της Επιτροπής».²⁰⁰Υπεγράφη η Σύμβαση της Λευκωσίας, που αναφέρεται στις «Ματωμένες Αρχαιότητες» και στην παραβίαση της πολιτιστικής κληρονομιάς(Council of Europe, 2017),²⁰¹από την Κύπρο, Ελλάδα, Πορτογαλία, Σαν Μαρίνο και Μεξικό.²⁰² Η Σύμβαση ήταν ένα μεγάλο «επίτευγμα», αλλά για να τεθεί σε

¹⁹⁵ Βουδούρη Δ., Στρατή, Α. 1999, *Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο*, Α. Ν. Σάκκουλα., Αθήνα –Κομοτηνή,σ.412.

¹⁹⁶βλ. σχετικά: Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης 1993, Οδηγία 93/7/ΕΟΚ, Συμβουλίου 27-3-1993 «σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί από το έδαφος κράτους μέλους» L74/74-L74/79: πρόσβαση στο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:31993L0007&from=ENI>, επίσης π. δ. 133/1998 ΦΕΚ 106/19-5-1998, *Σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί από το έδαφος κράτους – μέλους σε συμμόρφωση με την οδηγία 93/7/ΕΟΚ*.

¹⁹⁷ π. δ. 133/1998, αρ.10. Γραμματικάκη –Αλεξίου Α., Στρατή Α., Μουαμελετζή Ε., Αναγνωστοπούλου Δ., 2001, σ. 131-132.

¹⁹⁸ βλ. σχετικά: Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης 1993, Οδηγία 93/7/ΕΟΚ, Συμβουλίου 27-3-1993 «σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί από το έδαφος κράτους μέλους» L74/74-L74/79: πρόσβαση στο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:31993L0007&from=EN>

επίσης π. δ. 133/1998 ΦΕΚ 106/19-5-1998, *Σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί από το έδαφος κράτους – μέλους σε συμμόρφωση με την οδηγία 93/7/ΕΟΚ*, αρ. 13 και αρ.14. παρ.1

¹⁹⁹Ο.π., αρ.14. παρ.2.

²⁰⁰ Υπουργείο Εξωτερικών, πρόσβαση στο:

<http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2016.nsf/All/CCC8504E5065A1EEC225812800227B80?OpenDocument>

²⁰¹ Νικηταρά Σ.,2017, «*Η Σύμβαση της Λευκωσίας και η Σημασία της: Η Συρία εκπέμπει SOS*», πρόσβαση στο: <https://powerpolitics.eu/η-σύμβαση-της-λευκωσίας-και-η-σημασία-τ/>

²⁰² Υπουργείο Εξωτερικών ,ο.π.

ισχύ θα πρέπει να επικυρωθεί από τα Κοινοβούλια πέντε χωρών.²⁰³ Κύρια επιδίωξη της είναι η θωράκιση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και η καταπολέμηση των εγκληματικών ενεργειών που έχουν υποστεί τα πολιτιστικά αγαθά και άρα η παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά.²⁰⁴ Καινοτομία της είναι ότι ποινικοποιείται η παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών,²⁰⁵ η κλοπή, η παράνομη εκσκαφή, η εισαγωγή και εξαγωγή, η παράνομη απόκτηση και διάθεση στην αγορά, η εμπορευματοποίηση, η παραποίηση εγγράφων για αρχαιοκαπηλικούς σκοπούς παγκοσμίως.²⁰⁶ Τα προαναφερόμενα αποτελούν το προοίμιο της Σύμβασης, που επιπρόσθετα αναφέρει: «*το οργανωμένο έγκλημα εμπλέκεται στην εμπορία πολιτιστικών αγαθών.. τρομοκρατικές ομάδες εμπλέκονται στη σκόπιμη καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς*».²⁰⁷

2.2.8 Κριτική των Διεθνών Συμβάσεων

Παρατηρείται ότι η προσπάθεια διαφύλαξης και θωράκισης των πολιτιστικών αγαθών σε περίοδο πολέμου αναδύεται από τον 17^ο αιώνα και εντείνεται με το Συνέδριο της Βιέννης το 1815, που θέτει το δίκαιο του πολέμου και το ζήτημα της επιστροφής πολιτιστικών αγαθών από τον ακρωτηριασμό που υπέστησαν. Το δίκαιο πολέμου εκφράζεται αργότερα στον Κώδικά Lieber ,τη Σύμβαση Οξφόρδης και τη Σύμβαση Χάγης το 1899 και 1907. Οι τελευταίες μαζί με τη Σύμβαση της Χάγης 1954 αφορούν την προστασία και θωράκιση των πολιτιστικών αγαθών σε περίοδο πολέμου. Οι συμβάσεις της UNESCO, της Unidroit και της Οδηγίας 93/7/ΕΟΚ θέτουν ως στόχο την εν γένει προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, τη θωράκιση των πολιτιστικών θησαυρών από το παράνομο εμπόριο και την καταπολέμηση της αρχαιοκαπηλικής δραστηριότητας, ενώ έθιγαν τον επαναπατρισμό τους. Ωστόσο, επειδή οι συμβάσεις δεν έχουν αναδρομική ισχύ, δεν μπορούν να επαναπατριστούν οι αρχαιότητες που υφαρπάχθηκαν νωρίτερα, πράγμα που συνιστά την αδυναμία τους. Θετική έκβαση είχαν μόνο οι πρόσφατες περιπτώσεις. Τέλος, η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης που δεν έχει επικυρωθεί ακόμα από το ελληνικό κράτος, για πρώτη φορά ποινικοποιεί την παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών.

²⁰³Ο.π.

²⁰⁴Ο.π.

²⁰⁵Ο.π.

²⁰⁶Ο.π.

²⁰⁷ Council of Europe 2017 ,πρόσβαση στο: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680710435>(τελευταία ενημέρωση 13-5-2020).

2.3. Νομοθεσία – Προστασία- Θεσμικό πλαίσιο

Η φροντίδα για την διαφύλαξη της εθνικής πολιτιστικής κληρονομιάς εκφράστηκε ήδη από την περίοδο της Επανάστασης και κατά τα πρώτα χρόνια σύστασης του νεότευκτου κράτους.²⁰⁸ Αυτό που επικρατεί ως ιδέα είναι ότι οι αρχαιότητες έπρεπε να προστατεύονται από το κράτος, θέση που λαμβάνει νομική υπόσταση στα πρώτα εθνικά κείμενα.²⁰⁹ Πιο συγκεκριμένα δόθηκε ιδιαίτερη βαρύτητα στη φροντίδα και στη θωράκιση των ελληνικών αρχαιοτήτων, και αποτέλεσε κύριο μέλημα της Προσωρινής Διοίκησης των Ελλήνων στα χρόνια της επανάστασης. Λήφθηκαν σχετικά διατάγματα μέσω (άρθρο ΙΗ) της Γ' Εθνοσυνέλευσης της Τροιζήνας το 1827, η οποία απαγόρευε την πώληση και τη μετακίνηση αρχαιοτήτων εκτός ελληνικού χώρου.²¹⁰ Για αυτό τον λόγο καθιέρωσε τη συγκέντρωση και τη φύλαξη των αρχαιοτήτων σε μέρη που είναι ασφαλή και τοποθέτησε «Εφόρους της Παιδείας»²¹¹ οι οποίοι έπρεπε να επιμελούνται τις αρχαιότητες του τόπου όπου υπηρετούσαν, να τις εντοπίζουν, να τις συγκεντρώνουν στα σχολεία και να τις καταγράφουν.²¹² Οι διατάξεις αυτές είχαν ως άμεσο σκοπό τη διάσωση και τη θωράκιση των αρχαιοτήτων, από την υφαρπαγή και τη παράνομη εξαγωγή που οφείλονταν στο συλλεκτικό πάθος της Ευρωπαϊκής ελίτ.²¹³

Ο Ιωάννης Καποδίστριας υπήρξε ο πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδας. Το ενδιαφέρον του, για την διαφύλαξη και την προστασία των αρχαιοτήτων καθώς και της προόδου της αρχαιολογικής έρευνας ήταν πρόδηλο.²¹⁴ Μέσα από τα διατάγματα που ανακοίνωσε το 1828 και 1829 γίνεται εμφανή η εκτίμηση και το ενδιαφέρον του για τα θέματα της μελέτης των πολιτιστικών θησαυρών για αυτό το λόγο χορηγείται άδεια μόνο από την κυβέρνηση, να δίνονται οι αρχαιότητες για την σπουδή και την έρευνα στις αλλοδαπές δυνάμεις εφόσον αυτές ζητηθούν.²¹⁵ Ταυτόχρονα όμως αυτό που καταλαμβάνει ιδιαίτερη θέση είναι η προσπάθεια που γίνεται για να περιοριστεί το φαινόμενο της αρχαιοκαπηλίας και παράλληλα τονίζεται η ανάγκη να παραμείνουν οι αρχαιότητες στην Ελλάδα « να παραχωρώνται κατά προτίμηση εις την Κυβέρνησιν παρά των Κυρίων αυτών (διαταγή αρ. 2400 του 1828 και ψήφισμα αρ 20 της Δ' Εθνοσυνέλευσης)».²¹⁶

²⁰⁸ Βουδούρη, Δ., 1992, σ.47.

²⁰⁹ Λεκάκης Στ. 2006, σ.13.

²¹⁰ Ο. π.

²¹¹ Ο. π.

²¹² Ο. π.

²¹³ Μανακίδου Ε., 1999, σ. 178

²¹⁴ Ο.π., σ.178-179.

²¹⁵ Μερκούρη Χ., 2012,σ.148.

²¹⁶ Μανακίδου Ε., 1999, σ. 179.

Για την καταπολέμηση της αρχαιοκαπηλίας προβαίνει στο διορισμό Εκτάκτων Επιτρόπων οι οποίοι είναι διοικητές στην ύπαιθρο και μεριμνούν για την διαφύλαξη και συγκέντρωση των αρχαιοτήτων καθώς και για την υλοποίηση ανασκαφών.²¹⁷ Το Εθνικό Μουσείο αποκτά βαθμιαία πλούσια συλλογή από «δωρεές».²¹⁸ Παράλληλα δε γίνεται μεγάλη προσπάθεια από τους φορείς οι οποίοι προκειμένου να διασώσουν την «υλική κληρονομιά» από τη εξαγωγή των αρχαιοτήτων και τα οργανωμένα αρχαιοκαπηλικά κυκλώματα αναγκάζονται να φτάσουν στο σημείο να τους προσφέρουν θέσεις διορισμού στο δημόσιο.²¹⁹ Εξάλλου εκείνη την περίοδο ο ρομαντικός εθνικισμός που είχε επικρατήσει στη Δύση τον προηγούμενο αιώνα βαθμιαία έφτανε προς την Ανατολή γεγονός που τα κράτη τα οποία βρίσκονταν κάτω από τον οθωμανικό ζυγό ξεκίνησαν την αναζήτηση των προγόνων τους δημιουργώντας μια «ελιτιστική εθνική ιστορία».²²⁰ Οι σύγχρονοι Έλληνες ενστερνιστήκαν την αρχαιότητα και ανέλαβαν την επιμέλεια της κλασικής κληρονομιάς. Με το αίσθημα της διπλής αρμοδιότητας ήθελαν να αποδείξουν ότι είναι αντάξιοι συνεχιστές των αρχαίων Ελλήνων και να φανερώσουν στους Δυτικούς ότι είναι ικανοί να επιμελούνται την κληρονομιά τους.²²¹ Αυτό που αποζητούσαν ήταν να μετασχηματιστούν τα αρχαία λείψανα²²² σε εθνικά μνημεία τα οποία θα παρήγαν ένα νέο «εθνικό μνημειακό τοπίο».²²³

Παράλληλα όμως αναδύονταν και ένας προβληματισμός του νεοσύστατου κράτους λόγω του ότι ήταν περιορισμένες οι δυνατότητες του κρατικού μηχανισμού και πιο συγκεκριμένα υπήρχε αδυναμία να συσταθεί μια οργανωμένη αρχαιολογική υπηρεσία και τα κυκλώματα αρχαιοκαπηλίας οδήγησαν σε ένα διαπραγματευτικό επίπεδο ανάμεσα στον πολίτη και το κράτος.²²⁴ Αυτή ακριβώς η δυσκολία καθορισμού της κυριότητας των αρχαιοτήτων αντικατοπτρίζεται από τους επίσημους φορείς στο πρώτο συστηματικό αρχαιολογικό νόμο 1834 τη περίοδο της Αντιβασιλείας με την επαλήθευση του δικαιώματος της ιδιοκτησίας ή της «εξ ημισείας με το κράτος των «(...) επί ιδιοκτήτου γη», καθώς επίσης και με την επιπρόσθετη παροχή διενέργειας ιδιωτικής ανασκαφής με την έγκριση του Υπουργού Παιδείας.²²⁵ Ενδεικτικά αξίζει να αναφερθεί ότι τα συμβαλλόμενα μέλη

²¹⁷Ο.π.

²¹⁸Λεκάκης Στ. 2006, σ.15

²¹⁹Ο.π.

²²⁰Ο.π.

²²¹Χαμηλάκης, Γ., 2012, «Από τον δυτικό στον εγχώριο ελληνισμό Αρχαιότητα ,αρχαιολογία, και η επινόηση της νεότερης Ελλάδας»: *Εισαγωγή. Το Έθνος και τα Ερείπια του: Αρχαιότητα , Αρχαιολογία και Εθνικό Φαντασιακό στην Ελλάδα* , Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου. Αθήνα, σ.109.

²²²Ο.π. σ. 112

²²³Ο.π,

²²⁴Λεκάκης Στ. 2006, σ.15-16.

²²⁵Ο.π.

υπέγραφαν συμβόλαια όπου μίσθωναν τους αγρούς με σκοπό να πραγματοποιηθούν ανασκαφές.²²⁶

Η πρώτη αρχαιολογική νομοθεσία δεν κατέφερε να διαχειριστεί την αρχαιοκαπηλική δραστηριότητα, την ανάπτυξη των αστικών κέντρων καθώς και το συλλεκτικό πάθος των Ευρωπαίων. Η εικόνα αυτή θα διατηρηθεί μέχρι και τα τέλη του 19^{ου} αιώνα ενώ από τα μέσα επιχειρείται η επιστημονικοποίηση της αρχαιολογίας και την εν γένει στελέχωση της Αρχαιολογικής Εταιρεία από συγκεκριμένα άτομα.²²⁷ Με το Βασιλικό Διάταγμα της 8/1/1886 η Ελλάδα διαιρείται σε Αρχαιολογικές περιφέρειες.²²⁸ Η Αρχαιολογική Υπηρεσία υλοποιεί σημαντικό έργο, ενώ οι Ευρωπαίοι είναι οργανωμένοι σε επίσημες αρχαιολογικές σχολές, οι οποίοι και αυτοί με τη σειρά τους επιτελούν σημαντικό επιστημονικό έργο.²²⁹ Με το νόμο ΒΧΜΣΤ 1899(2646) «περί αρχαιοτήτων» οι αρχαιότητες ανήκουν στο κράτος και αποσύρεται η έννοια της ιδιοκτησίας, ενώ δίνεται άδεια ιδιωτικής κατοχής μόνο στην περίπτωση που οι αρχαιότητες θεωρούνται «ασήμαντες» για τα μουσεία.²³⁰ Για τις «χρήσιμες» αρχαιότητες που εγκολλώνονταν στα Μουσεία δίνεται αποζημίωση ή ανταμοιβή στους κατόχους των κτημάτων²³¹ παράλληλα δε επιβλήθηκαν αυστηρότερες ποινές στους λαθρανασκαφείς.²³² Τα επίσημα μέτρα κατέχουν «κατασταλτικό» και όχι «προληπτικό ρόλο». Οι αρχαιοκάπηλοι, οι συλλέκτες, οι έμποροι θεωρούνται ως εχθροί της πατρίδας ενώ οι πράξεις τους είναι «σαράκι της εθνικής μας τιμής».²³³

Τα πολιτιστικά αποτυπώματα εκτός από την επιστημονική τους αξία λογίζονται και ως εθνικοί θησαυροί, σύμφωνα με τα οποία το κράτος θέτει ως κύριο μέλημα την διαφύλαξη τους και την εξάλειψη της αρχαιοκαπηλικής δράσης.²³⁴ Εντούτοις όμως στην επαρχία οι κάτοικοι είχαν βαθιά ριζωμένο το αίσθημα της ιδιοκτησίας των αρχαιοτήτων και αυτό είχε ως συνέπεια την περαιτέρω ανάπτυξη της αρχαιοκαπηλικής δράσης και κατ' επέκταση την συλλήβδην καταστροφή των πολιτιστικών θησαυρών.²³⁵ Σε αυτό το κύκλωμα της αρχαιοκαπηλίας συμμετείχαν αστυνομικοί, πολιτικοί, αρχαιοπράτες ενώ εκτός από τους κατοίκους της υπαίθρου οι οποίοι ανακάλυπταν αρχαιότητες στους αγρούς τους επιπλέον όμως αναπτύχθηκαν και οργανωμένα κυκλώματα που υλοποιούσαν συστηματικές ανασκαφές

²²⁶Ο.π., σ.16.

²²⁷Ο.π.

²²⁸Ο.π.

²²⁹Ο.π.

²³⁰ Βουδούρη, Δ., 1992, σ.67

²³¹Ο.π.

²³²Λεκάκης Στ. 2006., σ.16.

²³³Ο.π.,σ.17.

²³⁴Ο.π.

²³⁵ Οπ.

.²³⁶ Τα πολιτιστικά αποτυπώματα εν συνεχεία κοσμούσαν τις ιδιωτικές και δημόσιες συλλογές μιας Δυτικής ελίτ ενώ σπάνια εγκολπώνονταν στις ιδιωτικές συλλογές των επιφανών Αθηναίων.²³⁷

Ωστόσο η αρχαιοκαπηλική δραστηριότητα συνεχίστηκε, ενώ ταυτόχρονα η Ελλάδα ταλανίστηκε από τις αλλεπάλληλες πολεμικές συγκρούσεις όπως είναι οι Βαλκανικοί πόλεμοι (1912-1913), ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος (1914-1918) και η Μικρασιατική εκστρατεία οι οποίες άσκησαν μεγάλη επίδραση και επέφεραν στην Αρχαιολογική Υπηρεσία πολλές αλλαγές.²³⁸ Ο διάδοχος του Ν. ΒΧΜΣΤ΄ / 1899 είναι ο Ν5351/1932, «Περί Αρχαιοτήτων».²³⁹ Σύμφωνα με το αρ.1 κάνει μνεία ότι «Πάντα τα εν Ελλάδι και οιοσδήποτε Εθνικοί κτήμασιν, εν ποταμοίς, λίμναις... είναι ιδιοκτησία του κράτους...».²⁴⁰ Η νομοθεσία Ν5351/1932 τροποποίησε το δικαίωμα αποζημίωσης σε δικαίωμα κατοχής.²⁴¹ Περαιτέρω στην προσπάθεια να αντιμετωπιστεί η παράνομη διακίνηση των πολιτιστικών θησαυρών διευρύνονται τα «κατασταλτικά μέτρα» σύμφωνα με τα οποία ορίζεται μια ειδική κατηγορία η οποία περιλαμβάνει τους ιδιώτες κατόχους, τους συλλέκτες αρχαιοτήτων, στους οποίους επιβάλλει να αποκτήσουν μια ειδική άδεια όπου θα ορίζονται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις (αρ. 23-24).²⁴²

Επιπρόσθετα ο Ν5351/1932 κάνει αναφορά για τις παράνομες ανασκαφές για την εύρεση αρχαιοτήτων στο δικό του κτήμα ή σε ξένο κατά την οποία χωρίς την έγκριση του Υπουργείου Πολιτισμού τα προϊόντα δημεύονται από το κράτος και επιβάλλεται ποινή φυλάκισης.²⁴³ Εντούτοις όμως αν και η αρχαιολογική νομοθεσία κάνει αναφορά στα «κτήματα» επομένως ανασκαφές στην ξηρά, ο Άρειος Πάγος βάσει του αρ.46 εφαρμόζει μέτρα και για τις «παράνομες υποβρύχιες έρευνες», με αφορμή το αρ.1 του Ν5351/1932 στον οποίο προβλέπεται η κυριότητα του κράτους και για τις αρχαιότητες οι οποίες είναι στο «βυθό της θάλασσας».²⁴⁴ Συνεπώς για να διενεργήσει κάποιος έρευνα στο βυθό θα πρέπει να είναι κάτοχος ειδικής άδειας η οποία χορηγείται από την «Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων».²⁴⁵

²³⁶Ο.π.

²³⁷Ο.π.

²³⁸ Μερκούρη Χ., 2012, σ.154.

²³⁹ Λεκάκης Στ. 2006, σ.18.

²⁴⁰ Βουδούρη, Δ., 1992, σ.51

²⁴¹Ο.π.,σ.67.

²⁴² Ο.π.,σ.68.

²⁴³Ο.π.,σ.109.

²⁴⁴ Ο.π.,σ.110

²⁴⁵Ο.π.

Τονίζεται η επιτακτική ανάγκη να καταγραφούν τα πολιτιστικά αγαθά των μουσείων τα οποία παρέχουν εκτός από επιστημονική γνώση και δυνατότητα αναγνώρισης των εκθεμάτων σε περίπτωση κλοπής ή παράνομης εξαγωγής.²⁴⁶ Παρόλο που τα μουσεία έχουν ξεκινήσει την καταγραφή των εκθεμάτων δεν ακολουθείται ένας ενιαίος κανόνας για την ορθότητα της εργασίας.²⁴⁷ Επιπρόσθετα δεν έχουν καταγραφεί τα αντικείμενα που «βρίσκονται στις αποθήκες των μουσείων».²⁴⁸ Τεράστιο ζήτημα ανακύπτει από την απουσία φύλαξης και φρούρησης των μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων όπως αναφέρεται από την κυρία Βουδούρη, ενδεικτικά αναφέρουμε την μελέτη περίπτωση της ληστείας του Μουσείου της Κορίνθου, η οποία θα αναλυθεί διεξοδικά.²⁴⁹ Τονίζεται δε, ότι οι πράξεις κλοπής πολιτιστικών θησαυρών από μουσεία και άλλα επισύρουν ποινές σε βαθμό κακουργήματος.²⁵⁰

Την περίοδο εκείνη επειδή είχαν αυξηθεί οι κλοπές των πολιτιστικών αγαθών, για αυτό το κράτος μερίμνησε για την ακεραιότητα τους, με την ίδρυση τον Μάρτιο του 1985 ενός αυτοτελούς «Τμήματος Αρχαιοκαπηλίας στη Διεύθυνση Ασφάλεια Αττικής».²⁵¹ Οι αρμοδιότητες του ήταν για τις κλοπές καθώς και τις παραβάσεις της αρχαιολογικής νομοθεσίας ωστόσο όμως δεν αφορούσε τα μεταγενέστερα αγαθά του 1830.²⁵² Παρόλο που η αρχαιολογική νομοθεσία δεν μεριμνούσε για τις πράξεις παράνομης ιδιοποίησης των πολιτιστικών αγαθών εντούτοις όμως οι ποινές που επιβάλλονταν βασιζόνταν στις διατάξεις της Ποινικής Δικονομίας όπως της κλοπής, της υπεξαίρεσης και της ληστείας.²⁵³ Ανάλογα τιμωρούνταν με ποινή φυλάκισης ενός έτους έως πέντε και με χρηματική ποινή και η παράνομη εξαγωγή βάσει το αρ.20 της αρχαιολογικής νομοθεσίας και κυρίως χωρίς την χορήγηση αδείας από τον υπουργό.²⁵⁴

Με αντίστοιχη ποινή τιμωρείται και η απόπειρα παράνομη εξαγωγής, με τους συνεργούς να τιμωρούνται πιο ελαφριά.²⁵⁵ Για τα αντικείμενα που έχουν εξαχθεί είναι δύσκολο να εντοπιστούν στο εξωτερικό και να αποδοθούν στην περίπτωση που δεν έχει γίνει η καταγραφή τους.²⁵⁶ Γι αυτό το λόγο δίνονταν κίνητρο για την εύρεση των παράνομων εξαγωγών και τον επαναπατρισμό των αντικειμένων, με την καταβολή αμοιβής, ίσης με το

²⁴⁶Ο.π.,σ.112.

²⁴⁷Ο.π.

²⁴⁸Ο.π.

²⁴⁹Ο.π., σ. 113-114

²⁵⁰ Ο.π.,σ.115

²⁵¹ Ο.π.,σ.118.

²⁵²Ο.π.,σ.118-119.

²⁵³Ο.π.,σ.117.

²⁵⁴ Ο.π.,σ.120.

²⁵⁵Ο.π.

²⁵⁶Ο.π.

1/4-1/2 της αξίας των αντικειμένων στους ιδιώτες ή δημόσιους υπαλλήλους, οι οποίοι συνέβαλλαν στην υπόδειξη των ενόχων και στη εύρεση των αντικειμένων(άρθρο 21 ΚΝ 5351/32).²⁵⁷ Η παράνομη εξαγωγή αρχαίων, τιμωρείται με βάσεις τις διατάξεις του Ποινικού Δικαίου περί κλοπής ή υπεξαίρεσης ή και αποδοχή των αντικειμένων των εγκλημάτων. Σε αυτό αξίζει να επισημανθεί ότι προκειμένου να κατασταλεί το φαινόμενο της παράνομης εξαγωγής αναπτύσσεται η διεθνής συνεργασία.²⁵⁸ Τέλος αυτό που διαπιστώνεται είναι ότι η νομοθεσία Ν5351/1932 κάνει μνεία στο γεγονός ότι μόνο το κράτος ενδιαφέρεται για τις αρχαιότητες, ενώ οι αρχαιότητες στη σημερινή εποχή έχουν γίνει ένα επικερδές εμπόριο αντικείμενο.²⁵⁹ Επίσης, εσωκλείει τις αρχαιότητες εντός του ελληνικού κράτους και δεν περιλαμβάνει τα αντικείμενα της εν γένει εθνικής πολιτιστικής κληρονομιάς όπου και αν αυτά βρίσκονται.²⁶⁰

2.3.1 Το Δίκαιο του Πολιτισμού για την καταπολέμηση της αρχαιοκαπηλίας κατά τον Ν. 3028/2002

Η νέα νομοθεσία 3028/2002 για την «Προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς» κάνει αναφορά ήδη από την επικεφαλίδα της στις «Αρχαιότητες» και εν γένει στη «πολιτιστική κληρονομιά».²⁶¹ Η έννοια της «πολιτιστικής κληρονομιάς» αποτελεί τον βασικό όρο αναφορικά με τον άξονα της νομοθεσίας ενώ με τον όρο «Αρχαιότητες» δεν αναπτύσσεται κάποιο «κανονιστικό» πλαίσιο αλλά αποτελεί το συνδεδετικό κρίκο της νέας νομοθεσίας με το «ιστορικό παρελθόν» του Ν.5351/1932 «περί Αρχαιοτήτων».²⁶²

Ο σκοπός του νόμου είναι η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς από την αρχαιότητα έως και σήμερα, με άμεσο σκοπό να διατηρηθεί η ιστορική μνήμη. Η πολιτιστική κληρονομιά της Χώρας «αποτελείται από τα πολιτιστικά αγαθά που βρίσκονται εντός των ορίων της ελληνικής επικράτειας, συμπεριλαμβανομένων των χωρών υδάτων καθώς και εντός

²⁵⁷ Ο.π.,σ.120-121.

²⁵⁸ Ο.π.,σ.121.

²⁵⁹ Παπαπετρόπουλος Α.Δ., 2017., « Προστασία της αρχαιολογικής και νεότερης κληρονομιάς. Κατ'άρθρο Ερμηνεία Ν.3028/2002», Β' έκδ., Σάκκουλα Αθήνα –Θεσσαλονίκη, σ.ΧΧΙ.

²⁶⁰ Ο.π.

²⁶¹ Κάτσος Χ.,2003, «Πολιτιστικό Περιβάλλον, Πολιτιστική Κληρονομιά και ο Νέος Νόμος 3028/2002: Πρώτες Σκέψεις και Εννοιολογικές Προσεγγίσεις»: πρόσβαση στο

<https://nomosphysis.org.gr/7053/politistiko-periballon-politistiki-klironomia-kai-o-neos-nomos-30282002-protos-skepseis-kai-ennoiologikes-proseggiseis-noembrios-2003/>(τελευταία ενημέρωση 15-3-2020).

²⁶² Ο.π., Χριστοφιλόπουλος, Δ. 2005, Προστασία πολιτιστικών αγαθών. Μνημειακά, παραδοσιακά, οικιστικά, πνευματικά, πολιτιστικά αγαθά, Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, σ.2.

άλλων θαλάσσιων ζωνών στις οποίες η Ελλάδα ασκεί σχετική δικαιοδοσία σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο. Η πολιτιστική κληρονομιά περιλαμβάνει και τα άυλα πολιτιστικά αγαθά.»²⁶³ Συνεπώς κάθε πολιτιστικό αγαθό που ανήκει εντός στα προαναφερόμενα εδαφικά όρια είναι μέρος της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς.²⁶⁴ Ακολούθως σύμφωνα με τους κανόνες του διεθνούς δικαίου «το Ελληνικό Κράτος μεριμνά για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών που προέρχονται από την ελληνική επικράτεια οποτεδήποτε και αν απομακρύνθηκαν από αυτήν. Το Ελληνικό Κράτος μεριμνά επίσης στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών που συνδέονται ιστορικά με την Ελλάδα οπουδήποτε και αν βρίσκονται».²⁶⁵ Με αυτή τη διάταξη το Ελληνικό Κράτος θωρακίζει και θέτει υπό την προστασία του, τους πολιτιστικούς θησαυρούς οι οποίοι άνηκαν προγενέστερα στην ελληνική επικράτεια αλλά «απομακρύνθηκαν» από αυτή.²⁶⁶ Ωστόσο το Ελληνικό Κράτος μπορεί να διατηρήσει το ενδιαφέρον του για τη διαφύλαξη του αντικειμένου με γνώμονα τον ιστορικό δεσμό και την πολιτιστική φύση και όχι τόσο για τη θέση του αντικειμένου.²⁶⁷

Σύμφωνα με την νομοθεσία Ν.3028/ 2002, τα ελληνικά δικαστήρια είναι αρμόδια για την τέλεση αδικημάτων που άπτονται σύμφωνα με τις ποινικές διατάξεις του κεφαλαίου 9 της πολιτιστικής νομοθεσίας. ²⁶⁸Η δίωξη και η τιμωρία τους γίνεται βάσει της ποινικής δικονομίας ακόμα και αν έχουν τελεστεί στην αλλοδαπή.²⁶⁹ Ειδικότερα περιλαμβάνει τη « κλοπή μνημείων με κάθειρξη μέχρι δέκα (10) ετών τιμωρείται η κλοπήαν έχει αντικείμενο μνημείο ιδιαίτερα μεγάλης αξίας, η μνημείο που αφαιρέθηκε από ακίνητο μνημείο, από χώρο ανασκαμμένο από μουσείο, από αποθηκευτικούς χώρους αρχαίων ευρημάτων ή από χώρο που φυλάσσεται συλλογή».²⁷⁰ Ακολούθως είναι η «υπεξαίρεση μνημείων²⁷¹ , η αποδοχή και διάθεση μνημείων».²⁷²

Η «φθορά μνημείων όποιος καταστρέφει , βλάπτει, ρυπαίνει ... αλλοιώνει τη μορφή ή ανήκοντος σε συλλογή μουσείου πολιτιστικού αγαθού... τιμωρείται με φυλάκιση δυο (2) ετών... αν πρόκειται για μνημείο μεγάλης αξίας και η πράξη έγινε στο πλαίσιο οργανωμένης

²⁶³ ν.3028/2002 ΦΕΚ Α'153 28/06/2002 «Για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς», πρόσβαση στο: <http://www.et.gr/index.php/anazitisi-fek> (τελευταία ενημέρωση 15-03-2020),σ.3003-3030 αρ.1. π.1.

²⁶⁴ Χρυσοχοΐδου, Α., 2019, σ.43.

²⁶⁵ ν.3028/2002 ΦΕΚ Α'153 28/06/2002,αρ.1 παρ.3.

²⁶⁶ Χρυσοχοΐδου, Α., 2019, σ.44.

²⁶⁷ Ο.π.,σ.44-45.

²⁶⁸ Ο.π.,σ.146

²⁶⁹Ο.π.

²⁷⁰ ν.3028/2002 ΦΕΚ Α'153 28/06/2002, αρ.53.,παρ.1.

²⁷¹Ο.π., αρ.54.

²⁷² Ο.π.,αρ.55.

εγκληματικής δραστηριότητας... επιβάλλεται μεγαλύτερη κάθειρξη δέκα (10) ετών»²⁷³ Η «φθορά μνημείου από αμέλεια²⁷⁴, παράβαση της υποχρέωσης δήλωσης μνημείου²⁷⁵, η παράνομη μεταβίβαση μνημείου²⁷⁶ η παράνομη εμπορία μνημείων, η²⁷⁷ παράνομη ανασκαφή ή άλλη αρχαιολογική έρευνα²⁷⁸ και η παράνομη χρήση ανιχνευτή μετάλλου»,²⁷⁹ είναι αξιόποινες πράξεις.

Εν συνεχεία ο Ν.3028/ 2002, αναφέρεται στη «παράνομη εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών, όποιος εξάγει από την Ελλάδα κατά παράβαση των διατάξεων» ένα μνημείο ή ένα πολιτιστικό αγαθό για το οποίο έχει αρχίσει η διαδικασία στο να χαρακτηριστεί τιμωρείται με δεκαετή κάθειρξη.²⁸⁰ Επίσης προβλέπεται σε περίπτωση που «όποιος παραβαίνει τους όρους ...έχει χορηγηθεί άδεια προσωρινής εξαγωγής μνημείου.. που ανήκει σε συλλογή μουσείου», στην περίπτωση που δεν γίνει η «επαναισαγωγή» του τιμωρείται με ποινή φυλάκισης ,ωστόσο αν δεν είναι κάτι το ουσιώδες το δικαστήριο μπορεί να αφήσει την εν λόγω πράξη χωρίς ποινή.²⁸¹Γίνεται εξάλειψη της ποινής της μη τήρησης της χρονικής προθεσμίας επαναισαγωγής στην περίπτωση «αν ο υπαίτιος με δική του θέληση και πριν ακόμα εξετασθεί», επιστρέψει οικιοθελώς το μνημείο ή το πολιτιστικό αγαθό.²⁸²

Τιμωρείται αυστηρά η οριστική απομάκρυνση του μνημείου από την Ελλάδα.²⁸³Στην περίπτωση που κάποιος προσπαθεί να εξάγει ή εξάγει πέρα από τα «όρια του τελωνειακού εδάφους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κατά παράβαση του Κανονισμού 3911/1992 του Συμβουλίου και 752/1993 της Επιτροπής της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και των προεδρικών διαταγμάτων» όπως προβλέπεται για τα πολιτιστικά αγαθά τιμωρείται.²⁸⁴ Παρακάτω τιμωρείται με ποινή φυλάκισης η «παράνομη εισαγωγή πολιτιστικών αγαθών «σύμφωνα με την έννοια της σύμβασης των Παρισίων η οποία κυρώθηκε από το ελληνικό κράτος με το Ν.1103/1980. Πιο συγκεκριμένα στην περίπτωση που εισάγει κάποιος στην ελληνική επικράτεια πολιτιστικά αγαθά τα οποία έχουν «αφαιρεθεί παράνομα από μουσεία ή άλλα παρόμοια ιδρύματα ή θρησκευτικά ή δημόσια μνημεία που υπάρχουν στην επικράτεια άλλων κρατών μελών της σύμβασης , σύμφωνα με τα οποία είναι αποδεδειγμένα τμήμα της απογραφής

²⁷³Ο.π., αρ.56.παρ.1και3.

²⁷⁴ Ο.π.,αρ.57.

²⁷⁵ Ο.π.,αρ.58.

²⁷⁶ Ο.π.,αρ.59

²⁷⁷ Ο.π.,αρ.60.

²⁷⁸ Ο.π.,αρ.61.

²⁷⁹ Ο.π.,αρ.62.

²⁸⁰ Ο.π.,αρ.63. παρ.1.

²⁸¹ Ο.π.,παρ.2.

²⁸² Ο.π.,παρ.2.

²⁸³ Ο.π.,παρ.3.

²⁸⁴ Ο.π.,παρ.4.

των ιδρυμάτων».²⁸⁵ Επίσης στην «παράνομη μη επιστροφή πολιτιστικών αγαθών» αφορά όποιον δεν συμμορφώνεται βάσει της δικαστικής απόφασης ή διαιτησίας να επιστρέψει τα πολιτιστικά αγαθά τα οποία παράνομα έχουν απομακρυνθεί από το έδαφος άλλου κράτους σύμφωνα με τις διεθνείς συμβάσεις.²⁸⁶ Η «δήμευση και χρηματική ποινή» επιβάλλεται όταν δημεύονται τα πολιτιστικά αγαθά τα οποία «αποτελούν αντικείμενο παράνομης εξαγωγής ή επιχειρούμενης παράνομης εξαγωγής» καθώς και τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν.²⁸⁷

2.3.2 Οι ποινικές δικονομικές προβλέψεις και διοικητικές σύμφωνα με τον Ν. 3658/2008

Η Ελλάδα ενστερνίστηκε και υιοθέτησε το ιταλικό σύστημα με κύριο σκοπό τον συντονισμό που απέβλεπε στη θωράκιση και τη προστασία των πολιτιστικών θησαυρών από την εγκληματική αρχαιοκαπηλική δραστηριότητα.²⁸⁸ Η θέσπιση του Ν. 3658/2008 –ΦΕΚ Α-70/22-4-2008²⁸⁹ δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα της κυβερνήσεως με τίτλο «Μέτρα για τη προστασία των πολιτιστικών αγαθών και άλλες διατάξεις»²⁹⁰ προκειμένου να εμπλουτίσει την πολιτιστική νομοθεσία.²⁹¹

Ο Ν.3658/2008 εφάρμοσε μια δέσμη από μέτρα του ποινικού δικαίου με βασικό σκοπό τη καταστολή και τη πρόληψη του φαινομένου της αρχαιοκαπηλίας. Πιο συγκεκριμένα καθιερώνεται ειδικός εισαγγελέας, ο οποίος είναι υπεύθυνος για τη θωράκιση και τη προστασία των πολιτιστικών αγαθών.²⁹² Είναι αρμόδιος στην εποπτεία του προανακριτικού σταδίου και στην άσκηση της ποινικής δίωξης για τα αδικήματα που διαπράττονται μέσω της αρχαιοκαπηλίας στα πολιτιστικά αγαθά, ενώ έχει την επιμέλεια εκτέλεσης στις κύριες και παρεπόμενες ποινές που επιβάλλει.²⁹³ Επιπλέον προβλέπεται ότι η ελληνική δικαιοσύνη έχει την αποκλειστική και την διεθνή αρμοδιότητα να εκδικάζει υποθέσεις που σχετίζονται με «θέματα κυριότητας, νομής και κατοχής» στα κινητά μνημεία, ενώ τους παρέχεται το δικαίωμα να προβαίνουν στη διάταξη κάθε πρόσφορου ασφαλιστικού

²⁸⁵Ο.π., αρ. 64.

²⁸⁶ Ο.π.αρ.65.

²⁸⁷ Ο.π.αρ.69.

²⁸⁸Μανιάτης Α., 2019, *Εισαγωγή στο Δίκαιο του Πολιτισμού και της Πνευματικής Ιδιοκτησίας*, Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου, σ.125.

²⁸⁹ν. 3658/2008 –ΦΕΚ Α-70/22-4-2008, «Μέτρα για τη προστασία των πολιτιστικών αγαθών και άλλες διατάξεις», πρόσβαση στο: <http://www.et.gr/index.php/anazitisi-fek> (τελευταία ενημέρωση 15-3-2020), σ.1203-1208.

²⁹⁰ν. 3658/2008 –ΦΕΚ Α-70/22-4-2008, Μανιάτης Α., 2019, σ.124.

²⁹¹ Μανιάτης Α., 2019,σ.124.

²⁹² Ο.π.,σ.132.

²⁹³Ο.π.

μέτρου που έχει ως σκοπό την «συντήρηση ή τη διασφάλιση του δικαιώματος που αφορά τα κινητά μνημεία». ²⁹⁴

Αντίστοιχα και στο διοικητικό επίπεδο ο Ν. 3658/2008 συμπεριέλαβε μια «πρωτότυπη»²⁹⁵ δέσμη μέτρων προστασίας των πολιτιστικών αγαθών. Ειδικότερα, προβλέπεται η σύσταση μιας νέας ειδικής Διεύθυνσης στο Υπουργείο Πολιτισμού, 1) τη «Διεύθυνση Τεκμηρίωσης και Προστασίας των Πολιτιστικών Αγαθών» η οποία «υπάγεται» στη «Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς».²⁹⁶ Ο βασικός σκοπός της «Διεύθυνσης Τεκμηρίωσης και Προστασίας των Πολιτιστικών Αγαθών» είναι η προστασία των πολιτιστικών αγαθών και η αντιμετώπιση της αρχαιοκαπηλίας, «ιδίως με την αναζήτηση, την τεκμηρίωση προέλευσης και διακίνησης και τη διεκδίκηση κινητών μνημείων, σύμφωνα με την έννοια του ν. 3028/2002 (ΦΕΚ 153 Α'), τα οποία είναι κυρίως προϊόντα κλοπής, υπεξαίρεσης, παράνομης ανασκαφής ή ανέλκυσης (από το βυθό της θάλασσας, λίμνης ή ποταμού) ή έχουν παρανόμως διακινηθεί στο εσωτερικό ή στο εξωτερικό».²⁹⁷

Η νέα Διεύθυνση απέκτησε το «Τμήμα Προϊστορίας και Κλασικών Αρχαιοτήτων, το Τμήμα Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων, το Τμήμα Νεότερων Μνημείων»²⁹⁸ στα οποία εμπίπτουν τα ζητήματα διεκδίκησης και επαναπατρισμού πολιτιστικών αποτυπωμάτων α) «τεκμηρίωσης προέλευσης και διακίνησης, ι) των ευρημάτων παράνομης ανασκαφής ή ανέλκυση, ιι) κλαπέντων ή υπεξαιρεθέντων κινητών μνημείων προερχόμενων από την Ελληνική Επικράτεια, όπως αυτή ορίζεται στο άρθρο. 1 του ν.3028/2002 ανεξαρτήτως προέλευσης (μουσεία ...) ιιι) παρανόμως εισαγωγή από τις τρίτες χώρες ή εξαγόμενων σε αυτές ή παρανόμως διακινουμένων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης κινητών μνημείων».²⁹⁹ Β στην «αναζήτηση κάθε στοιχείου που μπορεί να συμβάλλει στην τεκμηρίωση απαίτησης του Ελληνικού Δημοσίου επί κινητών μνημείων της περιόδου αυτής, καθώς και στην εισήγηση των απαιτούμενων ενεργειών για τη διεκδίκηση και την ανάκτησή τους»,³⁰⁰ γ. στη «συνδρομή προς τις αρμόδιες Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού για τη δικαστική διεκδίκηση στο εσωτερικό και εξωτερικό κινητών μνημείων, τα οποία έχουν κλαπεί ή υπεξαιρεθεί ή είναι προϊόντα παράνομης ανασκαφής ή έχουν παρανόμως ανελκυσθεί ή διακινηθεί».³⁰¹

4) Η νέα Διεύθυνση διαθέτει ένα ολοκληρωμένο σύστημα ηλεκτρονικής αρχειοθέτησης και νομικής διεκδίκησης για τον επαναπατρισμό αρχαιοτήτων, ειδικότερα περιλαμβάνει το «Τμήμα Παρακολούθησης και Καταγραφής» εμπίπτουν α) στην «τήρηση

²⁹⁴Ο.π.

²⁹⁵ Ο.π.,σ.131.

²⁹⁶ ν. 3658/2008 –ΦΕΚ Α-70/22-4-2008, αρ.1.

²⁹⁷Ο.π., αρ.2.

²⁹⁸Ο.π., αρ.3

²⁹⁹Ο.π., αρ.3.

³⁰⁰Ο.π., αρ.3.

³⁰¹Ο.π., αρ.3.

ηλεκτρονικών αρχείων: κλαπέντων ή υπεξαηρεθέντων κινητών μνημείων ιι. από παράνομων ανασκαφών, ιιι κατασχεθέντων κινητών μνημείων, ιν. προσώπων που εμπλέκονται στην παράνομη απόκτηση και διακίνηση κινητών μνημείων, ν. προσώπων που κατέχουν ανιχνευτές μετάλλων ή άλλα όργανα.... Β στη τήρηση φωτογραφικού αρχείου των υπό στοιχεία ι έως ιιι, στην παρακολούθηση της διεθνούς αγοράς κινητών μνημείων, είτε μέσω Διαδικτύου...». ³⁰² Το «Τμήμα Νομικής Τεκμηρίωσης των απαιτήσεων του Ελληνικού Δημοσίου για την ανάκτηση των κινητών μνημείων». ³⁰³ Το «Τμήμα Διοικητικής και Οικονομικής Υποστήριξης». ³⁰⁴

Β)Περιλαμβάνει τη « Διάθεση Προσωπικού της Ελληνικής Αστυνομίας με απόφαση του Αρχηγού της Ελληνικής Αστυνομίας διατίθεται στη Διεύθυνση Αξιοματικός του Τμήματος Δίωξης Αρχαιοκαπηλίας της Διεύθυνσης Ασφάλειας Αττικής...», με σκοπό την άρτια συνεργασία για την καταστολή της αρχαιοκαπηλικής δράσης . ³⁰⁵ Την γ) «Επιτροπή Εμπειρογνομόνων» ³⁰⁶ και τη δ) «Διυπουργική Επιτροπή» ³⁰⁷, όπως επίσης καταβάλλονται οι ε)«χρηματικές αμοιβές σε όποιον συμβάλλει στην ανάκτηση μνημείων ή στην καταστολή αδικημάτων του ένατου κεφαλαίου του πολιτιστικού Ν.3028/2002». ³⁰⁸ Ο πληροφοριοδότης αποκλείεται από την διαδικασία οικονομικής επιβράβευσης εάν έχει λάβει για την ίδια πράξη αμοιβή από άλλη νομοθετική διάταξη, ³⁰⁹ ενώ σε ιδιαίτερες περιπτώσεις η στ) «εύφημος μνεία... καταστολή αδικημάτων του ένατου κεφαλαίου του πολιτιστικού Ν.3028/2002» δίνεται σε αυτούς που συμβάλλουν στον επαναπατρισμό αρχαιοτήτων. ³¹⁰

ζ) Τέλος τροποποιείται ο πολιτιστικός νόμος όπου για να χορηγηθεί άδεια για την διενέργεια συστηματικής αρχαιολογικής ανασκαφής θα πρέπει εκτός από την «επάρκεια του προϋπολογισμού και του προγράμματος ανασκαφής, της συντήρησης και της δημοσίευσης των αρχαιολογικών ευρημάτων», να αναφέρεται το κριτήριο των πηγών χρηματοδότησης. ³¹¹

2.4 Συμπερασματικά

Μέσα από το δεύτερο κεφάλαιο είδαμε ότι η αρχαιοκαπηλία έχει τις ρίζες της στην αρχαιότητα όπου μέσα από τους κατακτητικούς πολέμους οι εκάστοτε κατακτητές ακρωτηρίασαν και λεηλάτησαν τις αρχαιότητες. Αυτή η υφαρπαγή συνεχίστηκε με τους «αρχαιοθήρες» περιηγητές στα προεπαναστατικά χρόνια και αργότερα με τα οργανωμένα αρχαιοκαπηλικά κυκλώματα, τα οποία δρούσαν ως μια επικερδής επιχείρηση. Είδαμε ότι η

³⁰²Ο.π., αρ.3.

³⁰³Ο.π., αρ.3.

³⁰⁴Ο.π., αρ.3.

³⁰⁵Ο.π., αρ.5.

³⁰⁶ Μανιάτης Α., 2010, *Εργασίες προστασίας μνημείων και καταπολέμηση της αρχαιοκαπηλίας. Εμβάθυνση στο Πολιτιστικό Δίκαιο*, Εκδόσεις Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα,σ.261.

³⁰⁷Ο.π.

³⁰⁸ ν. 3658/2008 –ΦΕΚ Α-70/22-4-2008, αρ.9.

³⁰⁹ Μανιάτης Α., 2019,σ.136

³¹⁰Ο.π.

³¹¹Ο.π., σ. 136-137.

διεθνής κοινότητα από το 17^ο αιώνα μεριμνά για τα πολιτιστικά αγαθά και η προσπάθεια της κωδικοποίησης του δικαίου του πολέμου αποτυπώνεται στις Συμβάσεις της Χάγης 1899 και 1907 και συνεχίζεται με την ανάγκη να δημιουργηθούν διεθνείς οργανισμοί με αποστολή την επίλυση ζητημάτων σε θέματα πολιτισμού. Με τη Σύμβαση της Χάγης του 1954 αναδύεται η έννοια της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς σε περίοδο πολέμου. Ταυτόχρονα αναδύεται η έννοια του πολιτιστικού διεθνισμού, αφού κάνει μνεία για την παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά και τη πολιτιστική κληρονομιά όλης της οικουμένης. Συνεπώς κάθε καταστροφή ενός πολιτιστικού αγαθού συνεπάγεται με οικουμενική. Επιπρόσθετα το αρνητικό είναι ότι δεν έχει αναδρομική ισχύ και δεν λαμβάνει θέση υπέρ ή κατά της επιστροφής των πολιτιστικών αγαθών ενώ δεν προσχώρησαν σε αυτή πολλές χώρες γεγονός, που την καθιστά αδύναμη. Το 1999 καταρτίζεται ένα Β' Πρωτόκολλο για την θωράκιση των πολιτιστικών αγαθών.

Η Σύμβαση της UNESCO του 1970 προσπαθεί να θωρακίσει τις χώρες από το παράνομο εμπόριο. Κάθε κράτος –μέλος λειτουργεί ως φύλακας και σε περιπτώσεις υφαρπαγής πολιτιστικών αγαθών αιτείται τον επαναπατρισμό τους. Πρόκειται για την τάση «πολιτιστικός εθνικισμός», όπου κάθε πολιτιστικό αγαθό συνδέεται ιστορικά και εθνικά με το τόπο του και για αυτό τονίζεται η προστασία και η επιστροφή του. Ωστόσο, λόγω της μη αναδρομικής ισχύς και του ηθικού χαρακτήρα δεν καταφέρνει να περιορίσει την αρχαιοκαπηλική δράση. Ενώ ταυτόχρονα το 1972 καταρτίζει μια καινοτόμο σύμβαση, η οποία λαμβάνει μέριμνα για την προστασία των μνημείων, τα οποία έχουν παγκόσμιο συμβολισμό και εντάσσονται στο *Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς*. Εν συνεχεία, η UNESCO ενισχύεται με την UNIDROIT, η οποία υιοθετεί την οδηγία 93/7, ενώ διαχωρίζει τα αιτήματα κλοπής και παράνομης εξαγωγής των αρχαιοτήτων και θέτει την επιστροφή τους βάσει νομικής διεκδίκησης. Τέλος, η Οδηγία με την κατάργηση των ενδοκοινοτικών συνόρων βοηθά μέσα από τη συνεργασία των κρατών –μελών για την επιστροφή των εθνικών θησαυρών και δίνει τη δυνατότητα αιτήματος επιστροφής των αρχαιοτήτων πριν το 1993.

Στο ελληνικό δίκαιο είδαμε ότι από τα προεπαναστατικά χρόνια καταβάλλεται μεγάλη προσπάθεια για την διαφύλαξη των αρχαιοτήτων μέσα από νομικά κείμενα, αλλά το εμπορικό κέρδος και οι διπλωματικές φιλίες των Οθωμανών με τη Δύση οδηγεί τα πολιτιστικά αποτυπώματα στις Αυλές και στα Μουσεία, ενώ συνδράμουν σε αυτό και χωρικοί οι οποίοι διακατέχονται από το αίσθημα της ιδιοκτησίας και οι αρχαιότητες που βρίσκουν στους αγρούς τους τις πουλούν στους περιηγητές ενισχύοντας με αυτό τον τρόπο την αρχαιοκαπηλική δράση. Το νεότευκτο κράτος προσπαθεί να θωρακίσει την εθνική πολιτιστική κληρονομιά από τα πρώτα νομοθετικά κείμενα της Αντιβασιλείας ωστόσο αυτή η προσπάθεια δεν επιτυγχάνει, αλλά αντιθέτως οι θεσμοί δίνουν τη δυνατότητα στα

αρχαιοκαπηλικά κυκλώματα να υφαρπάζουν τις αρχαιότητες μέσα από τη μίσθωση αγρών για ιδιωτικές ανασκαφές.

Με τον νόμο ΒΧΜΣΤ 1899, παρόλο που αποσύρεται η έννοια της ιδιοκτησίας και οι αρχαιότητες ανήκουν στο κράτος και επιβάλλονται αυστηρές ποινές στους αρχαιοκάπηλους, αφήνει μια χαραμάδα στους αρχαιοκάπηλους μέσα από τις «ασήμαντες» αρχαιότητες. Με την πάροδο των ετών καταβάλλεται μεγάλη προσπάθεια με τον Ν. 5351/1932 μέσα από την αυστηρότητα της νομοθεσίας και την αποκλειστική κυριότητα του κράτους στα αρχαία. Αλλά δεν καταφέρνει να καταστείλει, αντιθέτως αναπτύσσεται περαιτέρω η εμπορική δραστηριότητα των αρχαιοτήτων. Οι πρόσφατες νομοθεσίες εμφανίζουν μια πρόοδο με τον Ν.3028/2002, αφού κάνουν λόγο για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς ακόμα και για τις απομακρυσμένες αρχαιότητες και τον εμπλουτισμό της πολιτιστικής νομοθεσίας 3658/2008 με αυστηρές ποινές για την καταστολή της αρχαιοκαπηλίας από τις οργανωμένες σπείρες.

Το παρόν κεφάλαιο παρείχε πληροφόρηση για την ιστορία της αρχαιοκαπηλίας και για το νομικό πλαίσιο της χώρας για την αντιμετώπιση της. Η πληροφόρηση αυτή είναι προαπαιτούμενη, καθώς το ερευνητικό ερώτημα αφορά το νομικό οπλοστάσιο και πώς χρησιμοποιήθηκε για τη διεκδίκηση των εθνικών θησαυρών. Άρα, πρωτίστως πρέπει να αποκτηθεί γνώση για το διατιθέμενο νομικό οπλοστάσιο.

Κεφάλαιο 3

ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

Στο κεφάλαιο αυτό θα αναλυθούν τέσσερις μελέτες περίπτωσης οι οποίες είναι οι πιο χαρακτηριστικές για την αποτύπωση του οδυνηρού φαινομένου της αρχαιοκαπηλίας. Θα διαπιστώσουμε ποιές από αυτές ήταν επιτυχείς και ποιες όχι ως προς τον επαναπατρισμό των εθνικών θησαυρών και πώς το νομικό οπλοστάσιο συνηγορεί σε αυτή την επιτυχία ή αποτυχία της διεκδίκησης.

3.1 Η αφαίρεση των μαρμάρων του Παρθενώνα από τον Λόρδο Έλγιν

Ο Παρθενώνας ήταν ναός αφιερωμένος στη Θεά Αθηνά, η οποία προστάτευε την πόλη της Αθήνας.³¹² Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας και συγκεκριμένα το 1800 ο Λόρδος Έλγιν απέστειλε μια ομάδα από καλλιτέχνες στην Αθήνα με σκοπό να προβούν σε μετρήσεις, στο σχεδιασμό και στη λήψη εκμαγείων από τα γλυπτά και τα μνημεία της Ακρόπολης, τα οποία θα κοσμούσαν την έπαυλή του.³¹³ Η Ακρόπολη την εποχή εκείνη αποτελούσε στρατιωτικό φρούριο των Τούρκων και η είσοδος στον χώρο δεν ήταν ιδιαίτερα εύκολη.³¹⁴ Το 1799, όταν ο Έλγιν πήγε στην Κωνσταντινούπολη ως Βρετανός Πρεσβευτής, ξεκίνησε τη σχεδίαση μνημείων και την απόκτηση εκμαγείων.³¹⁵ Ο «εφημέριος της Αγγλικής Πρεσβείας» Hunt με τον ερχομό του στην Αθήνα το 1800, είχε το φερμάνι από τον Τούρκο αξιωματούχο Καϊμμεσάμ Πασά.³¹⁶ Ο Hunt κατάλαβε ότι του δινόταν η «ευκαιρία να αποσπάσει» πρωτότυπα έργα από τον Παρθενώνα, ωστόσο αυτό επιτεύχθηκε και μέσω του χρηματισμού στους Τούρκους αξιωματούχους, οι οποίοι έδωσαν την συγκατάθεσή τους.³¹⁷ Η ομάδα του Έλγιν από το 1801 έως το 1804 απέσπασε «51 λίθους της ζωφόρου, 19 αετωματικές μορφές και 15 μετόπες μαζί με μερικά μέλη αετώματος από το μνημείο». Βέβαια πρέπει να αναφερθεί ότι το συνεργείο δεν ήταν προετοιμασμένο να προβεί στην υφαρπαγή και τα «πινέλα αντικαταστάθηκαν από εργαλεία αποξήλωσης», προκαλώντας έντονες φθορές και καταστροφές στο γλυπτό διάκοσμο.³¹⁸ Ο Έλγιν, λίγο αργότερα, κατά την επιστροφή του στην Αγγλία, συνελήφθη από τους Γάλλους και «φυλακίστηκε», με αποτέλεσμα να χρεοκοπήσει.³¹⁹ Οι επιπτώσεις από τις επεμβάσεις στον Παρθενώνα ήταν οδυνηρές και για αυτό ο Έλγιν κατηγορήθηκε για κακομεταχείριση του μνημείου.³²⁰ Προσπάθησε δε να τα πουλήσει στην Βρετανική Κυβέρνηση και τελικά το κατάφερε το 1816, έπειτα από το μεγάλο χρονικό διάστημα στο Λονδίνο.³²¹ Στην Βουλή των Κοινοτήτων το 1816 κατατέθηκε από την κυβέρνηση το αίτημα να αγοραστούν τα «Μάρμαρα» από τον Έλγιν.³²² Την ίδια περίοδο δημιουργήθηκε Εξεταστική Επιτροπή, προκειμένου να παράσχει συμβουλευτικό ρόλο στη

³¹²Χρυσοχοΐδου, Α., 2019, σ.63.

³¹³Ο.π.

³¹⁴Ο.π.

³¹⁵Ο.π.

³¹⁶Ο.π.

³¹⁷Ο.π.

³¹⁸Ο.π.

³¹⁹Ο.π.

³²⁰ Ο.π.,σ.64

³²¹Ο.π.

³²²Ο.π.

Βουλή ως προς την απόκτησή τους.³²³ Βάσει της «αναφοράς» η επιτροπή δεν ενέκρινε τις ενέργειες του Λόρδου Έλγιν στον Παρθενώνα, ο τίτλος του οποίου συνηγόρησε στο να τα αποκτήσει.³²⁴

Βέβαια, σε καίρια σημεία της έκθεσης αναδεικνύονταν το πόσο ελεύθερα είχε ερμηνεύσει το τούρκικο φερμάνι. Παρόλα αυτά, η Επιτροπή κατέληξε στην αγορά των γλυπτών, πιστεύοντας στη «νομιμότητα» της πράξης, όπως αυτή επικυρώνονταν από τη συμπεριφορά των τουρκικών αρχών.³²⁵ Στη Βουλή το μόνο ζήτημα που τέθηκε ήταν ο ανέντιμος τρόπος και η λεηλασία του γλυπτού διακόσμου.³²⁶ Από την τουρκική πλευρά δεν υπήρξε ζήτημα αντίδρασης, αφού δεν έδιναν καμία αξία στις αρχαιότητες³²⁷ και συνέβαλαν με την στάση τους στην υφαρπαγή και την απομάκρυνση τους από το τόπο καταγωγής τους.³²⁸ Μετά την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού το νεοσύστατο κράτος αντιλήφθηκε την καταστροφή που είχε υποστεί ο Παρθενώνας. Ο γλυπτός διάκοσμος ήταν μέρος ενός μοναδικού ιερού, με το οποίο είχε συνδεθεί το «εθνικό φαντασιακό». Με την υφαρπαγή του ο γλυπτός διάκοσμος αποκόπηκε από το «εθνικό σώμα»³²⁹. Ως τότε, αντιμετωπιζόνταν ως «πυκνά αντικείμενα», τα οποία συγκέντρωναν τον κολοσσιαίο συμβολισμό, την εμβληματικότητα, τις αισθητικές αξίες, την πλούσια βιογραφία, την ιδιαίτερη ταυτότητα των Ελλήνων, εν αντιθέσει με αυτή των βαρβάρων.³³⁰ Οι γεωπολιτικές συναλλαγές ανάμεσα στην Βρετανία και την Οθωμανική Αυτοκρατορία «κατέστησαν» τα γλυπτά «τρόπαιο» της ιδιαιτερότητας της βρετανικής ταυτότητας, ενώ ταυτόχρονα αναδείχθηκε σε ένα «διαφιλονικούμενο αγαθό» από την αρχή του 19^{ου} αιώνα.³³¹ Συνεπώς, από τη σύσταση του νέου κράτους η «νοσταλγία για το όλον»³³² οδήγησε σπουδαίες προσωπικότητες να αιτηθούν την επιστροφή των Γλυπτών.³³³ Το 1898 ο Ιωάννης Γεννάδιος, Έλληνας Διπλωμάτης στο

³²³Ο.π.

³²⁴Ο.π.

³²⁵Ο.π.

³²⁶Ο.π.

³²⁷Ο.π.

³²⁸Clair, St.W., 1999, *Ο Λόρδος Έλγιν & τα μάρμαρα*, μτφ: Πενταράκου –Cook M., Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ.396.

³²⁹Χαμηλάκης, Γ., 2012, «Μνήμες λαξεμένες σε μάρμαρο: Εισαγωγή». *Το Έθνος και τα Ερείπια του : Αρχαιότητα , Αρχαιολογία και Εθνικό Φαντασιακό στην Ελλάδα* , Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου. Αθήνα, σ.25-58. πρόσβαση στο:

[https://www.academia.edu/2130268/Χαμηλάκης_Γ._2012._Μνήμες_λαξεμένες_σε_μάρμαρο_Εισαγωγή._Το_Έθνος_και_τα_Ερείπια_του_Αρχαιότητα_Αρχαιολογία_και_Εθνικό_Φαντασιακό_στην_Ελλάδα._Αθήνα_Εκδόσεις_του_Εικοστού_Πρώτου._Σελ._25-58\(τελευταία_ενημέρωση_13-3-2020\),_σ.57.](https://www.academia.edu/2130268/Χαμηλάκης_Γ._2012._Μνήμες_λαξεμένες_σε_μάρμαρο_Εισαγωγή._Το_Έθνος_και_τα_Ερείπια_του_Αρχαιότητα_Αρχαιολογία_και_Εθνικό_Φαντασιακό_στην_Ελλάδα._Αθήνα_Εκδόσεις_του_Εικοστού_Πρώτου._Σελ._25-58(τελευταία_ενημέρωση_13-3-2020),_σ.57.)

³³⁰Ο.π.,σ.56.

³³¹Ο.π.

³³²Ο.π.,σ.57.

³³³Υπουργείο Πολιτισμού: « *Υπόμνημα για τα Μάρμαρα του Παρθενώνα υποβάλλεται από την Κυβέρνηση της Ελληνικής Δημοκρατίας στην Ειδική Επιτροπή σε θέματα Πολιτισμού, Τύπου και Αθλητισμού του Βρετανικού*

Λονδίνο, αιτήθηκε την επιστροφή, αλλά το αίτημα επιστροφής των αρχιτεκτονικών μελών ³³⁴ «απορρίφθηκε». ³³⁵ Το Δεκέμβριο του 1940 το Βρετανικό Μουσείο διατύπωσε την εξής αρχή: «η αρχή σύνδεσης έργων τέχνης με τον τόπο προέλευσης τους δεν αναγνωρίζεται από τα δυτικά κράτη... οι ισχυρισμοί της Ελλάδας για επιστροφή και το πλήγμα στην εθνική υπερηφάνεια των Ελλήνων προϋποθέτει την επιστροφή ως χάρη όχι ως δικαίωμα». ³³⁶

Σίγουρα όμως, μια από τις πιο θερμές και δυνατές φωνές ήταν της τότε Υπουργού Πολιτισμού Μελίνας Μερκούρη, η οποία αιτήθηκε τον επαναπατρισμό των Γλυπτών το 1983 στην Αγγλική Κυβέρνηση, καθώς και στην UNESCO, που θα συνέβαλε στη διεθνή διεκδίκηση τους, αιτήματα βέβαια που απορρίφθηκαν. ³³⁷ Χαρακτηριστικά είπε: «Αυτή είναι η ιστορία μας, αυτή είναι η ψυχή μας... Πρέπει να μας καταλάβετε. Πρέπει να μας αγαπήσετε... Πολεμήσαμε μαζί σας στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.... Πολεμήσαμε και πεθάναμε για τον Παρθενώνα και την Ακρόπολη» ³³⁸ Παρόλα αυτά, θεώρησαν ότι η συναισθηματική ομιλία της Υπουργού Πολιτισμού δεν κάλυπτε την ορθή επιχειρηματολογία για ένα μείζον πολιτιστικό θέμα. ³³⁹ Μέσα σε αυτό το αρνητικό κλίμα υπήρχαν και κάποιοι Βρετανοί, όπως ο επικεφαλής του εργατικού κόμματος, ο οποίος πίστευε στην επιστροφή των Γλυπτών για «ηθικούς λόγους», ενώ είχε συσταθεί παράλληλα και μια «Βρετανική Επιτροπή για την Επιστροφή των Γλυπτών». ³⁴⁰ Το θέμα για τα Γλυπτά του Παρθενώνα αποτελεί κύριο μέλημα στον επίσημο οδηγό της UNESCO. Κάθε δυο χρόνια τίθεται θέμα συζήτησης από τη Διακυβερνητική Επιτροπή, που συγκροτείται από τα κράτη-μέλη, με σκοπό την προβολή του θέματος. ³⁴¹ Στο πλαίσιο της σύσκεψης της UNESCO για την «Προώθηση της Επιστροφής των Πολιτιστικών Αγαθών στις Χώρες Προέλευσης ή την Αποκατάστασή τους σε περίπτωση Παράνομης Ιδιοποίησης (ICPRCP)» ³⁴² επισημαίνεται από τη Διακυβερνητική Επιτροπή η ιστορική, πολιτιστική, ηθική και νομική διάσταση του επαναπατρισμού του γλυπτού διάκοσμου μέσω αμοιβαίας επίλυσης. ³⁴³

Η Βρετανική κυβέρνηση ανάθεσε το 1999 στην Ειδική Επιτροπή του αγγλικού κοινοβουλίου για τον Πολιτισμό, τον Αθλητισμό και τα ΜΜΕ την εξέταση των ζητημάτων

Κοινοβουλίου» : πρόσβαση στο <https://www.culture.gr/DocLib/memorandum-gr.pdf> (τελευταία ενημέρωση 13-3-2020).

³³⁴ Clair, St.W., 1999, σ.398, Χρυσοχοΐδου, Α., 2019, σ.65.

³³⁵ Χρυσοχοΐδου, Α., 2019, σ.65.

³³⁶ Ο.π., σ.64.

³³⁷ Ο.π., σ.65.

³³⁸ Ο.π., σ.66.

³³⁹ Ο.π.

³⁴⁰ Ο.π.

³⁴¹ Υπουργείο Πολιτισμού: «Το χρονικό της διεκδίκησης», : πρόσβαση στο <https://www.culture.gr/el/parthenonas/SitePages/view.aspx?iID=6> (τελευταία ενημέρωση 15-3-2020).

³⁴² Bringthemback, «Η επιτροπή της UNESCO αναγνωρίζει το ελληνικό αίτημα για την επιστροφή των Γλυπτών του Παρθενώνα», : πρόσβαση στο <https://bringthemback.org/el> (τελευταία ενημέρωση 13-5-2020).

³⁴³ Ο.π.

που αφορούσαν τη βρετανική πολιτιστική πολιτική.³⁴⁴Ένα από τα θέματα που συμπεριέλαβαν στην ατζέντα τους ήταν το αίτημα για την επιστροφή των Γλυπτών. Εντός αυτών των συνθηκών η ελληνική επικράτεια κατέθεσε «Υπόμνημα» για τα Γλυπτά.³⁴⁵Η ελληνική κυβέρνηση δεν σταμάτησε να ασκεί έντονη πίεση για τον επαναπατρισμό τους, όπως το 2004 εν όψει των Ολυμπιακών αγώνων.³⁴⁶Καθώς επίσης και στα εγκαίνια του Νέου Μουσείου της Ακρόπολης.³⁴⁷Από το 2010 με αυτοβουλία της Ελλάδας εξετάζονται από τη «Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ» θέματα που αφορούν την παράνομη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών και τον επαναπατρισμό των παράνομα εξαχθέντων στις χώρες που ανήκουν μέσω μιας υιοθετημένης «Απόφασης».³⁴⁸ Στις 9/12/2015 με ομόφωνη απόφαση από την Ολομέλεια της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ πάρθηκε απόφαση αναφορικά με την «Επιστροφή Πολιτιστικών Αγαθών στις χώρες προελεύσεως».³⁴⁹ Υπάρχει ειδική αναφορά στη «Σύσταση της Αρχαίας Ολυμπίας» η οποία καλεί τα κράτη-μέλη να κινητοποιηθούν για τον επαναπατρισμό των πολιτιστικών θησαυρών που έχουν κλαπεί με «ρητή» μνεία στον επαναπατρισμό του γλυπτού διάκοσμου του Παρθενώνα.³⁵⁰

Σε ευρωπαϊκό πλαίσιο, καταβάλλεται προσπάθεια μέσω των διεθνών συμβάσεων και ιδιαίτερα της Σύμβασης της UNESCO που θα μπορούσε κάλλιστα να χρησιμοποιηθεί για να επιτευχθεί ο επαναπατρισμός των Γλυπτών. Όμως, δεν έχει αναδρομική ισχύ, γι' αυτό τον λόγο η UNESCO, μαζί με το Συμβούλιο της Ευρώπης, επικαλούνταν την «εθελοντική επιστροφή».³⁵¹Εν συνεχεία, επικαλέστηκαν την περίοδο που έγινε η αρπαγή. Η Ελλάδα ήταν υπόδουλη για 400 χρόνια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και δεν υπήρχε ανεξάρτητο ελληνικό κράτος.³⁵²Η Ακρόπολη ήταν η έδρα του τούρκικου στρατού.³⁵³Σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο, οι Οθωμανοί διατηρούσαν ένα τίτλο κυριαρχίας, αφού η Ακρόπολη ανήκε στο δημόσιο το οποίο όταν αλλάξει η κυριαρχία αποκτά το διάδοχο κράτος.³⁵⁴Ως νόμιμη κυβέρνηση η Βρετανία έβλεπε την Υψηλή Πύλη, ενώ ο Έλγιν ήταν νόμιμος εκπρόσωπος της Μεγάλης Βρετανίας.³⁵⁵

Στην «Παγκόσμια Συνδιάσκεψη της UNESCO» το 1982, η Ελλάδα προέβαλλε ως ισχυρισμό της πολεμικής κατοχής και ότι δεν απέκτησαν τα γλυπτά βάσει νόμιμων

³⁴⁴Υπουργείο Πολιτισμού: «Το χρονικό της διεκδίκησης», ο.π.

³⁴⁵Ο.π.

³⁴⁶Χρυσοχοΐδου, Α., 2019, σ.67.

³⁴⁷Ο.π.

³⁴⁸Maria Vergou, σ.1068.

³⁴⁹Ο.π.

³⁵⁰Ο.π.,σ.1069.

³⁵¹Χρυσοχοΐδου, Α., 2019, σ.67.

³⁵²Ο.π.,σ.70.

³⁵³Ο.π.

³⁵⁴Ο.π.

³⁵⁵Ο.π.,σ.71.

διαδικασιών ενός ανεξάρτητου κράτους, αλλά ενός υπόδουλου.³⁵⁶ Όμως, η πολιτική που υιοθετήθηκε από την Σύμβαση της Χάγης είχε ως εξής: «Στην περίπτωση παράνομης κατοχής ενός εδάφους τα πολιτιστικά αγαθά τα οποία μεταφέρθηκαν εκτός εδάφους θα πρέπει να επιστραφούν στον τόπο προέλευσης μετά την αποκατάσταση της ειρήνης».³⁵⁷ Δυστυχώς όμως και σε αυτήν την περίπτωση η νομοθεσία δεν έχει αναδρομική ισχύ.³⁵⁸ Αν είχαν διαδραματιστεί αυτά τα γεγονότα στην σημερινή εποχή, σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο, δεν θα μπορούσε η Οθωμανική αυτοκρατορία να παραχωρήσει άδεια στον Έλγιν για να αφαιρεθούν τα γλυπτά από το μνημείο, διότι αυτό θα ήταν μια πράξη παράνομη.³⁵⁹ Φυσικά, καταδικαστέα θα ήταν και η εξουσία των Οθωμανών πάνω στην πολιτιστική κληρονομιά και η ελεύθερη διάθεσή της.³⁶⁰

Επιπλέον, στη Σύμβαση UNIDROIT το δικαίωμα επιστροφής των παράνομα εξαχθέντων «περιορίζεται» ανάμεσα στα συμβαλλόμενα-μέρη «κατά το οποίο, το δικαστήριο ή οποιαδήποτε αρμόδια αρχή του Κράτους προς το οποίο απευθύνεται το αίτημα επιβάλλει την επιστροφή του πολιτιστικού αγαθού αφού αποδείξει το αιτούν κράτος την πολιτιστική αξία του αντικειμένου που απομακρύνθηκε από το έδαφος ή ότι προσβάλλονται τα συμφέροντά του αναφορικά με την «ακεραιότητα ενός σύνθετου πολιτιστικού αγαθού».³⁶¹ Η περίπτωση αυτή αναφέρεται στη αφαίρεση του Γλυπτού διακόσμου του Παρθενώνα, κατά την οποία διασπάστηκε η ολότητα και ο συμβολισμός του.³⁶² Αξίζει να επισημανθεί ότι η Οδηγία παρόλο που δεν έχει αναδρομική ισχύ, ωστόσο παρέχει στα κράτη μέλη την δυνατότητα,³⁶³ πάντα με γνώμονα την ευχέρεια του κάθε κράτους να διεκδικήσουν αντικείμενα τα οποία υφαρπάχθηκαν παράνομα πριν το 1993. Με αυτό το δεδομένο θα μπορούσε κάλλιστα, όπως προτείνει και ο κύριος Παπαπετρόπουλος, η Αγγλία να την αποδεχτεί, ώστε να γίνει ο επαναπατρισμός των γλυπτών, τα οποία παράνομα ιδιοποιήθηκαν.³⁶⁴

Επιπρόσθετα, διατυπώθηκε από τους εμπειρογνώμονες της UNESCO και την επιτροπή Dakar, πως το κράτος που έχει στην κατοχή του ένα πολιτιστικό αγαθό δε θα πρέπει να περιορίζεται χρονικά με τον νομικό όρο της παραγραφής, διότι τα πολιτιστικά θέματα και

³⁵⁶Ο.π.

³⁵⁷Ο.π.

³⁵⁸Ο.π.,σ.71-72.

³⁵⁹Ο.π.

³⁶⁰Ο.π.,σ.73.

³⁶¹Ο.π.,σ.137.

³⁶²Ο.π.,σ.79,137-138.

³⁶³ βλ. σχετικά: Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης 1993, Οδηγία 93/7/ΕΟΚ, Συμβουλίου 27-3-1993 «σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί από το έδαφος κράτους μέλους» L74/74-L74/79: πρόσβαση στο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:31993L0007&from=EN>, επίσης π. δ. 133/1998 ΦΕΚ 106/19-5-1998, Σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί από το έδαφος κράτους – μέλους σε συμμόρφωση με την οδηγία 93/7/ΕΟΚ, αρ. 13 και αρ.14. παρ.1

³⁶⁴Ο.π., αρ.14.παρ.2, Παπαπετρόπουλος Α.Δ., 2017., σ.XXXII.

οι αξίες βρίσκονται σε μια διαρκή αναζήτηση επίλυσης, αλλά και προτεραιότητας.³⁶⁵ Σε αυτό το σημείο αξίζει να παρατηρηθεί ότι το νομικό πεδίο και η ηθική έρχονται σε απόλυτη αντιδιαστολή. Η δε σύγκρουση είναι αναπόφευκτη όταν τα ζητήματα αφορούν το πολιτισμό.³⁶⁶ Τέλος, με βάση την διδακτορική διατριβή της κυρίας Χρυσοχοΐδου, η διεκδίκηση θα μπορούσε να γίνει με γνώμονα τον πολιτιστικό νόμο 3028/2002 για τον επαναπατρισμό των Γλυπτών και τη δεύτερη διάταξη της ίδιας παραγράφου αρ1. παρ.3, η οποία κάνει μνεία στην σπουδαιότητα του μνημείου για την πολιτιστική κληρονομιά και στην ιστορική και πολιτιστική του φύση.³⁶⁷ Βάσει της παραγράφου αναφέρει ότι «το Ελληνικό κράτος μεριμνά στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου για την προστασία, ...».³⁶⁸ Η Ελλάδα ως μέλος της ευρωπαϊκής οικογένειας βάσει του άρθρου 28 του Συντάγματος («αποτελεί θεμέλιο για τη συμμετοχή της Χώρας στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης»), υπόκειται και ακολουθεί το πνεύμα του διεθνούς δικαίου.³⁶⁹ Σύμφωνα με τον Διευθυντή του Μουσείου κύριου Παντερμαλή έκθεση του γλυπτού διάκοσμου του Παρθενώνα στο Βρετανικό Μουσείο « δεν ήταν ο κατάλληλος τρόπος μεταχείρισης για το μνημείο διότι είναι αναπόσπαστο μέρος του», ενώ υποστηρίζει ότι θα δοθεί κάποιο «αντάλλαγμα».³⁷⁰ Το αίτημα επαναπατρισμού γίνεται μέσω της καμπάνιας «Επιστρέψτε τα» και την συλλογή ενός εκατομμυρίου υπογραφών προκειμένου να γίνει προσφυγή στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο.³⁷¹

Κλείνοντας, θα πρέπει να αναφερθεί ότι έχουν πραγματοποιηθεί κάποιες σημαντικές και καθοριστικές κινήσεις από άλλα κράτη, τα οποία συνέβαλλαν στην αναδιάταξη του Παρθενώνα.³⁷² Πιο συγκεκριμένα, στο Πανεπιστήμιο της Χαιδελβέργης το 2006 η Πρυτανική αρχή πήρε την απόφαση να γίνει ο επαναπατρισμός ενός θραύσματος του μνημείου του Παρθενώνα, το οποίο αποτελούσε μέρος της συλλογής του.³⁷³ Αυτή η πράξη αποτέλεσε το προπύργιο για τον επαναπατρισμό μέρους του γλυπτού διακόσμου του Παρθενώνα από άλλα Μουσεία.³⁷⁴ Ενδεικτικά αναφέρουμε το 2008 ότι δόθηκε από το Μουσείο στο Παλέρμιο με τη

³⁶⁵Χρυσοχοΐδου, Α., 2019, σ.73.

³⁶⁶Merryman J., 1998, “Cultural property ethics, International Journal of Cultural Property” in Merryman, J., *Thinking about the Elgin Marbles: Critical Essays on Cultural Property, Art and Law*: Wolters Kluwer Law and Business, Wolters Kluwer, σ. 288.

³⁶⁷Χρυσοχοΐδου, Α., 2019, σ.44-45.

³⁶⁸Ο.π., σ.44.

³⁶⁹ Βουλή των Ελλήνων, Σύνταγμα/Άρθρο 28: (Κανόνες του διεθνούς δικαίου και διεθνείς οργανισμοί) : πρόσβαση στο [https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-28/\(τελευταία ενημέρωση 13-5-2020\)](https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-28/(τελευταία ενημέρωση 13-5-2020)).

³⁷⁰ Πηγή: Deutschlandfunk/ ΑΠΕ-ΜΠΕ -Enikos.gr ,Παντερμαλής «Η μόνη λύση είναι η πλήρης επιστροφή των γλυπτών του Παρθενώνα», : πρόσβαση στο [https://www.enikos.gr/society/622912/pantermalis-i-moni-lysi-einai-i-pliris-epistrofi-ton-glypton-tou-\(τελευταία ενημέρωση 13-5-2020\)](https://www.enikos.gr/society/622912/pantermalis-i-moni-lysi-einai-i-pliris-epistrofi-ton-glypton-tou-(τελευταία ενημέρωση 13-5-2020)).

³⁷¹Ο.π.

³⁷²Χρυσοχοΐδου, Α., 2019, σ.78.

³⁷³Ο.π.

³⁷⁴Ο.π.

μορφή δανεισμού θραύσμα από τη Ζωφόρο στο Νέο Μουσείο της Ακρόπολης, ενώ ακολούθησαν και άλλα, όπως από το Γρηγοριανό Μουσείο του Βατικανού.³⁷⁵ Επίσης, το 2007 έγινε ο επαναπατρισμός του ανάγλυφου με «παράσταση της Αθηνάς», το οποίο δώρισε στο Υπουργείο Πολιτισμού ένας Δανός πολίτης.³⁷⁶ Τέλος, το 2008 επιστράφηκε «μαρμάρινο θραύσμα του μνημείου της Ακρόπολης»³⁷⁷ Σαφώς η παρουσία τόσο καιρίων τεχνουργημάτων στα μεγάλα Μουσεία ενέπνευσαν τον θαυμασμό του κοινού για άλλους πολιτισμούς³⁷⁸ και δυναμίτισαν την τάση για αναρίθμητες συλλογές.³⁷⁹ Ωστόσο, ο επαναπατρισμός του γλυπτού διακόσμου του Παρθενώνα επιβάλλεται, γιατί θα προσδώσει ενότητα στο παγκόσμιο συμβολισμό του.³⁸⁰

3.2 Η Αφροδίτη της Μήλου ή του Λούβρου

Τον Φεβρουάριο του 1820, που η χώρα ήταν τουρκοκρατούμενη, ένας αγρότης, ο Μήλιος ο Γιώργος κατά την πραγματοποίηση αγροτικών εργασιών βρήκε τυχαία το άγαλμα της Αφροδίτης.³⁸¹ που προτίθετο να πουλήσει στους ξένους περιηγητές, που αγόραζαν και εμπλούτιζαν τις ιδιωτικές συλλογές τους με αρχαιότητες, που αργότερα κοσμούσαν τα Μουσεία τους.³⁸² Παρά την άκρα μυστικότητα το νέο της ανεύρεσης του αγάλματος διαδόθηκε στην μικρή τοπική κοινωνία της Μήλου, ενώ αμέσως εκδήλωσαν αγοραστικό ενδιαφέρον Γάλλοι, αλλά και Έλληνες.³⁸³ Ίσως υπήρχαν Γάλλοι αξιωματικοί και λάτρεις των ελληνικών αρχαιοτήτων ως αυτόπτες μάρτυρες κατά την ανεύρεση του αγάλματος.³⁸⁴

Η πρώτη διεκδίκηση έγινε από τον Έλληνα πρίγκιπα Μουρούζη, Δραγουμάνο στη «Σουλτανική Αυλή»,³⁸⁵ του οποίου την εύνοια ήθελε να κερδίσει ένας Έλληνας καλόγερος, κατηγορούμενος για κατάχρηση χρημάτων, χαρίζοντας του ένα όμορφο δώρο.³⁸⁶ Ο καλόγερος έδινε ένα ποσό στον αγρότη, αφού επέστρεφε από την Κωνσταντινούπολη.³⁸⁷ Ο καλόγερος έπεισε τους Μηλίους να δοθεί το άγαλμα στον δραγουμάνο και έτσι οι Γάλλοι

³⁷⁵Ο.π.

³⁷⁶Ο.π.

³⁷⁷Ο.π., σ.79.

³⁷⁸ Greenfield J., 2007, *The return of cultural treasures*, Univesrity Press, Cambridge, σ.87.

³⁷⁹Ο.π.

³⁸⁰ Χρυσοχοϊδου, Α., 2019, σ.79.

³⁸¹ Καλογερόπουλος Γ.Α., 2013, *Η Αφροδίτη της Μήλου*, ΙΩΝ, σ.50-51.

³⁸²Ο.π.

³⁸³Ο.π.

³⁸⁴Ο.π.

³⁸⁵Ο.π., σ.51.

³⁸⁶ Τόλιας Γ., 1996, «*Ο πυρετός των Μαρμάρων: μαρτυρίες για τη λεηλασία των ελληνικών μνημείων 1800-1820. Τα ελγίνεια, Ο Ναός της Αφαιάς στην Αίγινα, Ο ναός του Επικούριου Απόλλωνος στις Βάσες Η αρπαγή της Αφροδίτης της Μήλου*», μτφ Δεπάστας Γ., Λούβρου Β., Ολκός, Αθήνα, σ.177.

³⁸⁷Ο.π.

αποκλείστηκαν από την αγορά,³⁸⁸ παρότι είχε φτάσει στο νησί ο «Υποκόμης Ντε Μάρκελλους», την ημέρα που το άγαλμα ταξίδευε με το πλοίο «Γαλαξειίδι» στην Κωνσταντινούπολη.³⁸⁹ Σύμφωνα με άλλες πηγές, ο Υποκόμης Ντε Μάρκελλους επέβαινε στο γαλλικό πολεμικό πλοίο «L' Estafette» και το άγαλμα κατόπιν διπλωματικής και αρπακτικής διάθεσης πέρασε στην ιδιοκτησία των Γάλλων.³⁹⁰

Το άγαλμα της Αφροδίτης έφτασε στην Κωνσταντινούπολη το Σεπτέμβριο του 1820 και παραδόθηκε στο Γάλλο Πρέσβη Μαρκήσιο deRiviere,³⁹¹ που όντας φίλος με τον σουλτάνο εξασφάλισε φιρμάνι παραχώρησης.³⁹² Έτσι, η Αφροδίτη της Μήλου εκτίθεται στο Μουσείο του Λούβρου και θαυμάζεται από όλο τον κόσμο.³⁹³ Το περιστατικό έλαβε χώρα σε μια νησιωτική κοινωνία, προεπαναστατικά, άρα υπήρχε από τότε εμπορία, στην οποία συνέβαλαν και απλοί χωρικοί, που πουλούσαν τις αρχαιότητες σε δυτικούς αρχαιόφιλους, με την συναίνεση των Οθωμανικών αρχών και με σκοπό την ενίσχυση των διπλωματικών σχέσεων.³⁹⁴

Το πρώτο αίτημα για την επιστροφή της Αφροδίτης της Μήλου εκφράστηκε από την κυβέρνηση της Βαυαρίας, που ήθελε να επιστραφεί και να εκτεθεί στο Μουσείο.³⁹⁵ Χρησιμοποίησε ένα αναχρονιστικό συλλογισμό, ότι το άγαλμα βρέθηκε στον περίβολο του θεάτρου, που είχε αγοραστεί το 1814 από το «Βαρόνο Χαλέρ». Η γαλλική πλευρά δεν πείστηκε, γιατί το θέατρο δεν είχε κάποιο κοινό σημείο με το κτήμα του γεωργού Γιώργου.³⁹⁶

Δεύτερο αίτημα επιστροφής ήταν αυτό του 2017 από το Δήμαρχο της Μήλου, που μάλιστα όταν επισκέφτηκε το Μουσείο του Λούβρου αρνήθηκε να πληρώσει εισιτήριο για να δει το γέννημα του τόπου του. Με την αιτιολογία ότι η απόκτηση του αγάλματος από τους Γάλλους ήταν απόρροια πολεμικού επιτεύγματος, ξεκίνησε διαδικασίες επαναπατριsmού του αγάλματος μέσω της «Επιτροπής Διεκδίκησης», που έθεσε ως στόχο τη συλλογή ενός εκατομμυρίου υπογραφών, προκειμένου το αίτημα να εξεταστεί στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.³⁹⁷

³⁸⁸Ο.π.,σ.179.

³⁸⁹Καλογερόπουλος Γ.Α., 2013, σ.281.

³⁹⁰Ο.π.

³⁹¹Ο.π.

³⁹²Ο.π.,σ282.

³⁹³Τόλιας Γ.,1996,σ.187 και189.

³⁹⁴Λεκάκης Στ. 2006, σ.10, Καλογερόπουλος Γ.Α., 2013,σ.281-282.

³⁹⁵Τόλιας Γ.,1996, σ.188.

³⁹⁶Ο.π.

³⁹⁷Γιάνναρου Λ., 2017., «Ο Δήμαρχος της Μήλου ετοιμάζει σπίτι για την Αφροδίτη» : πρόσβαση στο: <https://www.kathimerini.gr/905367/article/epikairothta/ellada/o-dhmarxos-mhloy-etoimazei-spiti-gia-thn-afrodith> (τελευταία ενημέρωση 20-3-2020).

Το αίτημα επιστροφής με μέσο τη Διεθνή σύμβαση της UNESCO δεν θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί, λόγω ότι δεν έχει αναδρομική ισχύ και γι' αυτό το λόγο μαζί με το Συμβούλιο της Ευρώπης εμμένουν σε μια πιθανή «εθελοντική επιστροφή».³⁹⁸ Αναδρομική ισχύ δεν έχει ούτε η Διεθνής Σύμβαση της Χάγης,³⁹⁹ ούτε θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ο Ν 3028/2002 (πρώτη διάταξη του αρ.1 παρ.3), διότι δεν υπήρχε ανεξάρτητο κράτος.⁴⁰⁰ Αλλά η επιστροφή του αγάλματος θα μπορούσε να στηριχτεί στη δεύτερη διάταξη της ίδιας παραγράφου, κατά την οποία η Ελλάδα υποκειται και ακολουθεί το πνεύμα του διεθνούς δικαίου βάσει του άρθρου 28 του Συντάγματος.⁴⁰¹ Σε αυτό βασίστηκαν οι κινήσεις από τον δήμαρχο της Μήλου.⁴⁰² Ακόμη, ο συμπληρωματικός νόμος 3658/2008 μέσω της υπηρεσίας τεκμηρίωσης καταπολεμά την αρχαιοκαπηλία και διεκδικεί αρχαιότητες που έχουν κλαπεί ή παράνομα εξαχθεί από την χώρα.⁴⁰³ Όμως και σε αυτή τη περίπτωση πρέπει να σημειωθεί ότι τα ζητήματα αυτά πρέπει να αντιμετωπίζονται και ως προς το διπλωματικό επίπεδο και ως προς το ηθικό σκέλος.⁴⁰⁴

3.3 Ο Σκεπτόμενος Έφηβος του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου

Η υπόθεση του χάλκινου αγάλματος του «Σκεπτόμενου έφηβου» σύμφωνα με τη μαρτυρία του αστυνομικού Χρήστου Κοτλίδα άρχισε όταν βρέθηκε από κάποιους στην περιοχή του λιμανιού της Πρέβεζας. Λίγο αργότερα υφαρπάχθηκε με την βία από κάποια άλλη σπείρα.⁴⁰⁵ Το χάλκινο άγαλμα μεταφέρθηκε στην Αθήνα και εν συνεχεία εξήχθη λαθραία στη Γερμανία και συγκεκριμένα σε ένα «ομόσπονδο κρατίδιο» του Σάαρμπρουκεν⁴⁰⁶ και στον Δρ Christoph Leon, ένα αυστριακό αρχαιολόγο, που εργαζόταν στην Αυστριακή Αρχαιολογική Σχολή της Ελλάδας και αργότερα έγινε αρχαιοπώλης στην Ελβετία. Το χάλκινο άγαλμα κοσμούσε την οικία του.⁴⁰⁷ Ο Leon αποτέλεσε τον

³⁹⁸Χρυσοχοΐδου, Α., 2019, σ.67.

³⁹⁹Ο.π., σ.72.

⁴⁰⁰Ο.π.

⁴⁰¹ Βουλή των Ελλήνων, Σύνταγμα 'Αρθρο 28: (Κανόνες του διεθνούς δικαίου και διεθνείς οργανισμοί) : πρόσβαση στο [https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-28/\(τελευταία_ενημέρωση_13-5-2020\)](https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-28/(τελευταία_ενημέρωση_13-5-2020)).

⁴⁰²Γιάνναρου Λ., 2017.

⁴⁰³ν. 3658/2008 –ΦΕΚ Α-70/22-4-2008, αρ.3.

⁴⁰⁴Παπαγεωργίου Β., «Οι περιπέτειες των αρχαιοτήτων: για τα «κλεμμένα» μάρμαρα του Παρθενώνα και όχι μόνο», : πρόσβαση στο: <https://independent.gr/%CE%AC%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%B1/public-culture-online> (τελευταία ενημέρωση: 20-5-2020) και Bringthemback.

⁴⁰⁵Αποστολίδης Α., 2006, σ.341.

⁴⁰⁶Ο.π.

⁴⁰⁷Ο.π., σ.340-341

διαμεσολαβητικό κρίκο ανάμεσα στη σπείρα που το έβγαλε παράνομα από την Ελλάδα και του πελάτη που κατέβαλε το τεράστιο χρηματικό ποσό.⁴⁰⁸

Ο ίδιος περίμενε την έφορο Αρχαιοτήτων Μάριον Τρου, του Μουσείου Πωλ Γκέττυ το οποίο ήταν ένα από τα πλουσιότερα ιδιωτικά μουσεία στον κόσμο,⁴⁰⁹ για να το πουλήσει στο Μουσείο Ζ. Πωλ Γκέττυ, το οποίο εκείνη την περίοδο είχε μεταφέρει την έδρα του στο Μαλιμπού. Η τιμή του αγάλματος ήταν «6 με 7 εκατομμύρια δολάρια», εντούτοις προσφορά είχε παράλληλα καταθέσει και ένα Ιάπωνας συλλέκτης, με τελικό ποσό 6 εκατομμύρια δολάρια.⁴¹⁰ Ο Leon απαιτούσε χρηματική απολαβή ενός εκατομμυρίου για την μεσολάβηση του στην πώληση του χάλκινου αγάλματος.⁴¹¹

Είναι σημαντικό να επισημανθεί στο σημείο αυτό, η διαπίστωση της αρχαιολόγου Νικολέτας Βαλάκου που έκανε λόγο για την σπουδαιότητα του αγάλματος, ενώ παράλληλα είχε εμπλακεί στην υπόθεση με υπηρεσιακή ιδιότητα.⁴¹² Χαρακτηριστικά ανέφερε, ότι επρόκειτο για «ένα χάλκινο πρωτότυπο αρχαίο άγαλμα, το οποίο χρονολογείται στους πρώιμους ρωμαϊκούς χρόνους... και η σημασία του έγκειται στο ότι αναπλάθει το αρχαίο πρότυπο κλασικό και συγκεκριμένα πρότυπο έργο της Σχολής του μεγάλου γλύπτη της αρχαιότητας, του Πολύκλειτου, πιο συγκεκριμένα της μεταπολυκλείτειας εποχής, κάποιοι αθλητικοί συγκεκριμένοι τύποι... Ο τύπος δε αυτός ο συγκεκριμένος, είναι γνωστός στην αρχαιολογία ως τύπος του Ουέστμακοτ».⁴¹³ Το σπάνιο χάλκινο άγαλμα υποδηλώνει την μεγάλη του αξία από την υψηλή τιμή απόκτησης του από τους υποψήφιους αγοραστές, αναδεικνύοντας τον εμπορευματικό χαρακτήρα των πολιτιστικών αγαθών, καθιστώντας ταυτόχρονα τα αρχαιοκαπηλικά κυκλώματα σε επικερδείς επιχειρήσεις.⁴¹⁴

Ο επικεφαλής Τζάλλας εξηγεί ότι για το συγκεκριμένο χάλκινο άγαλμα του «Σκεπτόμενου Έφηβου» είχαν γίνει πολλές προσπάθειες από τη σπείρα να πωληθεί στην Ελλάδα πριν την τελική φυγή του στην Γερμανία.⁴¹⁵ Στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στη Γενική Ασφάλεια Αττικής στις 21 Μαΐου 1998 κοινοποιήθηκε με τη μορφή κατεπείγοντος σήματος ένα άκρως απόρρητο έγγραφο, σύμφωνα με το οποίο ο διευθυντής του Τμήματος Δίωξης Αρχαιοκαπηλίας Τζάλλας έπρεπε να μεταβεί στη Γερμανία, με σκοπό να προλάβει την αγορά του αγάλματος από τη διευθύντρια του μουσείου Πωλ Γκέττυ, η οποία είχε μεταβεί ήδη στη Γερμανία.⁴¹⁶ Οι αστυνομικοί της Δίωξης Αρχαιοκαπηλίας ανέφεραν κατά

⁴⁰⁸Ο.π.,σ.341.

⁴⁰⁹Ο.π.

⁴¹⁰Ο.π.,σ.342.

⁴¹¹Ο.π.

⁴¹²Ο.π.,σ.340.

⁴¹³Ο.π.

⁴¹⁴Σιμόπουλος, Κ., 1991, σ. 15.

⁴¹⁵ Αποστολίδης Α., 2006,σ.339.

⁴¹⁶Ο.π.

την περιγραφή της ολοκλήρωσης της επιχείρησης ότι οι άνθρωποι της σπείρας είχαν τοποθετήσει τα πράγματα σε ένα ξύλινο κιβώτιο με προορισμό την Αμερική. Αυτό το σημείο ήταν το πιο δύσκολο της αποστολής, διότι βρίσκονταν σε ξένο έδαφος και σε καμία περίπτωση δεν έπρεπε να γίνει κάποιο λάθος και να εκτεθεί η Υπηρεσία και εν γένει το ελληνικό κράτος.⁴¹⁷ Γι' αυτό τον λόγο απευθύνθηκαν στον εισαγγελέα του κρατιδίου και του κατέθεσαν τις λεπτομέρειες της υπόθεσης. Αυτό απεφάνθη ότι λόγω των ελλিপών στοιχείων, δεν μπορούσε να παράσχει δικαστική αρωγή, αλλά μόνο την συνδρομή των γερμανικών αρχών.⁴¹⁸

Στις 29 Μαΐου οι αρχές κατέσχεσαν εκτός από το χάλκινο άγαλμα και άλλα αντικείμενα, όπως πήλινα αγγεία, ειδώλια, νομίσματα και μεταλλικά μικροαντικείμενα. Οι φυσικοί αυτουργοί καταδικάστηκαν σε φυλάκιση βάσει του ελληνικού δικαίου.⁴¹⁹ Η ελληνική δικαιοσύνη δεν άσκησε δίωξη στους Marion True και Christoph Leon, εντούτοις με αυτοβουλία των γερμανικών αρχών, το FBI ανέκρινε την Marion True, η οποία ισχυρίστηκε ότι είχε μεταβεί στη Γερμανία με σκοπό να δει το χάλκινο άγαλμα, αλλά δεν συζητήθηκε ποτέ η τιμή διότι το μουσείο δεν σκόπευε να προβεί στην αγορά του.⁴²⁰ Η Ιντερπόλ της Γερμανίας και η Ιντερπόλ της Ελλάδας ρωτήθηκαν εάν επιθυμούσαν περαιτέρω έρευνα της υπόθεσης σύμφωνα με την επίσημη μετάφραση του σήματος της Ιντερπόλ των ΗΠΑ.⁴²¹

Το χάλκινο άγαλμα επαναπατρίστηκε το 2002 και εκτίθεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας «ένα πανέμορφο άγαλμα εφήβου στον εκθεσιακό χώρο για τους Ολυμπιακούς του 2004 με τίτλο Αγών».⁴²² Είναι το άγαλμα του «Saarbrucken».⁴²³

Την περίοδο που εντοπίστηκε το άγαλμα προ της εξαγωγής του στο λιμάνι της Πρέβεζας ήταν σε ισχύ η αρχαιολογική νομοθεσία Ν5351/1932, σύμφωνα με την οποία ο Άρειος Πάγος είχε συμπεριλάβει στο νομικό οπλοστάσιο του την καταστολή των παράνομων υποβρύχιων ερευνών για αρχαιότητες που βρίσκονταν εντός του θαλάσσιου βυθού στην κυριότητα του ελληνικού κράτους.⁴²⁴ Η αρχαιολογική νομοθεσία δεν διέθετε ποινικές διατάξεις, γι' αυτό οι ποινές που επιβλήθηκαν λήφθηκαν με βάση τον Ποινικό Κώδικα για κλοπή ή υπεξαίρεση.⁴²⁵

⁴¹⁷Ο.π.,σ.343.

⁴¹⁸Ο.π.

⁴¹⁹Ο.π.,σ.344.

⁴²⁰ Ο.π.,σ.345-346 .

⁴²¹Ο.π.

⁴²²Ο.π.,σ.339-340.

⁴²³Ο.π.

⁴²⁴Βουδούρη, Δ., 1992, σ.110.

⁴²⁵Ο.π.,σ.117.

Επιπρόσθετα, όπως αναφέρει ο Αποστολίδης Α., το Μουσείο Γκέττυ μετά την υπογραφή της Συνθήκης της UNESCO το 1970⁴²⁶ αναφορικά με τη λήψη μέτρων για την απαγόρευση και την παρεμπόδιση του παράνομου εμπορίου των πολιτιστικών αγαθών,⁴²⁷ για ένα μικρό χρονικό διάστημα προέβαινε στην αγορά παράνομων αρχαιοτήτων, με σκοπό να εμπλουτίσει τη συλλογή του.⁴²⁸ Παράλληλα, ένας μεγάλος αριθμός κλασικών αρχαιοτήτων είχε περιέλθει στα αμερικάνικα μουσεία μεταξύ αυτών και στο Μουσείο Γκέττυ. Αυτά δεν είχαν ιστορικό προέλευσης, αλλά ήταν άγνωστα αρχαιολογικά κομμάτια.⁴²⁹ Η Συνθήκη της UNESCO, προστάτευε τους πολιτιστικούς θησαυρούς από το παράνομο εμπόριο και μέσω των άρθρων της υπάρχουν διατάξεις που προάγουν τη θωράκιση, τον σεβασμό, την πεποίθηση και τη ανάγκη διεθνούς συνεργασίας, με σκοπό την προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς⁴³⁰ και τη διευκόλυνση στον «έχοντα νόμιμο δικαίωμα απόδοσης» των παράνομα εξαχθέντων πολιτιστικών αγαθών.⁴³¹ Εκείνη την εποχή, λόγω ότι είχαν καταργηθεί τα ενδοκοινοτικά σύνορα,⁴³² η ευρωπαϊκή οδηγία 93/7/ΕΟΚ με τίτλο η «*Επιστροφή Πολιτιστικών Αγαθών που έχουν Παράνομα Απομακρυνθεί από το Έδαφος Κράτους Μέλους*», πιθανότατα συνέβαλε στον επαναπατρισμό του «εθνικού θησαυρού».⁴³³ Η επίτευξη του επαναπατρισμού έγινε μέσα από τη διοικητική συνεργασία των κρατών -μελών με τις αντίστοιχες υπηρεσίες, όπως του Υπουργείου Πολιτισμού του Τμήματος Δίωξης της Αρχαιοκαπηλίας και του ελληνικού γραφείου της Ιντερπόλ.⁴³⁴

3.4 Η ληστεία του Αρχαιολογικού μουσείου της Κορίνθου

Στις 12 Απριλίου 1990 πραγματοποιήθηκε διάρρηξη στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Κορίνθου από μια σπείρα έξι ατόμων.⁴³⁵ Η κλοπή στο μουσείο θεωρήθηκε, για τα τότε ελληνικά δεδομένα, μια από τις μεγαλύτερες και συγκλονιστικότερες υφαρπαγές αρχαιολογικών αντικειμένων ανεκτίμητης αξίας. Το σύνολο των αντικειμένων που αφαιρέθηκαν από τις δυο αίθουσες με τα ελληνικά και ρωμαϊκά εκθέματα ήταν 271.⁴³⁶ Είναι

⁴²⁶ Αποστολίδης Α., 2006, σ.316.

⁴²⁷ ν.1103/1980 ΦΕΚ297/29-12-1980, πρόσβαση στο: <http://www.et.gr/index.php/anazitisi-fek> (τελευταία ενημέρωση 15-03-2020), σ.4258-9 και αρ.13.

⁴²⁸ Αποστολίδης Α., 2006, σ.316.

⁴²⁹ Ο.π.

⁴³⁰ Κόνσολα Ντ. 1995, σ.64

⁴³¹ ν.1103/1980 ΦΕΚ297/29-12-1980, αρ.13

⁴³² Κριτζάς Β. Χ., 2000, σ.43

⁴³³ Γραμματικάκη –Αλεξίου Α., Στρατή Α., Μουαμελετζή Ε., Αναγνωστοπούλου Δ., 2001, σ. 131.

⁴³⁴ Κριτζάς Β. Χ., 2000, σ.44.

⁴³⁵ Αποστολίδης Α., 2006, σ.269.

⁴³⁶ Ο.π., σ.270,274

σημαντικό να αναφερθεί ότι το Μουσείο της Κορίνθου οικοδομήθηκε από την Αμερικανική Σχολή το 1932 και στέγασε τους καρπούς των ανασκαφών της, που ξεκίνησαν από το 1896 και συνεχίζουν μέχρι και σήμερα.⁴³⁷ Καθοριστικό βήμα ήταν η συντονιστική προσπάθεια που έγινε από την Αμερικανική Σχολή λίγες μέρες μετά την διάρρηξη του μουσείου, όταν με δική της πρωτοβουλία πραγματοποιήθηκε η καταγραφή όλων των κλοπιμαίων αντικειμένων, καθώς και η φωτογράφησή τους.⁴³⁸

Επιπρόσθετα, η Αμερικανική Σχολή έθεσε ως κύριο μέλημα της την κυκλοφορία ενός πλήρους καταλόγου των κλοπιμαίων στο περιοδικό IFAR το οποίο ειδικεύεται στην δημοσιοποίηση κλοπών.⁴³⁹ Η διανομή του περιοδικού έγινε σε όλα τα μεγάλα διεθνή μουσεία και τους αρχαιοπώλες της Ευρώπης.⁴⁴⁰ Ο κατάλογος που κυκλοφόρησε περιελάμβανε αναλυτικά τη φωτογραφία και την περιγραφή κάθε αντικείμενου χωριστά, ενώ δίνονταν οι ακριβείς διαστάσεις, καθώς και ο αριθμός του μουσείου που βρίσκονταν στην κάτω μεριά.⁴⁴¹ Η συστηματική καταγραφή των κλοπιμαίων αντικειμένων ενός Μουσείου, ήταν η πρώτη που έλαβε χώρα στην Ελληνική Επικράτεια, αλλά και η τελευταία.⁴⁴² Την υπόθεση επιλήφθηκε ο Διευθυντής του νεοσύστατου Τμήματος Δίωξης της Αρχαιοκαπηλίας Γιώργος Τζάλλας.⁴⁴³ Τα κλοπιμαία αντικείμενα διοχετεύτηκαν στην αγορά από τη σπείρα με την κλασική μέθοδο, το ξέπλυμα των παράνομων αρχαιοτήτων. Στους Κρίστις της Νέας Υόρκης δόθηκαν πέντε αγγεία με σκοπό την δημοπράτησή τους.⁴⁴⁴ Λίγο αργότερα, ο εκδότης του περιοδικού «Minerva» και γνωστός διευθυντής της «Royal Athena Gallery» της Νέας Υόρκης, Τζερόμ Άιζενμπεργκ, ο οποίος είναι επίσης αρχαιοπώλης και διαθέτει μια από τις μεγαλύτερες συλλογές ελληνικών αγγείων, εμφάνισε για πώληση έναν σκύφο.⁴⁴⁵ Ο σκύφος αναγνωρίστηκε από μια αρχαιολόγο της Αμερικανικής Σχολής. Κατάλαβε ότι είναι ένα από τα κλοπιμαία αντικείμενα του μουσείου της Κορίνθου. Αμέσως ενημερώθηκε μέσω τηλεφωνικής επαφής ο Άιζενμπεργκ.⁴⁴⁶

Το FBI πήγε στους Κρίστις προκειμένου να ενημερωθεί για τον τρόπο της αρχικής πώλησης των αντικειμένων. Τότε ο οίκος έδωσε το όνομα μιας γυναίκας. Στην έρευνα που έγινε στο διαμέρισμά της στο Μαϊάμι βρέθηκε το μισό Μουσείο της Κορίνθου.⁴⁴⁷ Η Σαμπάλα παραδέχτηκε την ενοχή της στον πράκτορα του FBI και καταδικάστηκε από το δικαστήριο

⁴³⁷Ο.π.

⁴³⁸Ο.π. σ.273.

⁴³⁹Ο.π.

⁴⁴⁰Ο.π.

⁴⁴¹Ο.π.

⁴⁴²Ο.π.

⁴⁴³Ο.π., σ. 274.

⁴⁴⁴Ο.π., σ.281.

⁴⁴⁵Ο.π.

⁴⁴⁶Ο.π.

⁴⁴⁷Ο.π., σ. 285-286.

της Νέας Υόρκης σε ένα έτος φυλάκισης, ενώ ο πράκτορας στην ένορκη κατάθεση του στο δικαστήριο ανέφερε ότι η γυναίκα του εκμυστηρεύτηκε ότι η γόμα ή το βερνίκι για τα νύχια λειτουργούν θετικά στην εξαφάνιση των κωδικών από τα αντικείμενα. Έτσι, η απαλοιφή των κωδικών σβήνει κάθε τεκμήριο και αυτό τα κάνει να αποκτήσουν μεγαλύτερη αξία.⁴⁴⁸Εν συνεχεία, στην Νέα Υόρκη, κατέφθασε το κλιμάκιο της Ελληνικής Αστυνομίας, με επικεφαλείς τον Γιώργο Τζάλλα και την αρχαιολόγο Ζωή Ασλαματζίδου, ενώ στα γραφεία του FBI μεταφέρθηκαν τα κλοπιμαία, όπου διαπιστώθηκε ότι απουσιάζουν κάποια αντικείμενα, συγκεκριμένα κάποιες «μαρμάρινες προτομές».⁴⁴⁹

Ο επόμενος κατάλογος που εκδόθηκε από τον οίκο περιείχε για πώληση μία από τις τρεις προτομές του Μουσείου της Κορίνθου που έλειπαν από το FBI. Ο οίκος διαβεβαίωσε τον διευθυντή του μουσείου την απόσυρση τους από την δημοπράτηση.⁴⁵⁰Στην Ελλάδα ωστόσο, το ζήτημα με τους Κρίστις και την αποθήκη της Σαμπάλα με τα κλοπιμαία δεν φαίνεται να αποτελεί άμεση προτεραιότητα, διότι αυτό που απασχολεί είναι το θέμα της αμοιβής.⁴⁵¹ Αυτό προφανώς σκέφτεται η σπείρα, που εικάζει την παράδοση των κλοπιμαίων, εξασφαλίζοντας μια καλή αποζημίωση από το ελληνικό κράτος.⁴⁵²Λίγους μήνες αργότερα, ο Αμερικανός πρέσβης ανακοίνωσε τον επαναπατρισμό των τριών προτομών.⁴⁵³ Στην ελληνική επικράτεια με την νομοθεσία Ν5351/1932, οι άνθρωποι οι οποίοι συμμετέχουν στο να εξαρθρωθεί μια σπείρα και αφού γίνει η παράδοση των αρχαίων στο Υπουργείο Πολιτισμού, λαμβάνουν το ¼ ή το ½.⁴⁵⁴

Στην παρούσα περίπτωση αποτέλεσε έναν από τους βασικούς παράγοντες καθυστέρησης, για να κλείσει η υπόθεση ως προς την δίκαιη αμοιβή των συμβαλλόμενων.⁴⁵⁵ Εν συνεχεία, ενώ έχουν κατασχεθεί τα αντικείμενα, οι συλλήψεις έγιναν λίγους μήνες αργότερα και η υπόθεση εκδικάστηκε στα τέλη Δεκεμβρη του 2000. Οι συλληφθέντες καταδικάστηκαν σε ισόβια κάθειρξη.⁴⁵⁶Καταλήγοντας, στις προθήκες του μουσείου στήθηκε η έκθεση των κλαπέντων και επαναπατρισθέντων αρχαίων του Μουσείου της Κορίνθου.⁴⁵⁷

Η ληστεία του Μουσείου της Κορίνθου διαδραματίστηκε την περίοδο που στο ελληνικό κράτος οι ληστείες στα μουσεία είχαν ανοδική πορεία.⁴⁵⁸Η ιεραρχία της σπείρας αποτελούνταν από τρεις βαθμίδες: τα «χέρια», τους «αρχικούς διακινητές» και τους «ντήλερ

⁴⁴⁸Ο.π., σ.285.

⁴⁴⁹Ο.π.,σ.295.

⁴⁵⁰Ο.π.,σ.296.

⁴⁵¹Ο.π.,σ.287.

⁴⁵²Ο.π.

⁴⁵³Ο.π.

⁴⁵⁴Ο.π.

⁴⁵⁵Ο.π.,σ. 297.

⁴⁵⁶Ο.π.

⁴⁵⁷Ο.π.,σ.271.

⁴⁵⁸ Ο.π.,σ.269.

(αρχαιοπώλη-εξαγωγή).»⁴⁵⁹Εκείνη την περίοδο σε ισχύ βρίσκονταν ο Ν5351/1932, «Περί Αρχαιοτήτων», στον οποίο τονιζόταν η ανάγκη να γίνει η απογραφή και η καταλογογράφηση στα πολιτιστικά αγαθά, που θα συνέβαλαν όχι μόνο στην επιστημονική κατάρτιση, αλλά και στην αναγνώριση των αντικειμένων από την κλοπή ή την παράνομη εξαγωγή.⁴⁶⁰ Βέβαια, στον τομέα για την εν γένει προστασία των Μουσείων, οι ελλείψεις ήταν πολλές και αυτό που συνέτεινε ακόμη περισσότερο είναι ότι εκείνη την περίοδο δεν υπήρχε επαρκής φύλαξη του μουσείου, γεγονός που τέθηκε προς επίλυση από το Υπουργείο Πολιτισμού. Το 1985 έχουμε την ίδρυση ειδικού «Τμήματος Αρχαιοκαπηλίας στη Διεύθυνση Ασφάλεια Αττικής», του οποίου οι αρμοδιότητες περιλάμβαναν τους παραβάτες της αρχαιολογικής νομοθεσίας.⁴⁶¹ Οι ποινές που επιβλήθηκαν λήφθηκαν με βάση τον Ποινικό Κώδικα για κλοπή ή υπεξαίρεση, διότι η αρχαιολογική νομοθεσία Ν5351/1932 δεν διέθετε ποινικές διατάξεις.⁴⁶² Η ταχεία δημοσιοποίηση των κλαπέντων αντικειμένων στο IFAR συνέβαλε πιθανότατα βάσει της Σύμβασης της UNESCO του 1970 στο να επικοινωνήσει τα πολιτιστικά αγαθά και να γίνουν οικεία στη διεθνή κοινότητα, με αποτέλεσμα να μην πραγματοποιηθεί η δημοπρασία και η πώληση τους από τον οίκο.⁴⁶³

Ταυτόχρονα, ανάμεσα στα κράτη- μέλη υπήρχε συμφωνία να συνεργασθούν για την αντιμετώπιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών. Αυτό επιτεύχθηκε με την διεθνή συνεργασία από τις αρμόδιες υπηρεσίες και την πλήρη ενημέρωση τους με κύριο σκοπό τον επαναπατρισμό των κλαπέντων.⁴⁶⁴

3.5 Συμπερασματικά

Οι μελέτες περίπτωσης ανέδειξαν πότε και πώς χρησιμοποιήθηκε η κάθε νομοθεσία, ελληνική ή διεθνής, στις διεκδικητικές κινήσεις του ελληνικού κράτους που είχαν ως στόχο τον επαναπατρισμό των πολιτιστικών θησαυρών. Παράλληλα αναδείχθηκαν κάποια κενά στο ελληνικό νομικό πλαίσιο κατά την διεκδίκηση και προτάθηκε να αιτηθούν μέσω πιο σύγχρονων νομοθεσιών, όπως του 3028/2002 και συμπληρωματικού του 3658/ 2008. Έγινε

⁴⁵⁹ Μανιάτης Α., 2010, *Αρχαιολογική έρευνα πεδίου και μουσεία. Επιμόρφωση στο Πολιτιστικό Δίκαιο*, Εκδόσεις Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, σ.281-282.

⁴⁶⁰ Βουδούρη, Δ., 1992, σ.112.

⁴⁶¹ Ο.π., σ.118.

⁴⁶² Ο.π., σ.117.

⁴⁶³ ν.1103/1980 ΦΕΚ 297/29-12-1980, , πρόσβαση στο: <http://www.et.gr/index.php/anazitisi-fek> (τελευταία ενημέρωση 15-03-2020), σ.4258-9, Γραμματικάκη –Αλεξίου Α., Στρατή Α., Μουαμελετζή Ε., Αναγνωστοπούλου Δ., 2001, σ. 131.

⁴⁶⁴ ν.1103/1980 ΦΕΚ 297/29-12-1980, αρ.13 παρ.α και β.

αναφορά στις διεθνείς συμβάσεις και κρίθηκε ότι θα είχε πετύχει σε μεγαλύτερο βαθμό το εγχείρημα του επαναπατρισμού των Μαρμάρων του Παρθενώνα εάν δεν υπήρχε ο όρος την αναδρομικής ισχύς, η οποία αποτελεί ένα φραγμό, που οραματιζόμαστε στο μέλλον να τροποποιηθεί, ώστε οι διεθνείς συνθήκες να μην στέκονται μόνο στην «καλή θέληση».

Συζήτηση Αποτελεσμάτων

Το ερευνητικό ερώτημα της παρούσας εργασίας ήταν η αντιμετώπιση της αρχαιοκαπηλίας από πλευράς του σύγχρονου ελληνικού κράτους, το οποίο προσεγγίστηκε μέσα από τις τέσσερις μελέτες περίπτωσης, της αφαίρεσης των μάρμαρων του Παρθενώνα από τον λόρδο Έλγιν, του αγάλματος της Αφροδίτης της Μήλου, του «Σκεπτόμενου Εφήβου» και των αρχαιοτήτων που είχαν κλαπεί από το Αρχαιολογικό Μουσείο Κορίνθου, και έχουν επαναπατριστεί.

Διαπιστώθηκε ότι η αρχαιοκαπηλία έχει τις ρίζες της στην αρχαιότητα και στους εκάστοτε κατακτητές. Το φαινόμενο συνεχίστηκε με τους «αρχαιοθήρες» περιηγητές προεπαναστατικά και αργότερα με τα οργανωμένα κυκλώματα που δρούσαν ως επικερδής επιχείρηση.

Η διεθνής κοινότητα από το 17^ο αιώνα προέβη σε προσπάθειες κωδικοποίησης του δικαίου του πολέμου, όπως εντέλει αποτυπώνεται στις Συμβάσεις της Χάγης 1899 και 1907. Η μέριμνα για τις αρχαιότητες συνεχίστηκε με τη σύσταση διεθνών οργανισμών, για τα καίρια ζητήματα του πολιτισμού. Η Σύμβαση της Χάγης του 1954 εισάγει την έννοια της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς σε περίοδο πολέμου, αλλά έχει αδυναμίες γιατί δεν έχει αναδρομική ισχύ και δεν προσχώρησαν σε αυτή πολλές χώρες. Η Σύμβαση της UNESCO του 1970 θωρακίζει τα κράτη από το παράνομο εμπόριο των πολιτιστικών αγαθών, αλλά λόγω της μη αναδρομικής ισχύς και του ηθικού χαρακτήρα της, δεν περιορίζει την αρχαιοκαπηλία. Το 1972 καινοτομεί, γιατί μεριμνά για την προστασία των μνημείων με παγκόσμιο συμβολισμό, εντάσσοντας τα στο *Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς*. Η UNESCO ενισχύεται με την UNIDROIT, που υιοθετεί την οδηγία 93/7, ασχολείται με τα κλαπέντα και παράνομα εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά και εισάγει την νομική διεκδίκησή τους. Η Οδηγία της ΕΕ, επιπλέον, τονίζει τη συνεργασία των κρατών-μελών για την επιστροφή των εθνικών θησαυρών, που υφαρπάχτηκαν πριν το 1993, πράξη που συμπεριλαμβάνεται και στην UNESCO, που τονίζει την «καλή θέληση».

Στο ελληνικό δίκαιο, προεπαναστατικά υπήρξε μέριμνα για την διαφύλαξη των αρχαιοτήτων, αλλά το εμπορικό κέρδος και οι διπλωματικές φιλίες των Οθωμανών με τη Δύση οδηγούσαν τις αρχαιότητες εκτός χώρας. Οι χωρικοί συνεισέφεραν στην αγοραπωλησία. Η Αντιβασιλεία, μετεπαναστατικά, μεριμνά για τον πολιτιστικό πλούτο, αλλά δεν αίρεται η δυνατότητα των αρχαιοκαπηλικών κυκλωμάτων να μισθώνουν εκτάσεις και να υφαρπάζουν αρχαιότητες. Ο νόμος ΒΧΜΣΤ 1899 αποσύρει την έννοια της ιδιοκτησίας και επισύρει ποινές στους αρχαιοκάπηλους, αλλά αυτοί στράφηκαν στις «ασήμαντες» αρχαιότητες. Ο αυστηρότερος Ν 5351/1932 εκτός από τις ποινές δρα θετικά με την ίδρυση ειδικών τμημάτων, όπως του «Τμήματος Αρχαιοκαπηλίας Διεύθυνσης Ασφάλειας Αττικής». Παρόλα αυτά η αρχαιοκαπηλία παραμένει, ενώ δεν περιλαμβάνει τις αρχαιότητες την εν γένει πολιτιστικής κληρονομιάς. Πιο προοδευτικός είναι ο Ν 3028/2002, που αφορά την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, ακόμα και για τις αρπαχθέντες αρχαιότητες, που εμπλουτίζεται με τον Ν 3658/2008, που επιβάλλει αυστηρές ποινές στις οργανωμένες αρχαιοκαπηλικές σπείρες.

Αναφορικά με τις μελέτες περίπτωσης, στην περίπτωση των γλυπτών του Παρθενώνα υπήρξαν ανεπιτυχείς διεκδικήσεις μετεπαναστατικά και σύγχρονα. Το 1940 το Βρετανικό Μουσείο δήλωσε ότι η Δύση δεν αναγνωρίζει τη σύνδεση των έργων τέχνης με τον τόπο προέλευσης τους. Χωρίς επιτυχία ήταν και η προσπάθεια της Μερκούρη το 1983, που στράφηκε στην Αγγλική Κυβέρνηση και στην UNESCO, που κάθε δύο χρόνια συζητά το θέμα μέσω Διακυβερνητικής Επιτροπής, η οποία αναγνωρίζει την σημασία του επαναπατρισμού για τη χώρα, αλλά προτείνει την αμοιβαία επίλυση. Οι προσπάθειες επαναπατρισμού συνεχίστηκαν ακόμη και πριν τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004, ενώ κατόπιν κινήσεων της χώρας, η Ολομέλεια της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ κάνει ειδική αναφορά και μνεία στον επαναπατρισμό του γλυπτού διάκοσμου του Παρθενώνα. Ακόμη, όμως δεν έχει βρεθεί λύση. Η Συνθήκη της Χάγης και η Σύμβαση της UNESCO δεν έχει αναδρομική ισχύ και επικαλείται την «εθελοντική επιστροφή», όπως και το Συμβούλιο της Ευρώπης. Ως πρόσκομμα προβάλλεται ο τίτλος κυριαρχίας των Οθωμανών στην Ακρόπολη, παρά την παράνομη διαδικασία απόκτησης των γλυπτών. Αναδεικνύεται έτσι η πολυπλοκότητα της κατάστασης. Υπάρχουν όμως αξιόλογες προτάσεις, όπως του Παπαπετρόπουλου ότι η Οδηγία με γνώμονα την ευχέρεια του κάθε κράτους του παρέχει τη δυνατότητα διεκδίκησης αγαθών που υφαρπάχθηκαν πριν το 1993 και της διδακτορικής διατριβής της Χρυσοχοΐδου, που προτείνει η διεκδίκηση να γίνει με γνώμονα τον Ν. 3028/2002 (δεύτερη διάταξη αρ1. παρ.3) και το πλαίσιο του διεθνούς δικαίου.

Η ίδια πολυπλοκότητα ισχύει και για την περίπτωση της Αφροδίτης της Μήλου. Το πρώτο αίτημα επιστροφής κατέθεσε η Αντιβασιλεία, αλλά χωρίς επιτυχία. Πρόσφατα, το

2017, ο Δήμαρχος της Μήλου, με την αιτιολογία ότι η απόκτηση του αγάλματος ήταν συνέπεια πολεμικού επιτεύγματος, ξεκίνησε διαδικασίες επαναπατρισμού μέσω της «Επιτροπής Διεκδίκησης», με τη συλλογή ενός εκατομμυρίου υπογραφών, για να εξεταστεί η υπόθεση στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Και σε αυτή την περίπτωση το Συμβούλιο της Ευρώπης και η UNESCO (χωρίς αναδρομική ισχύ) προτείνουν την «εθελοντική επιστροφή». Η υποδούλωση του κράτους αποτελεί και εδώ πρόσκομμα, αλλά, όπως και στην περίπτωση των γλυπτών του Παρθενώνα, μπορεί να χρησιμοποιηθεί η δεύτερη διάταξη του αρ.1 παρ.3 του Ν 3028/2002 και του συμπληρωματικού νόμου 3658/2008 μέσω της υπηρεσίας τεκμηρίωσης η οποία έχει ως αποστολή την καταπολέμηση της αρχαιοκαπηλίας και της διεκδίκησης κλαπέντων η παράνομα εξαχθέντων αρχαιοτήτων. Ωστόσο τέτοιου είδους περίπλοκες περιπτώσεις πρέπει να αντιμετωπίζονται διπλωματικά/πολιτικά και ως προς το ηθικό τους σκέλος.

Αντίθετα, στις πιο σύγχρονες περιπτώσεις όπως του «Σκεπτόμενου Εφήβου» βρέθηκε λύση επαναπατρισμού, όταν το άγαλμα εξήχθη παράνομα στη Γερμανία και επίκειτο αγορά του από το μουσείο Γκέττι. Σε αυτή την παράνομη εξαγωγή, λόγω του ότι είχαν καταργηθεί τα ενδοκοινοτικά σύνορα υπήρξε συνεργασία της Ιντερπόλ της Γερμανίας και της Ιντερπόλ της Ελλάδας, ενώ πιθανότατα συνέβαλε η ευρωπαϊκή οδηγία 93/7/ΕΟΚ και η Σύμβαση της UNESCO. Με τον ίδιο τρόπο και επειδή οι διεθνείς συμβάσεις ήταν σε ισχύ και υπήρξε επικοινωνία και σύμπραξη των υπηρεσιών των κρατών, επαναπατρίστηκαν και οι αρχαιότητες που είχαν κλαπεί από το Αρχαιολογικό Μουσείο Κορίνθου.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην παρούσα διπλωματική εργασία εξετάστηκε το οδυνηρό φαινόμενο της αρχαιοκαπηλίας, που έχει τις ρίζες του στην αρχαιότητα, εντάθηκε επί τουρκοκρατίας και συνεχίζεται ως σήμερα, στις περιπτώσεις της «αφαίρεσης των Μάρμαρων του Παρθενώνα», «της Αφροδίτης της Μήλου», του «Σκεπτόμενου Εφήβου» και «των κλαπέντων αρχαιοτήτων από το Αρχαιολογικό Μουσείο Κορίνθου».

Στο διεθνές προσκήνιο, από τον 17^ο αιώνα λήφθηκε μέριμνα για τα πολιτιστικά αγαθά, που αντικατοπτρίζεται στις Συμβάσεις της Χάγης του 1899 και 1907 και μεταπολεμικά από τις Διεθνείς Συμβάσεις όπως της Χάγης, της UNESCO, της UNIDROIT και της Οδηγία 93/7, με διατάξεις για την προστασία από το παράνομο εμπόριο των «εθνικών θησαυρών». Στο εθνικό επίπεδο, η χώρα έλαβε μέτρα προεπαναστατικά και μετεπαναστατικά. Ενδεικτικά αναφέρεται ο Ν. 5351/1932 που λάμβανε αυστηρά μέτρα και ποινές, ο Ν.3028/2002, με αυστηρότερες ποινές για τις οργανωμένες σπείρες και ο συμπληρωματικός Ν. 3658/2008, που αντιμετωπίζει την αρχαιοκαπηλία ως «οργανωμένο έγκλημα».

Διαπιστώθηκε ότι σύγχρονες περιπτώσεις όπως του «Σκεπτόμενου Εφήβου» ή των κλαπέντων αρχαιοτήτων από το Αρχαιολογικό Μουσείο Κορίνθου, επαναπατρίστηκαν, γιατί υπήρξε επικοινωνία και συνεργασία των φορέων, γιατί είχε βελτιωθεί η εθνική νομοθεσία αναφορικά με την αντιμετώπιση της αρχαιοκαπηλίας και γιατί οι διεθνείς συμβάσεις ήταν σε ισχύ. Αντιθέτως, στην περίπτωση του διάκοσμου του Παρθενώνα και της Αφροδίτης της Μήλου, ο επαναπατρισμός απέτυχε, γιατί οι διεθνείς συμβάσεις δεν έχουν αναδρομική ισχύ και γιατί προσκρούουν στην τάση του πολιτιστικού διεθνισμού, που πρεσβεύει ότι τα πολιτιστικά αγαθά δεν είναι κτήμα μιας χώρας, αλλά της οικουμένης. Οι προτάσεις της διεκδίκησης των δυο αυτών περιπτώσεων, βάσει των πιο σύγχρονων ελληνικών νομοθεσιών, του Ν 3028/2002 και του συμπληρωματικού Ν. 3658/2008, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ωστόσο, πρόκειται για περίπλοκες περιπτώσεις, που πρέπει να αντιμετωπίζονται ως ολόκληρα, και μέσω διπλωματίας και ως προς το ηθικό σκέλος.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Αποστολίδης Α., 2006, Αρχαιοκαπηλία και εμπόριο αρχαιοτήτων. Μουσεία, έμποροι τέχνης, οίκοι δημοπρασιών, ιδιωτικές συλλογές, Άγρα, Αθήνα.

Βουδούρη, Δ., 1992, *Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στην προοπτική της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς*, Παπαζήση, Αθήνα.

Βουδούρη Δ., Στρατή, Α. 1999, *Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο*, Α. Ν. Σάκκουλα., Αθήνα –Κομοτηνή.

Clair, St.W., 1999, *Ο Λόρδος Έλγιν & τα μάρμαρα*, μτφ: Πενταράκου –Cook M., Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Γραμματικάκη –Αλεξίου Α., Στρατή Α., Μουαμελετζή Ε., Αναγνωστοπούλου Δ., 2001, *Νόμιμη και παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών υπο το πρίσμα του διεθνούς, κοινοτικού, και ελληνικού δικαίου.*, Εκδόσεις Α. Ν. Σάκκουλα., Αθήνα –Κομοτηνή.

Greenfield J., 2007, *The return of cultural treasures*, Univesrity Press, Cambridge.

Κακούρης Ι., 2000, «Παράνομη Διακίνηση Πολιτιστικών Αγαθών. Οι συμβάσεις της UNESCO (Παρίσι, 1970) και του UNIDROIT (Ρώμη, 1995)» στο *Πολιτιστική Κληρονομιά: επιστροφή και παράνομη διακίνηση: συζήτηση στρογγυλής τράπεζας*. ΥΠ.ΠΟΛ., Διεύθυνση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Τμήμα Ξένων Σχολών, Αθήνα, σ.29-31.

Καλογερόπουλος Γ.Α., 2013, *Η Αφροδίτη της Μήλου*, ΙΩΝ.

Κόκκου Α., 1977, *Η μέριμνα για τις αρχαιότητες στην Ελλάδα και τα πρώτα μουσεία*, Ερμής, Αθήνα.

Κόνσολα Ντ. 1995, *Η διεθνής προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς*, Παπαζήσης Αθήνα.

Κόνσολα Ντ. 2006, *Πολιτιστική Ανάπτυξη και Πολιτική*, Παπαζήσης Αθήνα.

Κριτζάς Β. Χ., 2000, «Συνεργασία Υπουργείου Πολιτισμού με Αστυνομικές και τελωνειακές αρχές για την προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών.» στο *Πολιτιστική Κληρονομιά: επιστροφή και παράνομη διακίνηση: συζήτηση στρογγυλής τράπεζας*. ΥΠ.ΠΟΛ., Διεύθυνση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Τμήμα Ξένων Σχολών, Αθήνα, σ.43-45.

Μανακίδου Ε. 1999, «Η σημασία και η προσφορά της αρχαιολογικής έρευνας στην Ελλάδα», στο Βούρτσης Ι., Μανακίδου Ε., Πασχαλίδης Γ., Σμπόνιας Κ., *Η έννοια του Πολιτισμού. Όψεις του Ελληνικού Πολιτισμού*, τόμος Α΄, ΕΑΠ, Πάτρα, σ.173-245.

Μανιάτης Α., 2010, *Αρχαιολογική έρευνα πεδίου και μουσεία. Επιμόρφωση στο Πολιτιστικό Δίκαιο*, Εκδόσεις Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα.

Μανιάτης Α., 2010, *Εργασίες προστασίας μνημείων και καταπολέμηση της αρχαιοκαπηλίας. Εμβάθυνση στο Πολιτιστικό Δίκαιο*, Εκδόσεις Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα.

- Μανιάτης Α., 2010, *Θεμελιώδη δικαιώματα και αρχιτεκτονική κληρονομιά. Συμβολή στο Διοικητικό Δίκαιο*, Εκδόσεις Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα.
- Μανιάτης Α., 2019, *Εισαγωγή στο Δίκαιο του Πολιτισμού και της Πνευματικής Ιδιοκτησίας*, ΑΠΚΥ, Λευκωσία.
- Μαργαρίτης, Γ., 1999, «Η Ευρώπη των Επανάστασεων», στο Γ. Μαργαρίτης, *Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία*, τόμος Γ' ΕΑΠ, Πάτρα, σ.23-40.
- Ματαράγκας, Β. 2011, «Το θεσμικό πλαίσιο της διεθνούς συνεργασίας για την απόδοση ή την επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών», στο *Ημερίδα: Προστασία και επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών, Αθήνα, Αμφιθέατρο Ν.Μ. Ακρόπολης, 10 Δεκεμβρίου 2010*, Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, σ.186-206.
- Ματθαίου Σ., 2012, «Η καθιέρωση της ιδέας της εθνικής ιδιοκτησίας των αρχαίων μνημείων», στο Ματθαίου Σ., Χατζηδημητρίου Α., *«Ξενιτεμένες» ελληνικές αρχαιότητες. Αφετηρίες και διαδρομές*, ΙΝΕ/ ΕΙΕ, Αθήνα σ.15-31.
- J. Merryman, Two ways of thinking about cultural property. *American Journal Law of International Law*, pp. 831-853 (originally published) / in J. Merryman, *Thinking about the Elgin Marbles: Critical Essays on Cultural Property, Art and Law*, Wolters Kluwer Law and Business, pp. 66-91.
- Merryman J., 1998, “Cultural property ethics, *International Journal of Cultural Property*” in Merryman, J., *Thinking about the Elgin Marbles: Critical Essays on Cultural Property, Art and Law: Wolters Kluwer Law and Business*, Wolters Kluwer, σ.. 286-297.
- Μουσταΐρα Ε., 2012, *Συγκριτικό δίκαιο και πολιτιστικά αγαθά*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Μερκούρη Χ., 2012, «Εξαγωγές αρχαιοτήτων κατά τον 19^ο αιώνα και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Το πρώτο νομοθετικό πλαίσιο για τη προστασία τους», στο Ματθαίου Σ., Χατζηδημητρίου Α., *«Ξενιτεμένες» ελληνικές αρχαιότητες. Αφετηρίες και διαδρομές*, ΙΝΕ/ ΕΙΕ, Αθήνα, σ. 141-155.
- Παπαπετρόπουλος Α.Δ., 2017., «*Προστασία της αρχαιολογικής και νεότερης κληρονομιάς. Κατ'άρθρο Ερμηνεία Ν.3028/2002*», Β' έκδ., Σάκκουλα Αθήνα –Θεσσαλονίκη.
- Πέννα Β., 1999, «Βυζαντινοί Θεσμοί», στο Γάσπαρης Χ., Νικολούδης Ν., Πέννα, Β., *Ελληνική Ιστορία. Βυζάντιο και Ελληνισμός*, τόμος Β', ΕΑΠ, Πάτρα, σ.21-70.
- Πετρίδου, Β., 2008, «Η Αρχιτεκτονική στην Ευρώπη κατά τον 18^ο αιώνα», στο Εμμανουήλ, Μ., Πετρίδου, Β., Τουρνακιώτης, Π., *Η Ιστορία των Τεχνών στην Ευρώπη. Εικαστικές τέχνες στην Ευρώπη από τον 18^ο ως τον 20^ο αιώνα*, τόμος Β' ΕΑΠ, Πάτρα, σ.183-211.
- Πετράκος Β. Χ., 2012, *Τα αρχαία της Ελλάδος κατά τον πόλεμο 1940-1944*, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, Αθήνα.
- Renfrew C., Bahn P., 2001, *«Αρχαιολογία, Θεωρίες, Μεθοδολογία και Πρακτικές Εφαρμογές»*, μτφ. Ι. Καραλή – Γιαννακοπούλου, Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα.
- Σιμόπουλος, Κ., 1991, *Η λεηλασία και καταστροφή των ελληνικών αρχαιοτήτων: η τραγικότερη πολιτιστική γενοκτονία της παγκόσμιας ιστορίας. Βανδαλισμοί, δηώσεις, αφανισμός μνημείων από την περσική εισβολή ως τον 20^ο αιώνα. «Αρχαιολάτρες», αρχαιοθήρες, αρχαιοκάπηλοι. Αντίσταση των Ελλήνων κατά της διαρπαγής. Να επαναπατρισθούν με απόφαση των εθνών όλοι οι αιχμάλωτοι καλλιτεχνικοί θησαυροί*, Πιρόγα, Αθήνα.

Τόλιας Γ.,1996, «*Ο πυρετός των Μαρμάρων: μαρτυρίες για τη λεηλασία των ελληνικών μνημείων 1800-1820. Τα ελγίνεια, Ο Ναός της Αφαίας στην Αίγινα, Ο ναός του Επικούριου Απόλλωνος στις Βάσσεις Η αρπαγή της Αφροδίτης της Μήλου*», μτφ Δεπάστας Γ., Λούβρου Β., Ολκός, Αθήνα.

Φωτοπούλου, Σ-Β., 2018, «Η διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και η προστασία των νεότερων μνημείων: πρόληψη και αντιμετώπιση κινδύνων» στο *Πολιτιστική Κληρονομιά Προστασία και Αντιμετώπιση Κινδύνων. Πρακτικά Ημερίδας αφιερωμένης στα 60 χρόνια της Σύμβασης της Χάγης για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης. 29 Μαΐου 2015, Αθήνα, Μουσείο Ακρόπολης, ΥΠ.ΠΟΛ.ΑΘ., Αθήνα, σ 101-114.*

Χαμηλάκης, Γ., 2012, «Από τον δυτικό στον εγχώριο ελληνισμό Αρχαιότητα ,αρχαιολογία, και η επινόηση της νεότερης Ελλάδας»: *Εισαγωγή. Το Έθνος και τα Ερείπια του: Αρχαιότητα , Αρχαιολογία και Εθνικό Φαντασιακό στην Ελλάδα* , Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου. Αθήνα, σ.83-150.

Χατζηδημητρίου Α., 2012, «Ο εκπατρισμός των ελληνικών αρχαιοτήτων και η συμβολή τους στη συγκρότηση των πρώτων αρχαιολογικών συλλογών και μουσείων», στο Ματθαίου, Σ., Χατζηδημητρίου, Α., (επιμ.), «Ξενιτεμένες» ελληνικές αρχαιότητες. Αφιετηρίες και διαδρομές, ΙΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα, σ. 33-78.

Χρυσοχοΐδου, Α., 2019, *Επιστροφή και απόδοση πολιτιστικών αγαθών*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Χριστοφιλόπουλος, Δ. 2005, *Προστασία πολιτιστικών αγαθών. Μνημειακά, παραδοσιακά, οικιστικά, πνευματικά, πολιτιστικά αγαθά*, Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα.

Χριστοδουλίδης, Θ. Α., 1984, *Εισαγωγή στη διεθνή οργάνωση*, Π. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα.

ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ

Brown –Scott, J.1899-1907 (ed.), *The Hague conventions and declarations of 1899 and 1907, accompanied by tables of signatures, ratifications and adhesions of the various powers, and texts of reservations*, πρόσβαση στο:

<https://archive.org/details/hagueconventions00inteuoft/page/13/mode/1up> (τελευταία ενημέρωση 12-3-2020).

Bringthemback, «*Η επιτροπή της UNESCO αναγνωρίζει το ελληνικό αίτημα για την επιστροφή των Γλυπτών του Παρθενώνα*», : πρόσβαση στο <https://bringthemback.org/el>(τελευταία ενημέρωση 13-5-2020).

Βουλή των Ελλήνων, Σύνταγμα 'Αρθρο 28: (Κανόνες του διεθνούς δικαίου και διεθνείς οργανισμοί) <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-28/>(τελευταία ενημέρωση 13-5-2020).

Council of Europe 2017 , πρόσβαση στο: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680710435>. (τελευταία ενημέρωση 13-5-2020).

Γιάνναρου Λ., 2017., «Ο Δήμαρχος της Μήλου ετοιμάζει σπίτι για την Αφροδίτη» : πρόσβαση στο: <https://www.kathimerini.gr/905367/article/epikairothta/ellada/o-dhmarxos-mhloy-etoimazei-spiti-gia-thn-afrodith> (τελευταία ενημέρωση 20-3-2020).

Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης 1993, Οδηγία 93/7/ΕΟΚ, Συμβουλίου 27-3-1993 «σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί από το έδαφος κράτους μέλους» L74/74-L74/79: πρόσβαση στο <https://eur-lex.europa.eu/oj/direct-access.html?locale=el> (τελευταία ενημέρωση 15-3-2020)

Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης 1993, Κανονισμός ΕΟΚ αριθ. 752/93 ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ της 30^{ης} Μαρτίου 1993 «περί διατάξεων εφαρμογής του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 3911/92 του Συμβουλίου σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών» L74/74-L74/79: πρόσβαση στο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:31993R0752&from=ES> (τελευταία ενημέρωση 16-5-2020).

Κάτσος Χ.,2003, «Πολιτιστικό Περιβάλλον, Πολιτιστική Κληρονομιά και ο Νέος Νόμος 3028/2002: Πρώτες Σκέψεις και Εννοιολογικές Προσεγγίσεις» : πρόσβαση στο

<https://nomosphysis.org.gr/7053/politistiko-periballon-politistiki-klironomia-kai-o-neos-nomos-30282002-protos-skepseis-kai-ennoiologikes-proseggiseis-noembrios-2003/> (τελευταία ενημέρωση 15-3-2020).

Λεκάκης Στ., 2006, «Αρχαιοκαπηλία και τοπικές κοινωνίες. Η περίπτωση των Κυκλάδων τον 18ο και 19ο αιώνα» στο *Ναζιακά, Τρίμηνη επιθεώρηση της Ομοσπονδίας Ναζιακών Συλλογών* τ. 20(58), 2006, σ. 7-19: πρόσβαση στο:

https://www.academia.edu/15025805/Αρχαιοκαπηλία_και_τοπικές_κοινωνίες._Η_περίπτωση_των_Κυκλάδων_τον_18ο_και_19ο_αιώνα (τελευταία ενημέρωση 20-2-2020).

Μαγγόπουλος Γ., 2014, Η μελέτη περίπτωσης ως ερευνητική στρατηγική στην αξιολόγηση προγραμμάτων: θεωρητικοί προβληματισμοί. *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, Τόμος ΙΣΤ, τεύχος 64, Χειμώνας 2014,σ.74-75.

<http://ojs.lib.uth.gr/index.php/tovima/article/view/96/85> πρόσβαση στο : (τελευταία ενημέρωση 19-4-2020).

Maria Vergou, Protection of Cultural Property - International, European and Greek Law (2016) in Greek, πρόσβαση στο:

https://www.academia.edu/29533704/Maria_Vergou_Protection_of_Cultural_Property_-_
(τελευταία ενημέρωση: 13-5-2020).

Νικηταρά Σ., 2017, «*Η Σύμβαση της Λευκωσίας και η Σημασία της: Η Συρία εκπέμπει SOS*», πρόσβαση στο: <https://powerpolitics.eu/η-σύμβαση-της-λευκωσίας-και-η-σημασία-τ/>
International_European_and_Greek_Law_2016_in_Greek. (τελευταία ενημέρωση: 13-5-2020).

Παπασπυρίδη Καρούζου Σ., « Πως φυλάχτηκαν τα αρχαία του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου», *Νέα Εστία*, τ.465, σ.1158-1163: πρόσβαση στο: <http://www.ekebi.gr/magazines/ShowImage.asp?file=73429&code=0838> (τελευταία ενημέρωση 14-3-2020).

Παπαγεωργίου Β., «*Οι περιπέτειες των αρχαιοτήτων: για τα «κλεμμένα» μάρμαρα του Παρθενώνα και όχι μόνο*», : πρόσβαση στο:

<https://independent.gr/%CE%AC%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%B1/public-culture-online/%CE%BF%CE%B9>. (τελευταία ενημέρωση 20-5-2020).

Πετράκος Β.Χ. 2003, «Οι ελληνικές αρχαιότητες κειμήλια ή εμπόρευμα» στο *Ο Μέντωρ*, τ.68 (2003), σ.97-130 πρόσβαση στο: https://www.archetai.gr/images/pdfs/mentor/Publ_MENTOR_68.pdf:
(τελευταία ενημέρωση: 14-3-2020).

Πηγή: Deutschlandfunk/ ΑΠΕ-ΜΠΕ -Enikos.gr ,Παντερμαλής «Η μόνη λύση είναι η πλήρης επιστροφή των γλυπτών του Παρθενώνα», :

πρόσβαση στο <https://www.enikos.gr/society/622912/pantermalis-i-moni-lysi-einai-i-pliris-epistrofi-ton-glypton-tou>
(τελευταία ενημέρωση 13-5-2020).

Ο ‘ Keefe R, Camill R., Tofig M., Gianluca F., (2016)., “*Protection of Cultural Property. Military Manual*”, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization Unesco πρόσβαση στο: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246633/PDF/246633eng.pdf.multi> (τελευταία ενημέρωση 15-3-2020).

Τομάη Φ. 2008, «18 Μαΐου 1899-29 Ιουνίου 1899. Η πρώτη Συνδιάσκεψη Ειρήνης στη Χάγη» στο *Το Βήμα Archives*, πρόσβαση στο : <https://www.tovima.gr/2008/11/25/archive/i-prwti-syndiaskepsi-eirinis-sti-xagi> (τελευταία ενημέρωση 13-3-2020).

Χαμηλάκης, Γ., 2012, «Μνήμες λαξεμένες σε μάρμαρο: Εισαγωγή». *Το Έθνος και τα Ερείπια του: Αρχαιότητα , Αρχαιολογία και Εθνικό Φαντασιακό στην Ελλάδα* , Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου. Αθήνα, σ.25-58. πρόσβαση στο:

https://www.academia.edu/2130268/Χαμηλάκης_Γ._2012._Μνήμες_λαξεμένες_σε_μάρμαρο_Εισαγωγή_Το_Έθνος_και_τα_Ερείπια_του_Αρχαιότητα_Αρχαιολογία_και_Εθνικό_Φαντασιακό_στην_Ελλάδα_Αθήνα_Εκδόσεις_του_Εικοστού_Πρώτου._Σελ._25-58 (τελευταία ενημέρωση 13-3-2020).

Υπουργείο Πολιτισμού: « *Υπόμνημα για τα Μάρμαρα του Παρθενώνα υποβάλλεται από την Κυβέρνηση της Ελληνικής Δημοκρατίας στην Ειδική Επιτροπή σε θέματα Πολιτισμού, Τύπου και Αθλητισμού του Βρετανικού Κοινοβουλίου* » : πρόσβαση στο <https://www.culture.gr/DocLib/memorandum-gr.pdf>
(τελευταία ενημέρωση 13-3-2020).

Υπουργείο Πολιτισμού: «*Το χρονικό της διεκδίκησης*», : πρόσβαση στο
<https://www.culture.gr/el/parthenonas/SitePages/view.aspx?iID=6>(τελευταία ενημέρωση 13-3-2020).

Υπουργείο Εξωτερικών, πρόσβαση στο:
<http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2016.nsf/All/CCC8504E5065A1EEC225812800227B80?OpenDocument>(τελευταία ενημέρωση 13-5-2020).

ΝΟΜΟΙ – ΠΡΟΕΔΡΙΚΑ ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΑ

ν.1103/1980 ΦΕΚ 297/29-12-1980, «Περί κυρώσεως της εις Παρισίους την 17ην Νοεμβρίου 1970 υπογραφείσης Διεθνούς Συμβάσεως αφορώσης εις τα ληπτέα μέτρα δια την απαγόρευσιν και παρεμπόδισιν της παράνομου εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβιβάσεως της κυριότητος των πολιτιστικών αγαθών», πρόσβαση στο: <http://www.et.gr/index.php/anazitisi-fek> (τελευταία ενημέρωση 15-03-2020).

π. δ. 133/1998 ΦΕΚ 106/19-5-1998, «Σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί από το έδαφος κράτους – μέλους σε συμμόρφωση με την οδηγία 93/7/ΕΟΚ», πρόσβαση στο: <http://www.et.gr/index.php/nomoi-proedrika-diatagmata> (τελευταία ενημέρωση 15-3-2020)

ν.3028/2002 ΦΕΚ Α'153 28/06/2002 «Για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς», πρόσβαση στο: <http://www.et.gr/index.php/anazitisi-fek> (τελευταία ενημέρωση 15-03-2020).

ν.3348/2005 ΦΕΚ 144/23-6-2005, «Κύρωση της Σύμβασης UNIDROIT για τα κλαπέντα ή παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά», πρόσβαση στο: <http://www.et.gr/index.php/nomoi-proedrika-diatagmata> (τελευταία ενημέρωση 15-3-2020).

ν. 3317/2005 –ΦΕΚ Α-45/23-2-2005, «Κύρωση του Δεύτερου Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση της Χάγης του 1954 για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης», πρόσβαση στο: <http://www.et.gr/index.php/anazitisi-fek> (τελευταία ενημέρωση 15-3-2020).

ν. 3658/2008 –ΦΕΚ Α-70/22-4-2008, «Μέτρα για τη προστασία των πολιτιστικών αγαθών και άλλες διατάξεις», πρόσβαση στο: <http://www.et.gr/index.php/anazitisi-fek> (τελευταία ενημέρωση 15-3-2020).

